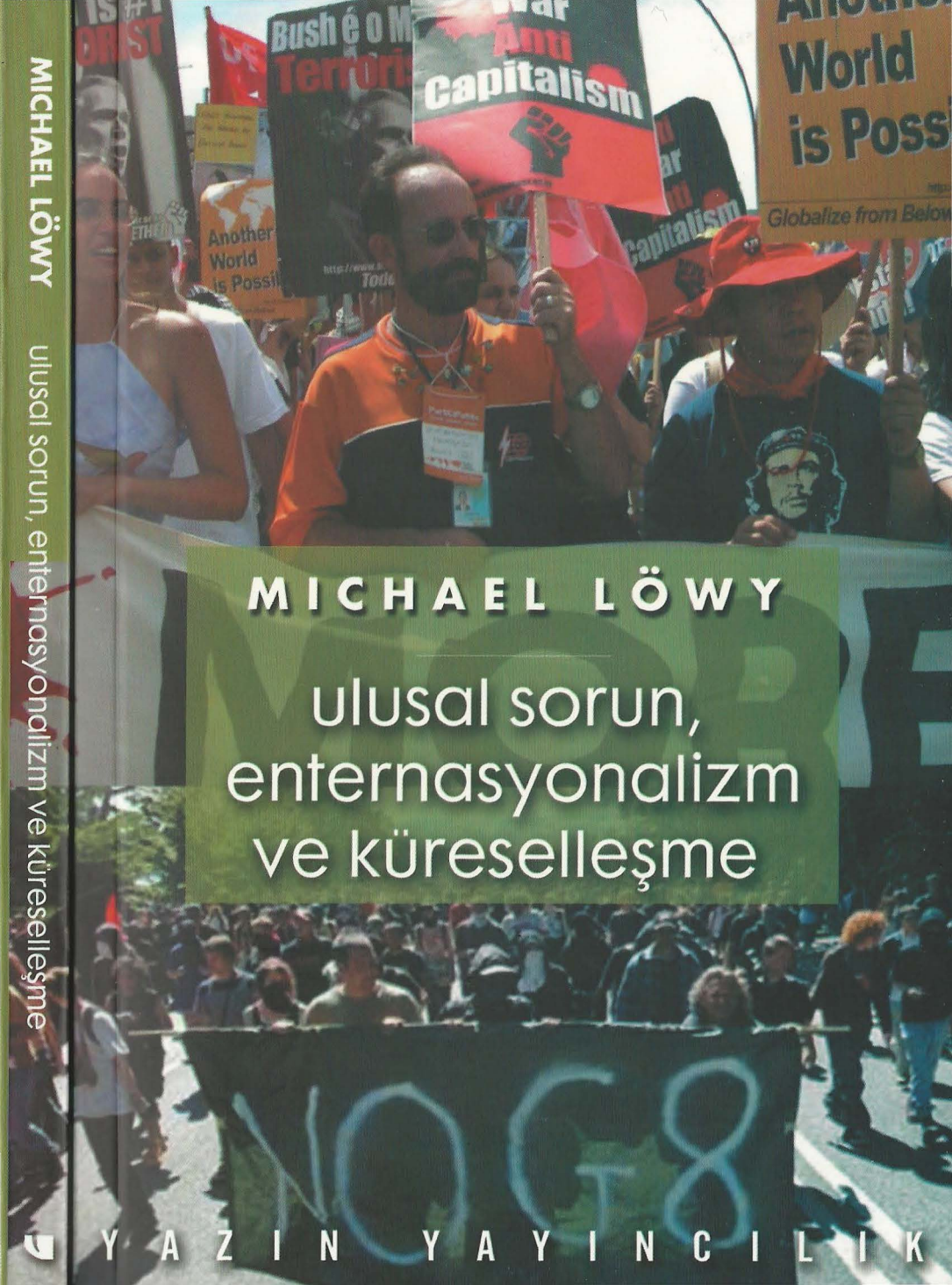

MICHAEL LÖWY
ulusal sorun, enternasyonalizm ve küreselleşme
MICHAEL LÖWY
ulusal sorun, enternasyonalizm ve küreselleşme
Bush é o M
Terroris
War
Anti
Capitalism
Another
World
is Possi
Globalize from Below
NO G8
YAZIN YAYINCILIK

Michael Lowy'nin daha önce Türkçede çıkan kitapları:

Yazın Yayınlarında
Che Guevara'nın Düşüncesi devrimci bir hümanizm

Belge Yayınlarında
Latin Amerika Marksizmi

Marksizm ve Din

Ayrıntı Yayınlarında

Dünyayı değiştirmek

MİCHAEL LÖWY

ULUSAL SORUN, ENTERNASYONALİZM ve KÜRESELLEŞME

ÇEVİRENLER
Özlem BARIN, Aslıhan AYDIN,
Nurcan Turan, Zeynep SEZGİN,
Emre GÜRBÜZ, Mutlucan Şahan,
Uraz AYDIN, Masis KÜRKÇÜGİL

YAZIN YAYINCILIK

Bu kitap, yazarın çeşitli tarihlerde yazmış olduğu maükelelerden yazarla görüşerek yapılan bir derlemedir.

©Michael Löwy
© Yazın yayınları

Michael Löwy
Ulusal Sorun, Enternasyonalizm ve Küreselleşme

Birincii Baskı: Temmuz 2005

Kapak:
İnci Batuk

Derleyen ve Yayına Hazırlayan:
Masis Kürkçügil

Baskı:
Kitap Matbaası

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 13/6
Fax: 252 65 19
Tünel - İSTANBUL
PM 224 Beyoğlu - İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Marx ve Engels'in kozmopolitizmi 7
Marx ve Ulusal Sorun: Müzakere 23
Ortak Bir Kader Olarak Ulus: Bugün Otto Bauer 45
Enternasyonalizm, Milliyetçilik ve Anti-Emperyalizm 55
Neden Milliyetçilik? 79
XXI. Yüzyıl Enternasyonalizmi 103
Vatan Mı Gezegen Mi? 109
Küreselleşme ve Enternasyonalizm 127
Ulus-Devle, Milliyetçilik ve Enternasyonalizm 140
Beşinci Bir Enternasyonal'e Doğru Mu? 149

Marx ve Engels'in kozmopolitizmi
Komünizmde ulusların geleceği (1845-1848)

Marx ve Engels gelecek komünist toplumda ulusların yerini nasıl tasarlamışlardı? *Komünist Manifesto*'nun yazarlarının gelecek tellallığı yapma ve geleceğin ufkunu ayrıntılı bir şekilde inceleme girişimlerine karşı oldukça çekingen olduklarını biliyoruz. İlk dönem yazılarında (1845-1848) Komünist toplumdaki ulus konusuna ilişkin bir dizi ifade bulabiliriz. Bunlardan bazıları Rus işçi sınıfı hareketi ve özellikle Lenin'in düşüncesi üzerinde etkili olmuşlardır.

Manifesto'da da, bir asırdan daha uzun süredir çelişkili yorumlamalara ve yakıcı polemiklere neden olan bazı paragraflar vardır:

> Komünistlere ayrıca vatanı, milliyeti ortadan kaldırmak isteme suçu yüklendi.
>
> İşçilerin vatanı yoktur. Zaten onların olmayan bir şeyin, alınması da mümkün değil. Proletarya, önce siyasal iktidarı ele

> geçirmek, kendini ulusal sınıf düzeyine getirmek, kendini ulus yapmak durumunda olduğu için, kendisi de ulusaldır hâlâ, ama asla burjuva anlamda değil.
> Halkların ulus olarak farklılıkları ve karşıtlıkları, daha burjuvazinin, ticaret özgürlüğünün, dünya pazarının, sanayi üretimindeki tek biçimliliğin ve ona uyan yaşam koşullarının gelişmesiyle zaten giderek yok olmakta.
> Proletaryanın egemenliği bunu daha da yok edecektir. Birleşik eylem, hiç değilse uygar ülkeler arasında olmak üzere, proletaryanın kurtuluşu için en önde gelen koşullardandır.
> Bir bireyin bir başka bireyi sömürmesi ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun da ötekini sömürmesi ortadan kalkacaktır.
> Ulusun kendi içindeki sınıfların karşıtlığıyla birlikte ulusların birbirlerine karşı düşmanca tutumları da yok olur.[1]

Bu yazıda, bizi en en çok ilgilendiren *ulusal farklılıkların ve düşmanlıkların ortadan kalkması* konusu. Başlangıç için bir inceleme yapmamız gerekiyor. Marx ve Engels'e göre bu, burjuvazinin kendisinin zaten dahil olduğu ama herşeyden önce proletaryanın tamamlayıp kusursuzlaştıracağı bir süreçtir. Bu tez, *'sınai üretimin ve buna karşılık gelen yaşam koşullarının aynılaştırılmasından'* kaynaklı olarak ulusal çatışmaların kendiliğinden azalacağını varsaydığı için şaşırtıcı bir şekilde *serbest ticaret optimizmine* ve biraz da 'ekonomist' bir yaklaşıma dayanır.

Fakat, aynı dönemdeki diğer yazılarında Engels, tıpkı Marx gibi, kapitalist üretim tarzında ulusal çelişkilerin çözümünün mümkün olmadığını vurgular. Örneğin, Eylül 1845'de Londra'da yapılan enternasyonal bir toplantı üzerine yazdığı raporda şunları söyler Engels:

---

1 Karl Marx, Friedrich Engels, Komünist Manifesto, çeviren Rekin Teksoy, Oğlak Yay, 2005, s.45.

> Avrupa Cumhuriyeti fantazisi, politik örgütlenme altında kalıcı barış ve evrensel serbest ticaret siperi altında bütün ulusların birleştirilmesi düşüncesi gibi gülünçtür... Her ayrı ülke burjuvazisinin kendi özel çıkarları vardır, ve asla ulusal olanı aşamaz....[2]

Çelişkileri ortaya koymamız açısından *Alman İdeolojisi*'nde bir pasaj bize epey yardımcı olur: rüadikal olarak enternasyonal yeni bir sınıfı –*proletaryayı*– yaratan ulusal sınırları aşan, *büyük ölçekli sanayidir*: ... *'Her milletin burjuvazisi birbiirnden farklı milli mefaatleri güden sınıflar oldukları halde; büyük sanayi, bütün milletlerini çinde aynı menfaatleri güden ve milliyet diye birşey tanımayan bir sınıf yarattı.'*[3]

Bu açıkça o ünlü '*proletaryanın vatanı yoktur*' ifadesini anımsatır. Bu yalnız ilginç bir ironi değildir; Marx ve Engels'in bütünsel kavramsal çerçevesine karşılık gelir, yani:

(a) *ulusal devlet* proletaryaya değil burjuvaziye aittir;[4]

(b) proletaryanın maddi, ekonomik, toplumsal ve siyasi koşulları bütün sınai ülkelerde aynıdır. Marx'ın öfkeli bir ironiyle Alman ekonomist Friedrich List üzerine düşüncelerini yazdığı pasaj gibi (Marx'ın torunu Marcel Charles Longuet'in arşivinde yakın zaman önce keşfedilmiştir):

2- Engels, "The Festival of Nations in London (Londra'da Ulusların Festivali)" (1845), Marx ve Engels, *Collected Works* 6. cilt içinde, s. 6. Ayrıca bakınız, Marx, "Speech on the Question of Free Trade (Serbest Ticaret Sorunu üzerine Konuşma)", (1848), Marx ve Engels, *Collected Works* 6. cilt içinde, s. 464: "Serbest Ticaretin dünya ulusları arasında yaratacağı kardeşlik çok da gerçekçi olmayacaktır, kozmopolit sömürüyü varsaydığımızda evrensel kardeşlik sadece burjuvazinin beyninde oluşacak bir düşüncedir".

3. *Alman İdeolojisi*, çeviren: Selâhattin Hilâv, Sosyal Yayınları, 1968, s. 107.

4- Bu yorum Roman Rosdolsky'nin şu çalışmasında ortaya konulmuştur: "Worker and Fatherland: A Note on a Passage in The Communist Manifesto", *Science and Society*, (Londra), sayı 29, no: 3, (yaz 1965), s. 337.

> İşçi ne Fransız, ne İngiliz ne de Alman'dır. Onun *milliyeti emektir, özgür köleliktir, kendini pazarlamasıdır* (Selbstverschacherung). Devleti, Fransız, İngiliz veya Alman değil, *sermayedir*. Kokladığı hava Fransız, İngiliz, Alman değil fabrika havasıdır. Kendine ait olan yerin bir kaç adım altındaki toprak da ne Fransız, ne İngiliz ne de Almandır. [5]

Marx ve Engels'e göre proletarya, ulusal değil, artık dünya çapında ortak tarihsel çıkarlara sahip evrensel bir sınıf olarak, ulusal farklılıkların aşıldığı evrensel toplumu kurabilir ('ulusal farklılıklar' deyiminin kesin anlamını daha sonraki sayfalarda göreceğiz). Engels, 1845'te enternasyonal bir toplantıda konuyu açık ve radikal bir biçimde ortaya koyar:

> Bütün ülkelerdeki proleterlerin tek ve aynı düşmanı, tek ve aynı mücadelesi vardır. Büyük proleter yığınlar, doğaları gereği, ulusal önyargılardan bağımsızdır. Tüm eğilimi (*Bildung*) ve hareketi esas olarak hümanist (*humanitarish*) ve anti-ulusaldır...Ulusların kardeşliği, yalnız proleterlerin uyanışıyla gelebilir. [6]

Engels'in bazı yazılarında, bu humanist ve 'anti-ulusal' kavramları *kozmopolitizm* olarak adlandırılır. Örneğin, aynı 1845 raporunda Engels, Londra'da bir önceki yılın 10 Ağustos'unda yapılan toplantıyı şu sözlerle över: *'10 Ağustos'ta yapılan şenlikte komünist olduğu gibi kozmopolit ilkeler de or-*

5- Marx, "Draft of an Article on Fredrich List's Book Das Nationale System der Politischen Oekonie (Fredrich List'in Ekonomi Politiğin Ulusal Sistemi adlı kitabı üzerine makale taslağı)" (1845), Marx ve Engels, *Collected Works* 4. cilt içinde, s. 280.

6- Engels, "The Festival of Nations in London", s. 6

taya konmuştu'; makale 1845 toplantısının enternasyonal kardeşlik ruhunu coşkuyla tarif eder ve toplantıya '*kozmopolit şenlik*' der.[7]

Engels, komünist kozmopolitanlizmi, '*serbest ticaretin ikiyüzlü, bencil kozmopolitizminden*'[8] ve Louis Blanc gibi 'sosyalist vatanseverlerin' kozmopolitizmlerinden açık ve dikkatli bir şekilde ayırır. Aralık 1847'de Dijon'da yaptığı bir konuşmasında Louis Blanc, Fransa'nın eşsiz bir kozmopolit ulus olduğunu, Fransa'nın geleceği için çalışmanın insanlığın geleceği için çalışmakla aynı olduğunu söylemişti. Engels de 30 Aralık 1847 tarihli makalesinde, bu çok 'özel' kozmopolitizm üzerine ironik bir yorumda bulunur:

> '*Bir Fransız zorunlu olarak kozmopolittir*' der M. Blanc. Evet, sadece Fransız etkisinin, tavırlarının, modasının, fikirlerinin ve siyasetinin etkisi altındaki bir dünyada bu doğrudur. Fakat bunu diğer ülkelerin demokratları asla kabul etmeyeceklerdir. Kendi milliyetçiliklerinin göze batan taraflarını bırakmayı kabul etseler bile, aynısını Fransızlar'dan da isteyeceklerdir. Fransızların, yalnız Fransız olmakla kozmopolit oldukları iddiası onları tatmin etmeyecektir.[9]

Engels'in makalesi, 'kozmopolitizm' sözcüğüne yüklediği olumlu anlamı bir kez daha gösteren aşağıdaki notla biter: '*Eğer M. Blanc'ın ölçüsünü uygulayacak olsaydık, aslında Almanlar 'gerçek' kozmopolitler olurlardı. Ne var ki, Alman de-*

7- Ibid., s. 8.

8- Ibid., s. 3

9- Engels, "Louis Blanc's Speech at the Dijon Banquet (Louis Blanc'in Dijon Şölenindeki Konuşması)", (1847), Marx ve Engels, *Collected Works,* 6. cilt içinde, s. 411.

mokratlarının o tür büyüklenmeleri yoktur.'[10] Bir dipnotta Marx-Engels *Werke*'nin Doğu-Alman editörleri konuya şöyle dikkat çekerler: '*"Kozmopolitizm" ve "kozmopolit" sözcüklerini burada, Louis Blanc'ın kullandığı anlamda veya* burjuva *kozmopolitizmi anlamında kullanmaz Engels. Sözcüklerin gerçek anlamını kullanır, yani, "*evrensel insani*" ve "*ulusal önyargılardan arınmış*" demektir bu sözcükler Engels için.*' Ayrıca, aynı ciltte yabancı sözcükler için verilen sözlükte şu çeviriye rastlarız: 'Kozmopolit: (burada) enternasyonal'.[11] Diğer bir deyişle, Engels kendisini 'komünist kozmopolit' olarak görür ve O'nun siyasi sözlüğündeki 'kozmopolitizm'in anlamı enternasyonalizme çok benzer.

Bu sözcük, daha sonraları da Engels tarafından sıkça kullanılır: örneğin, F.A. Sorge'ye yezdığı Eylül 1874 tarihli mektupta I. Enternasyonal'in kuruluşuyla ilgili şunları yazar: '*proletaryanın ortak, kozmopolit çıkarlarının öne çıkarılabildiği bir andı*'. [12]

1949-52 döneminde Doğu Avrupa'daki stalinist mahkemeler sırasında, 'kozmopolitizme' karşı komünist hareket içinde büyük bir suçlama kampanyası başlatıldığı çok iyi bilinir. Savcı tarafından özellikle Yahudi kökenlilere karşı açılan davalarda (özellikle de Slansky ve arkadaşlarının davasında) kosmopolitanizm suçlaması 'Siyonizm' ve 'Troçkizm' ile ilişkilendirilmiştir.[13] Bu kampanya çerçevesinde, Batı Avrupa ko-

---

10- Ibid., s. 411.

11- Marx ve Engels, *Collected Works* 6. cilt, s. 615-16.

12- Marx ve Engels, *Selected Correspondance* (New York: International Publishers, 1942), s. 329.

13- Slansky davasında savcının araştırmalarının olduğu pasajlara bakınız. Artur London, *On Trial*, (Londra: Macdonald, 1970), s. 265-316.

münist hareketlerindeki entelektüeller ve teorisyenler kozmopolitizme karşı yürütülen acımasız savaş için Marx ve Engels'in yazılarını kullanmaya kalkmışlardır. Bu girişimlerin en tipik örneklerinden biri Georges Cogniot'nun çalışması *Realité de la Nation: L'attrape-nigaud du cosmopolitisme*'dir. [14]

Anti-kozmopolitan ispatı için Cogniot, *Alman İdeolojisi*'nden Marx'ın Alman 'gerçek sosyalistleri' eleştirdiği pasajı kullanır. Marx'a göre bu akımın yazıları, evrensellik ve kozmopolitizm iddiasındaki Almanlar'ın da ulusalcı bakış açısının bir göstergesidir.[15] Bize göre bu metin açıkca şunları ortaya koyar:

(a) Marx'a göre kozmopolitizm evrensellikle ilgilidir ve her ikisi de dar ulusalcılığın karşıtıdır; ve

(b) Marx, kendilerinin kozmopolit olduklarını iddia eden Almanlar'ın mevcut ulusalcı zihniyetlerine bakıldığında öyle olmadıkları söyler.

Fakat Cogniot içi pasajın anlamı şöyledir: '*Marx sahte sosyalistler örneğini ulusalcılığın ve kozmopolitizmin elele gittiğini göstermek için kullanır...*'[16]

Buna ek olarak, Cogniot yukarıdaki tezini desteklemek

14- (Paris: Ed. Sociales, 1950).

15- Marx ve Engels, *The German Ideology* (1845), Marx ve Engels, *Collected Works* 5. cilt içinde, s. 470.

16- Cogniot, *Réalité de la Nation*, s. 16. Kozmopolitanizm ve ulusalcılık arasında bir yakınlık olduğu tezi 1950'de Tito ve Rajk'a karşı kampanyanın leitmotiflerinden biriydi. Örneğin, Cogniot şöyle yazar: "Kozmopolitanizmin bayrağı Tito'nun burjuva ulusalcılığın, insanların güvenliğine, devletlerin bağımsızlığına ve Budapeşte duruşmasının gösterdiği gibi barışa karşı çabalarının üstünü süsler". (s. 99) Bu tez 1952'deki Prag duruşmaları sırasında, Slansky ve yoldaşları savcı tarafından "kozmopolitanlıkları Yahudi ulusculuğu ile ele ele giden" insanlar olarak suçlandıklarında yeniden ortaya atıldı (London, *On Trial*, s. 198'den aktarılmıştır).

için Engels'in Louis Blanc'ı eleştirdiği makalesinden alıntı yapar. Fakat, ispatını tersine çevirecek bir cümleyi, Engels'in bütün uluslardan demokratların *'milliyetçiliklerini budamaya hazır olduğunu'* söylediği cümleyi gizler. Ayrıca: Marx-Engels *Werke*'nin editörleri, Engels'in gerçek kozmopolitizm ile ('kelimenin gerçek anlamıyla') Louis Blanc'ın sahte kozmopolitaniminin nasıl zıtlaştığını ortaya koymalarına karşın, Cogniot, Engels'in kozmopolitizmi *prensipte* reddettiğini söyler.

Sonuç olarak: Cogniot, Engels'in 1845 raporundaki 'serbest ticaretin ikiyüzlü kozmopolitizmi' eleştirisini, yazarın anti-kozmopolitizmini kanıtlamak için kullanıyor. Bu arada, Engels'in komünist kozmopolitizmi övdüğünü ve burjuva serbest ticaretinden tamamen ayırdığını saklıyor. Cogniot'nun sonucu açık ve kesin: *'Marx ve Engels'in bu ifadeleri ilkesel değerleri ortaya koyar. Marksizm'in kozmopolitizmle ilgisi olmadığını kanıtlamak için yeterlidirler...'* [17] Bu sonuıç, Marx ve Engels'in 1845-48 yılları arasında yazdıkları metinlerin titiz bir incelenmesinden daha çok, 1950 yılını belirli siyasi ihtiyaçlarına karşılık gelir.

Gerçekte, ulusal sınırları aşan *kozmopolis, evrensel şehir* düşüncesi, Marx ve Engels'in o dönemdeki ulusal sorun konusundaki fikirlerinde yatar. Yunan filozofları sadece moral bir amaçla değil devrimci bir yükselişin sonucunda dünya ölçeğinde ortaya çıkacak tarihsel bir siyasi projeyle ilgilenirler. Marx, *Alman İdeolojisi*'nde, tarihin tamamen bir 'dünya tarihi' (*Weltgeschichte*) haline gelebilmesinin komünist bir devrimle mümkün olabileceğini vurgular. *'Bireyleri ulusal ve yerel engellerden kurtaracak, onlarla bütün dünyadaki üretim (entelektüel üretim de dahil) arasında bir bağ kuracak ve onları bütün insanlığın üretiminin her yönünden faydalanma ka-*

17- Cogniot, *Réalité de la Nation*, s. 16.

pasitesine sahip kılacak' ancak böyle bir devrimdir.[18] Bu bakış açısına göre ulus, insanlığın tarihsel gelişiminde daha yüksek bir aşama olan evrensellikle bağdaşmayan bir aşamadır:

> Ulusların ulus olarak yaptıkları bütün insanlığa aittir. Ulus olarak bütün değerleri, insanlığın gelişiminde diğer ulusların yararına temel tarihsel belirleyenlerden birini başarmalarından kaynaklanır, ve dolayısıyla İngiltere'de sanayi, Fransa'da siyaset ve Almanya'da felsefe bütün dünya için gelişmiş oldu, ve bunların tarihsel önemleri, bu ülkelerin kendileri gibi böylece son buldu.[19]

Manifesto'daki ulusal farklılıkların ve çatışmaların ortadan kalkmasıyla ilgili cümleyi bu değerlendirmeler ışığında yorumlamak gerekir. Ayrıca, bu cümle yalnız Marx ve Engels'in politik ve ideolojik duruşlarıyla değil dönemin komünist akımlarının eğilimleriyle de ilgilidir. Ulusal sorun üzerine klasik çalışmasında Avusturyalı Marksist Otto Bauer, işçi hareketlerinin ilk yıllarında hakim olan ve '*İnsanlık*' düşüncesinden yükselen '*naif kozmopolitizm*'den bahseder.[20] Gerçekte,

---

18- Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*, çeviren: Selâhattin Hilâv, Sosyal Yayınları, 1968, s. 65-66.: "Proletarya, ancak evrensel tarih çapında mevcut olabilir; nitekim onun aksiyonu olan komünizm de ancak "evrensel tarihî" varlık olarak ortaya çıkabilir." "Proletarya tıpkı kendi etkinliği olan komünizmin sadece dünya-tarihsel bir varlığa sahip olması gibi sadece dünya-tarihsel olarak var olabilir". Ayrıca bakınız s. 66.

19- Marx, "*Draft of an Article on Fredrich List's Book*" s. 282. Marx ve Engels'in kozmopolitan görüşleri hâlâ Avrupa-merkezcidir: tam olarak, onlar için "merkez" Avrupa'dan ziyade dünyanın endüstriyel ülkeleridir: İngiltere, Fransa, Almanya, ABD. Diğer taraftan, Marx ve Engels için kendisini evrensel kültürel referanslarında, enternasyonal kaygılarında, seyahatlarında vb. açığa vuran bir kişisel kozmopolitan boyut vardır.

ulusların geleceği üzerine *Manifesto*'da geliştirilen kavramsallaştırmalar Komünist Birlik'in (Engels'ten metni baskıya hazırlamasını isteyen işçi örgütü) doktriniyle çok benzeşir. Haziran 1847'de Birlik Kongresi tarafından kabul edilen kararın ilk taslağı (Engels ve Birlik'in diğer işçi önderleri tarafından ortaklaşa hazırlanmıştı) aşağıdaki formülasyonu içeriyordu:

> Soru 21: Uluslar komünizm altında da devam edecek mi?
> Cevap: Komünizm ilkesi altında birleşen insanların milliyetleri, bu birğin gerektirdiği gibi karışacak ve böylece bölgeler ve sınıflar arasındaki çeşitli farklılıklar özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla yokolacaktır. [21]

Engels'in Ekim 1847'de hazırladığı *Komünizm'in İlkeleri*'nde (Haziran versiyonunu tekrar eden fakat bazı bölümlerinde editoryal değişiklikler olan metin) birinci taslaktaki milliyetler üstüne olan pasajın kabul edilmesini öneren aşağıda-

---

20- Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Viyana: Wiener Volksbuchhandlung, 1924), s. 311. Ne var ki Bauer, genç Engels'i hatırlatan terimlerle proleteryanın esasen enternasyonal görevininin altını çizer: "Kapitalizmin yıkıcı ve bozucu gücünden kurtulmuş, ulusal kültürün zevkinden kendisini ayırmış, tarihsel geçmiş tarafından oluşturulmuş tüm güçlere karşı mücadelesinde üstünlük halindeki proleterya kadar tüm ulusal değerlerlerden tamamen bağımsız bir sınıf yoktur" (ibid., s. 153).

21- Engels, "Draft of a Communist Confession of Faith (İnancın Komünist İtirafı için Taslak)" (1847), Marx ve Engels, *Collected Works* 6. cilt içinde, s. 103. Fransız yazar Charles Andler Manifesto üzerine meşhur yorumunda League of the Just'ı (Adelet Birliği), Wilhelm Weitling'i ve İngiliz Chartistlerini ulusların geleceği hakkında Marx ve Engels tarafından ortaya konulan kavrayışın kaynağı olarak gösterir. Charles Andler, *Introduction historique et commetaire á Marx, Engels, La manifeste Communiste* (Paris: Société Nouvelle de Librairie et Edition, 1901) s. 154-5.

ki notuna bakmak faydalı olur. '*22 : Komünist bir örgütün varolan uluslara yaklaşımı ne olacak? Cevap: Değişiklik yok.*'[22]

Manifesto'daki nihai versiyon daha ılımlıdır: Ulusal çatışma ve *Absonderungen*'in nasıl ortadan kalkacağı sorunudur. Açıkçası, herşey *Absonderungen sözcüğünü nasıl tercüme edeceğimize bağlıdır*: 'farklılıklar', 'ayrımlar' veya 'izolasyon' olabilir.

Konu üzerine, hem *Manifesto*'da hem de Marx ve Engels'in konu üzerine 1845-48 arasındaki yazılarıyla ilgili çeşitli eğilimlere sahip olan Marksistler, Marksienler ve Marksologlar tarafından değişik yorumlar getirilmiştir. Marx'ın ulusal soruna bakışı konusundaki çalışmasıyla ünlü Solomon Bloom gibi bazı yazarlar daha 'minimalist'tir. Bloom'a göre:

> *Manifesto* örtük ve epigramatik bir belgedir ve bundan dolayı yanlış okumalara çok müsaittir. Yazarlar, ulusal farklılıkların tamamen ortadan kalkması gibi birşey öngörmezler. Öngördükleri, özellikle keskin ekonomik ve siyasi farklılıkların, ekonomik izolasyonun, haksız ayrıcalıkların, siyasi düşmanlıkların, savaşların ve bir ulusun başka bir ulus tarafındn sömürülmesinin ortadan kalkacağıdır.[23]

Bu yorum, çok ilgisiz omamakla birlikte, Marx ve Engels'in 1845'ten 1848'e kadar olan yazılarındaki radikalizmi ve onları esinlendiren evrensel şehir perspektifini dikkate almaz. Ek olarak, 'ulusal farklılıkların' salt ekonomik ve toplumsal farklılıklara karşılık geldiğini metin düzeyinde kanıtlamak için bir çabada bulunmaz.

22- *Manifeste Communiste* (Paris: Ed. Costes, 1953) içinde s. 160.

23- Solomon F. Bloom, *The World of Nations: A Study of the National Implications in the Works of Karl Marx*, (New York: Colombia University Press, 1941), s. 26.

Diğer uçta Bertell Ollman gibi diğer yazarlar, Marx ve Engels'in ulusların geleceği üzerine düşüncelerinin maksimalist bir okumasını yaparlar. Ollman'a göre, Marx'ın komünizm vizyonu şöyledir:

> İnsan türü arasında görmeye alıştığımız ulus, ırk, din, coğrafya (kentte yaşayanlar ve kırda yaşayanlar), meslek, sınıf ve aile gibi ayrımlar ortadan kalkar. dönemin insanlarının ve yaşamının özelliğine uygun ve şu an isimlendirme olanağımızın olmadığı yeni bölünmeler eskilerin yerine gelir.[24]

Ben bunu, bir dilin şu an var olan binlercenin yerine geçmesi (birçok diilin oynamaya devam ettiği kültürel rol ne olursa olsun), zamanın insanlarının olağandışı deneyimlerinin, anlayışının ve hislerinin net ifadesini olanaklı kılması şeklinde yorumluyorum. [25]

Ne var ki, bu yorum Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde bahsettiğiyle aynı değildir. Orada Marx, ulusal dillerin ortadan kalkmasından değil, bireylerin dil üzerindeki kontrolünden bahseder. Tam aksine, bunun hemen arkasından gelen cümlede Marx, ironik bir şekilde Max Stirner'in içinde yalnız tek bir dilin konuşulduğu 'Birlik' (Association) hakkındaki nutukları üzerinde durur: '*kutsal bir dil konuşulacak, kutsal olanın dili –İbranice'yi, ve hatta Aramice*'. [26]

24- Bertell Ollman, "Marx's Vision of Communism: A Reconstruction", *Critique*, no: 8 (yaz 1977), s. 22.

25- Ibid., s. 29. Fakat bu makalede bir başka pasajda Ollman şunu ekler: " Böyle bir dilin varlığı küçük yerel dillerin ve bunlara eşlik eden ayırt edici kültürlerin tümden kaybolacağı anlamına gelmez. Latince ve Latin kültürü Roma İmparatorluğunun çöküşünden çok sonraları bile milyonların yaşamlarını zenginleştirmeye devam etti... ." (ibid., s. 35).

Aslında, Marx ve Engels'te ulusal sorunun *kültürel* boyutları üzerine kısıtlı sayıda referans vardır: *Alman İdeolojisi*'nde Marx şunu vurgular: '*Toplumun komünist örgütlenmesiyle sanatçının yerel ve ulusal darlığa mahkum olması son bulacaktır*'.[27] Fakat bu, bize Ollman'ın yapmaya çalıştığı gibi, ulusla kültürler üzeine gelen sonuçlar çıkarmamıza izin vermez.[28]

En uygun görünen üçüncü bir yorum da, Roman Rosdolsky'nin 1965 tarihli kısa çalışmasında görülür: Engels, ulusallığın 'yokolması' (ve tümden silinmesi) derken kesinlikle varolan etnik ve dilsel toplulukların yokolmasını değil, insanlar üzerindeki siyasi sınırlansırmaların ortadan kalkacağını kasteder. *Manifesto*'da geçtiği şekilde 'halk iktidarının siyasal karakterini kaybedeceği ve *Devletin sönümleneceği* bir toplumda 'ulusal Devletler' olmayacaktır.[29]

Marx'ın *Manifesto*'da vurguladığı gibi, proletarya önce ulusal devlet çerçevesinde iktidarı ele geçirmek zorudadır, fakat bu ayrı proleter ulus devlet, '*geleceğin sınıfsız ve devletsiz toplumuna doğru giden yolda yalnızca bir geçiş aşaması olacaktır*'; çünkü böyle bir toplumun kurulması ancak *uluslararası düzeyde* olabilir![30]

Özet olarak, Marks ve Engels'in 1845-48 dönemi yazılarında, içinde yalnız ulusal çatışmaların değil uluslar arasındaki *ekonomik, toplumsal ve siyasi* (ama kültürel değil) farklılıkların ortadan kalktığı bir kozmopolit/enternasyonalist (o dönemde iki sözcük birbiri yerine kullanılıyordu) 'dünya şehrinin' projeksiyonu vardır.

26- Marx ve Engels, *The German Ideology*, s. 426.

27- Ibid., s. 394.

28- Ollman, "Marx's Vision of Communism", s. 34-35.

29- Rosdolsky, "Worker and Fatherland", s. 335.

30- Ibid., s. 337.

Bu *sınırsız bir dünya perspektifi*, onların bütünlüklü dünya görüşlerinin bir parçasıdır, çünkü:

1. Hümanist sorunsalları, yani düşünce ve siyasi praksis çerçevesi olarak esas referansları insanlık olduğundan;

2. zorunlu olarak dünya ölçeğinde ve tarihsel olan bir komünizm görüşüne sahip olduklarından;

3. geleceğin sınıfsız toplumlarında devletin sönümleneceğini savladıklarından;

4. maddi koşulları ve nesnel çıkarları nedeniyle proletaryayı evrensel, uluslarüstü bir sınıf olarak kavradıklarından.

Ulusal sorunun Marx ve Engels için bütün şiddeti ve karmaşıklığıyla ortaya çıktığı 1848 devriminden sonra, *Komünist Manifesto*'nun iki yazarı, ilk yazılarındaki kozmopolitan problemetağini terkettiler, fakat enternasyonalizm boyutunu (özellikle siyasal boyutu) muhafaza ettitiler. Örneğin, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde (1875) Marx, Lassalle'cilere *'işçi hareketini olabilecek en dar bakış açısıyla tasarladıkları'* için şiddetle karşı çıkar ve, programda *'egemen sınıflara ve bunların devletlerine karşı birleşik mücadelelerinde işçi sınıfının uluslararası kardeşliği'* ifadesi yerine *'ulusların enternasyonal kardeşliği'* denmesini eleştirir,[31] fakat, ulusal devlet veya 'ulusal farklılıklar' sorununa ilişkin kendi perspektifini belirtmez.

Bu sessizliğin nedeni nedir? Taktik gereği mi, siyasi gerçekçilik mi veya yıllarla birlikte ulusların düşünüldüğünden daha inatçı olduğuna ikna olmuş olmaları mı? Eğer bunlar değilse, kozmopolitizm düşüncesinin bir 'lider devletin' diğer ulusları kendi içinde eritmesi için bahane olarak kullanılacağı korkusudur. 20 Haziran 1866'da, Engels'e I. Enternasyonal Konsey'in bir toplantısıyla ilgili şunları yazar:

31- Marx, *Critique of the Gotha Programme* (New York: International Publishers, 1966), p. 13.

'Genç Fransa'nın temsilcileri (işçi değillerdi), bütün milliyetlerin ve hatta ulusların 'çok eski önyargılar' olduğunu söyledi. Proudhoncu Stirnerizm. Herşey, Devlet değil 'birlik' formunda küçük 'gruplara' veya 'komünlere' dağılacak. İnsanlığın bu 'bireyselleşmesi' ve 'ortaklaşa' yaşamı, bütün diğer ülkelerde tarihin sonuna gelindiğinde de devam edecek ve bütün dünya Fransa'da bir sosyal devrimin olgunlaşmasını bekleyecek. Daha sonra bu deneyi bizim gözümüz önünde yapacaklar, ve bütün dünya onların örneklerinin gücünden etkilenip aynısını yapacak.

Konuşmama, 'arkadaşımız Lafargue ve O'nunla birlikte olanların, Fransızca konuşarak (dinleyenlerin onda dokuzunun anlamadığı), ulusallık adına ne varsa ortadan kaldırdılar' diye başladığımda İngilizler çok güldü. Milliyetleri reddetmesinin, oldukça bilinçsiz olarak, diğer ulusların Fransız ulusu içinde eridiği bir modeli savunması anlamına geldiğini söyledim.[32]

Marx, kozmopolit idealinin 'model bir ulusun' hegemonyasına hizmet etmesinden korkuyordu. Yüzyıl sonra (1949-52) tarihin bir ironisiyle, Doğu Avrupa'da 'kozmopolitizmle mücadele' ve 'tek ülkede sosyalizm' adına, 'rehber-devlet' (stalinci SSCB) partizanlarının çoğu İspanya'da Uluslararası Birliklerden muhaliflerinin kökünü kazmalarını öngöremezdi.

Critique, no. 14, 1981
Çeviren: Nurcan Turhan

32- Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, s. 208. Engels'e daha erken bir mektubunda (7 Haziran 1866) Marx Proudhoncular hakkında daha farklıydı: "grotesk" olarak adlandırdığı Fransız-merkezciliklerini eleştirir ama kışkırtmalarını "şovenizme karşı yararlı ve açıklayıcı bir polemik" olarak görür (Marx ve Engels, *Briefwechsel* (Berlin: Dietz Verlag, 1953), s. 209).

Marx ve Ulusal Sorun: Müzakere

1. Tarihçilerin (Marksist ya da değil) önemli bir kısmı Marx ve Engels'in ulusal sorun hakkındaki yazılarının tamamlanmamış ve sınırlı olduğunun altını çizer. Engels'in "tarihsiz" uluslar konulu teorisinin eleştirisi –ilk kez Otto Bauer tarafından bu yüzyıl başında *Die Nationalitatenfrage und die Sozial-demokratie* (1907) adlı anıtsal eserinde dile getirilmiş ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Ukraynalı Marksist tarihçi Roman Rosdolsky tarafından daha sistemli ve sert bir biçimde geliştirilmiş olan bir eleştiridir bu– bugün ulusal sorun çerçevesindeki çağdaş Marksist literatürde güçlü bir kazanımdır. Genellikle Marksist tarihçiler ulusal sorunu Marx ve Engels'in oluşturduğu teorik yapıda temel eksikliklerden biri olarak görmeye eğilimlidirler ve özellikle "tarihsiz halklar" kavramını (*geschichtlosen Völker*) Marksizmin temelleriyle köklü bir tezat gibi tahlil etmişlerdir.

Ne var ki, bu görüş açısına zıt bir tavır alan, ulusal sorun konulu çalışmalarıyla tanınmış bir Kuzey Amerikalı Marksist araştırmacı, Ephraim Nimni *"Marx ve Engels'in, yapıtları içinde bu konudaki teorilerini doğrudan ve belirgin biçimde ortaya koyan özgün bir eserin bulunmamasına karşın, ulusal*

soruna ilişkin olarak tutarlı bir görüşe sahip oldukları"[1], düşüncesindedir. Bu tutarlılık ona göre tarihi materyalizmin üç temel "paradigmasına" dayanmaktadır: 1. bir evrim teorisi, yani tarihi "evrensel safhalardan geçerek ilerleyen ve aşamalarla kendini ifade eden dönüşümlerin art arda gelmesi" şeklinde kavrayan görüş; 2. tüm toplumsal değişimleri –bir tür "ekonomik indirgemecilik" aracılığıyla– üretici güçlerin gelişiminin otomatik bir sonucu olarak tahlil eden determinist bir teori; 3. son olarak da, ilk iki "teorik parametrenin" gerekli ve zorunlu sonucu olarak görülen, dünyaya "Avrupa-merkezci" bir bakış. Tüm bu önermelere bakarak, okur, yukarıdaki çalışmanın Marksizmin bütününe bir eleştiri getirmeyi hedeflediğini düşünebilir; oysa aksine, sunumun sonunda farkına varılan husus, Ephraim Nimni'nin kendisini bir Marksist olarak gördüğü ve "*yanıltıcı Avrupa Marksizmi mirasından arınmış*"[2] bir "tarihi materyalizm" konusunda bilgi verebilecek kişi olarak ortaya koyduğudur. Nimni'nin övgüye değer niyetlerini anlıyor ama tavrını çok çelişkili buluyoruz. Eğer biz Marx'ın teorisinin, zorunlu olarak Avrupa-merkezci bir dünya görüşüne yol açan, bir tür evrimciliğe ve ekonomik determinizme dayandığına inansaydık, mutlaka anti-Marksist olurduk. Aslında, Nimni'nin deneme paradigmaları Marx'ın düşüncesinin bir karikatürünü yansıtmakta ve Kautsky, Plekanov ve Buharin tarafından ortaya atılan çok farklı materyalist *Weltanschauungen*'leri karakterize etmeye daha uygun görünmektedir. Marx ve Engels'in çeşitli yazıları-

1. Ephraim Nimni, "Marx, Engels and the National Question", *Science & Society*, Gilford Press, 1989, cilt. LIII/3, ss. 297-326. *Science & Society* Birleşik Devletler'de en tanınmış Marksist dergilerden biridir.

2. *a.g.e.* s. 34. "Avrupa Marksizmi" hakkında bkz. Perry Anderson'un kitabı, *Sur le Marxisme occidental*, Maspero, 1977.

nın, en başta da *Komünist Parti Manifestosu*'nun tarihi yorumlamakta evrimci ya da ekonomik-determinist bir eğilimi içeren yönler taşıdığı doğrudur. Fakat, Marx'ın düşüncesinin bütününü, üretici güçlerin gelişiminin doğal yasalarından kaynaklanan bir toplum ve tarih görüşüne, ya da Avrupa modelinden kopyalanmış bir dizi aşamaya indirgemek tamamıyla hatalıdır. Nimni'nin eleştirel açıklamalarından bir kaçı gerçekten yerindedir –örneğin, Marx ve Engels'in bir ulusal Devleti ne arzulayan ne de onu kuracak güçte olan milliyetçi hareketleri anlamamış olduklarına dikkat çektiği noktalarda–, ne var ki yaptığı tahlil çoğu kez aşırı derecede tek yanlı kalmakta, ayrı işlenmiş bölümlerden kalkarak genellemeler yapmakta ve bazen de Marx'ın fikirleriyle çok az benzerlik gösteren bir karikatür sunmaktadır.

2. *Komünist Parti Manifestosu*'nun kimi bölümleri, feodal düzeni ve genel olarak tüm arkaik toplumsal yapılanmaları yıkan güç olarak kapitalizmin tarihi çabasına yönelik gerçek övgüler olarak okunabilir. Marx ve Engels, sosyalist bir devrim için gerekli koşulların kıta Avrupası ölçeğinde olgunlaşmış bulunduğuna kani oldukları bir dönemde, Avrupa sınırlarının dışında gelişmekte olan kapitalizme "devrimci" bir karakter atfetmekteydiler. Hindistan'da, Büyük Britanya da aynı şekilde bir yandan eski toplumu yok etmiş, diğer taraftan ülkenin sanayileşmesi sayesinde modern bir toplumsal gelişime uygun temelleri inşa etmişti. 1853'de Marx, bu toplumsal değişimin harekete geçirici gücü olan İngiltere'yi, "*Tarih'in bilinçsiz aracı*"[3] şeklinde tasvir etmekteydi. Aynı

3. Karl Marx et Friedriche Engels, *Marx-Engels Werke* (kısaltılmış hali MEW) Dietz Verlag, Berlin, 1957, Bd. 9, s. 133.

esinle Engels, Kaliforniya'nın Birleşik-Devletler'e ilhak edilmesini onaylamaktaydı, çünkü kendi açıklamasıyla, bölgenin ekonomik gelişimini sağlamakta "*Yankee sanayiciler uyuşuk Meksikalılardan daha elverişliydi*"[4]. 1848'de –Nimni'nin altını çizdiği gibi– Engels Cezayir'in Fransa tarafından fethini bile "*uygarlığın ilerlemesi için mutluluk verici bir olay*"[5] olarak tanımlıyor ve selamlıyordu. Tabii ki bu açıklamaları eleştirmek ve reddetmek önemlidir, ama yalnızca bu bölümleri kale almak yanlış ve şematik olur. Gerçekte, Marx ve Engels sömürgeci fetihlerin, "uygarlık taşıyan misyonlar" gibi, kendi çağlarına özgü Avrupa-merkezli kültürün ve emperyalist ideolojinin içine derinlemesine kök salmış olan yutturma amaçlı takdimini sıklıkla kınamışlardır. Onlar kapitalizmi "*her ekonomik ilerlemeyi toplumsal bir bela haline dönüştüren*"[6] bir sistem olarak algılamaktaydılar. Kapitalizmin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasıyla büyüleniyor ama aynı anda bu olgunun gerçekleşmesindeki barbar ve şiddet içeren uygulamaları kınıyorlardı. Hindistan'ın Britanya tarafından sömürgeleştirilmesine ilişkin olarak Marx "*insanlığın ilerlemesini*" "*meyvanın özünü yalnızca katledilenlerin kafatasından içmeyi arzulayan korkunç bir pagan tanrısı*"[7] ile karşılaştırıyordu. 1857'de, *Americana Encyclopedia* için yazılmış Cezayir üstüne bir makalede Engels, Fransızlar tarafından "*bağımsızlığı değerli bir servet, ve yabancı egemenliğine karşı kini yaşamlarının birinci kuralı addeden Arap ve Kabil aşiretlerine*" kar-

4. Horace B. Davis, *Nationalism and Socialism; Marxism and Labor Theories of Socialism to 1917*, Monthly Review Press, New York, 1967, s. 62.

5. René Gallissot, *Marxisme et Algérie*, Union Générale d'Edition, 1976, s. 25.

6. Karl Marx, *Capital*, Lawrence & Wishart, London, 1974, ss. 457-458.

7. Karl Marx et Friedrich Engels, *MEW*, op. Cit., Bd. 9, s. 226.

şı sürdürülen *"barbar savaşın" "zulüm ve hoyratlıklarını"*[8] ifşa etmekteydi. 1861'de Marx, Meksika'daki Avrupa müdahalesinden *"uluslar arası tarihi olayların en canavarca girişimlerinden biri"*[9] diye söz ediyordu. İngilizlere karşı "afyon savaşları" çerçevesinde Çinlilere verilen desteğin de eklenebileceği bu ifadelerin tipik Avrupa-merkezci çizgiler taşımadığı ortada!

Aynı şekilde, Marx'a getirilen evrimci yorum da, düşüncesinin giriftliğini ve zenginliğini şemalaştırdığı ve yoksullaştırdığı için, kabul edilemez. Nimni bu zenginliği *Kapital*'den yaptığı ve II. Enternasyonal'in pozitivist marksizmi içinde bir dogma haline gelen şu alıntıyla küçültüyor: *"Sınaî olarak en gelişmiş ülke en az gelişmiş olan ülkeye kendi geleceğinin resmini gösterir."*[10] Bu yüzyılın dönüm noktasında Kautsky'ci "ortodoksluk" Marx'ın teorisini evrimci yorumun çelik halkası içine hapsetmekteydi. Marx'ın düşüncesi o denli toplumsal-Darwinci teorilerle betimlenmiş durumdaydı ki genç Gramsci 1917 Rus Devrimi'ni "Kapital'e *karşı yapılmış bir devrim*"[11] olarak selamlıyordu. Oysa bu haliyle söz konusu alıntı Marx'ın düşüncesinin tamamını kesinlikle yansıtmamaktadır. Kıta Avrupası'nın gelişiminin çeşitli aşamalarını –ilkel komünizm, kölelik, feodalizm ve kapitalizm gibi– mekanik bir biçimde ülkelerin bütününe intikal ettirme iddiasında hiç olmamıştır Marx. Ve kapitalizm-öncesi (pre-kapitalist) toplumlar üstüne yazıları tartışma kabul etmeyen so-

---

8. René Gallissot, *Marxisme et Algérie*, op. Cit., s. 99.

9. Karls Marx et Friedrich Engels, *MEW*, op. Cit., Bd. 15, s. 366.

10. Karl Marx, *Capital*, op. Cit., s. 19

11. Antonio Gramsci, "La rivoluzione contro il Capitale", in *Ecrits politiques*, Editori Riuniti, Roma, 1967 (1918), ss. 80-83.

nuçlardan çok gelecek araştırmalar için varsayımlar oluşturmaktadır. Rusya konusunda, Marx 1881-1882'de *obçina*'nın (rus köylü cemaati), kapitalizmin tüm "korkunç gidiş-gelişlerinden" geçmek zorunda kalmaksızın, doğrudan komünizme aktarımı olasılığını, Rusya'da bir köylü devriminin Avrupa'da bir sosyalist devrimle kaynaşması koşuluyla ele almaktaydı. *Otchestvenir Zapiski* adlı Rus dergisine 1877'de gönderilen bir mektupta Marx okurları "*kapitalizmin kıta Avrupası'nda doğuşu hakkındaki denemesini, içinde bulundukları konum ne olursa olsun tüm halklara kaçınılmazca kendini dayatan bir felsefi-tarihsel genel ilerleyiş teorisine*"[12] dönüştürülmesi tehlikesine karşı uyarıyordu. Aynı endişeyi 1881 yılında Vera Zasuliç'e yazdığı ve içinde geleneksel köy cemaatini "*Rusya'nın toplumsal yeniden oluşumu için bir kalkış noktası*"[13] olarak sunduğu ünlü bir mektupta da dile getiriyordu. Kapitalist aşamayı "atlamayı" popülist bir sapkınlık olarak gören Plehanov'un yönlendirdiği Rus Marksistleri bu mektubu titizlikle sakladılar (1911 yılında Riazanov tarafından bulunup yayınlanıncaya kadar). Marx'ın yazılarında var olan mekanik evrimcilik-karşıtlığına eğilimin örneklerinden yalnızca biridir bu ifade.

3. Marx ve Engels ulusal soruna ilişkin tamamlanmış bir *teoriden* çok bir *fikir* oluşturmuşlardır. Bu durum onların teorik hazırlıklarının sınırını ifade eder, ama aynı zamanda, Kautsky tarafından (ulus ekonomik-dilsel-bölgesel bir bütün-

---

12. Karl Marx et Friedrich Engels, *MEW*, op. Cit., Bd. 9, s. 111.

13. *a.g.e.*, Bd. 35, s. 167. Cf. Ayrıca, Theodor Shanin'in yönetiminde, *Late Marx and the Russian Road: Marx and the "Peripehries of Capitalism"*, Routledge & Kegan Paul, London, 1984.

dür gibi) ya da Stalin tarafından (ulus ekonomik-bölgesel-dilsel-kültürel ve psikolojik bir topluluktur şeklinde)[14] önerilenlere benzer fazla katı ve kuralcı bir tasvirin tehlikelerine karşı bir tür koruma anlamına da gelir. İki Alman devrimci, Marx ve Engels, Avrupa'da bir çok ulus-Devletin (Almanya, İtalya, Polonya, Macaristan) kurulmasının sarsıntısını hâlâ taşıyan bir devirde yaşıyorlardı ve bu konum zorunlu olarak onların görüşlerini etkilemişti. Yazılarından kalkarak, kapitalist üretim tarzının yükselişine bağlı olan ve politik bir üstyapıda, Ulus-Devlet'de kristalleşmiş durumdaki *tarihsel bir oluşuma* gönderme yapan bir ulus kavramının varlığını ortaya çıkarabiliriz.[15] Ama bu kavram hiçbir zaman sistemli bir biçimde geliştirilmemiştir. Tahlillerinin tamamlanmadan kalmış olması muhtemelen onların, burjuva kozmopolitizminin ve, yakın bir gelecekte, ulusal çatışmaları aşacak bir sosyalizmin doğacağı fikrinin egemen olduğu bir çağda yaşadıklarına inanmalarındandı. *Komünist Manifesto* gibi bir yapıtta kozmopolitizm ve enternasyonalizm kaynaşma eğilimi gösterir. Kapitalist üretim tarzının evrenselleşmesi ve dünya çapında bir pazarın oluşması, "*bütün ulusları karşılıklı bir evrensel bağımlılık içine sokarak*" ve bir "*dünya literatürü*" yaratarak, "*ülkelerin tamamının üretim ve tüketimini kozmopolitleştirmiş olan*" bir süreç şeklinde kavranmıştır. Toplumsal yaşamın bu aralıksız dönüşümü çerçevesinde, kapitalizm "*kırsalı kente, barbar ve yarı-barbar ulusları uygar ulus-*

14. Cf. Michael Löwy, "Marxists and the National Question", *New Left Review*, 1976, no 96, not 96. Ayrıca bkz. Enzo Traverso, "Socialismo et nazione: Rassegna di una controversia marxista", *Il Ponte*, 1984, cilt XL/1, not 1.

15. Cf. Maxime Rodinson, "Le marxisme et la nation", *L'Homme et la société*, 1968, ocak-mart, s. 133. Ayrıca bkz. George Haupt et Claudie Weill, "L'eredita di Marx ed Engels e la questione nazionale", *Studi historici*, 1974, cilt XV/2, not 2.

lara, köylü halkları burjuva halklara, Doğu'yu Batı'ya"[16] tabi kılıyor denilmektedir. Dünyanın maddi ve "manevi" birliğini her gün daha da derinleştirmeye ve ulusal çatışmaların bizzat temellerini ortadan kaldırmaya yönelik bir ekonomik sistem olarak telakki edilen kapitalist üretim tarzının devrimci rolüne karşı hayranlık dolu bu tasvir, *Manifesto*'nun yazarlarını ulusal sorunun önemini ihmal etmeye götürmüştür elbette. İçerisinde kuşkusuz ekonomik indirgemeciliğin ve Avrupa-merkezciliğin birkaç öğesini taşıyan bu yeterince değer vermeme olgusu, Marx ve Engels'in özellikle 1848-1849 dönemi yazılarında belirgindir.

Komünist Manifesto'nun sarih olmayan birkaç ifade taşıdığı doğrudur; Buna karşın, Nimni'nin yaptığı gibi, Marx ve Engels için "*ulusun tarihin karşı konulmaz dalgasıyla süpürülüp gidecek olduğunu*" yazmak hatalıdır. Onların yazdıkları, proletaryanın üstünlüğünün "*ulusal ayrım çizgilerinin* [Absonderungen] *ve halklar arasındaki zıtlıkların*" ortadan kalkması sonucunu vereceğidir. *Absonderung* deyimi farklılık, ayrım çizgisi, ayrılık ya da hatta tecrit sözcükleriyle betimlenebilir. Bize göre bu cümlenin en iyi yorumu 1965 tarihli bir denemede Roman Rosdolsky tarafından yapılmış olanıdır: Marx ve Engels komünist bir toplumda zıtlıkların ve ulusal ayrım çizgilerinin yok olacağını umut ederken gönderme yaptıkları husus "*tabii ki varolan etnik ve dilsel toplulukların "ortadan kalkması" değil (ki bu saçmalık olurdu!), halkların politik farklılıklarıydı. (Manifesto'daki terimlerle) "halk iktidarı politik niteliğini kaybeder ve Devlet, devlet olarak yitip gider, artık o noktada ayrışmış "Ulusal Devletlere" yer olamaz*"[17].

16. Karl Marx et Friedrich Engels, *MEW*, op. Cir., Bd. 4, s. 466.

Marx ve Engels'in bu enternasyonalist tutumu, "tek yanlı ve Avrupa-merkezci" bir soysuzlaşmış ideoloji üzerinde değil, sosyalist bir dünyada, *sınırları olmayan* bir dünyada, uluslar arasındaki zıtlıklar ve çatışmalarla birlikte, ekonomik, sosyal ve politik (*ama kültürel olmayan*) farklılıkların da yok olacağına dair *insani umut* üzerinde temellenmiştir[18].

İrlanda örneği, ulusal olguya yönelik olarak, Marx ve Engels'in yapıtında bulabileceğimiz değişik bir teorik yaklaşıma ışık tutar. Onları, Irlanda'yı tarihsel bir ulus olarak kabul etmeye götüren kriter *ekonomik* değil ama özellikle *siyasaldır*. Kalkış noktaları İrlanda halkının bağımsız bir ulus olma arzusunu anlamalarında yatar. İrlanda'da ulusçuluk, gitgide daha çok, Britanya emperyalizmince sürdürülen *ulussuzlaştırma* olgusu ile doğrudan bağlantılı olarak göstermiştir kendini. Bu olgu adanın salt ekonomik soygununu belirlememekte, gerçek bir dilsel asimilasyona kadar gitmektedir; İrlandalılar İngilizce konuşmak için Galceyi terk etmektedirler. Engels bu konuda şunları yazar: "*En korkunç baskının ardından, her yok etme denemesinin ardından, İrlandalılar, sanki doğrudan doğruya güçlerini onları ezmek amacıyla dayatılmış askeri kuvvetlerin varlığından alıyorlarmış gibi, soluklanıyor ve yeniden dikeliyorlardı.*"[19] Bu konuda ulus kav-

---

17. Roman Rosdolsky, "Worker and Fatherland: A Note on a passage in the Communist Manifesto", *Science & Society*, 1965, cilt XXIX/3, s. 335. "Minimalist" bir yorum için bkz. Solomon F. Bloom, *The World of Nations: A Study of the National Implications in the Works of Karl Marx*, Columbia University Press, New York, 1941, s. 26.

18. Michael Löwy, "Marx and Engels: Cosmopolites", *Critique*, 1981, no 14, not 14.

19. Friedrich Engels, "Nota per la 'Storia d'İrlanda'", in Karl Marx et Friedrich Engels, *L'Irlanda e la questione irlandese*, Progress / Editori Riuniti, Mosca-Roma, 1975, s. 192.

ramı *objektif* kriterlerle (ekonomi, dil, toprak, vb) belirlenmiyor, daha çok *sübjektif* bir unsura dayanıyordu: bu, İrlandalıların Britanya egemenliğinden kendi kendilerine kurtulma arzusuydu. İçerisinde her hangi bir "ekonomik indirgemecilik" belirtisini bulmanın zor olduğu bu kavram, aksine, ulusal kimliğin ve onun içselleştirilmesinin önemine vurgu yapmaktaydı. 1939'da Troçki Amerika'daki zenciler sorunu hakkında C.L.R. James ile yaptığı bir tartışma sırasında aynı yöntemi benimsiyor ve "*bu konuda soyut bir kriterin belirleyici olmadığını, ve bir grubun tarihsel bilinci, duyguları ve atılımlarının daha önemli olduğunu*"[20] ileri sürüyordu. Gerçekte, ulusal olguya ilişkin iki temel Marksist yorumun –bir tarafta Kautsky ve Stalin'in ekonomik determinist teorisi, diğer tarafta Bauer ve Troçki'nin tarihi-kültürel teorisi– ikisi de kaynaklarını klasik Maksist yaklaşımdan, henüz bitmemiş ve şekillendirilebilir olmasının gerek doğrusal evrimci, gerek diyalektik bir gelişime imkan verdiği bu yaklaşımdan almaktadırlar.

Marx'ın kavramlarının ne parçalanmış ne de yarım kalmış olduğunu, ama aksine sistemli ve tutarlı bir evrimci bütünü vücuda getirdiklerini kanıtlamak için, Nimni, Marx'ın (ve de Engels'in) "*temel teorik postülasının*", "*her ulus Devletin kapitalist üretim tarzının evrenselleşmesine ve burjuvazinin egemenliğine kopmazcasına bağlılılığı*" olduğunu ileri sürer. Bu kavram ona göre Marx ve Engels'in "*İrlandalıların ve Polonyalıların kendi kaderlerini tayin hakkına verdikleri güçlü desteği*", aynı zamanda da "Güney Slav'ları"na karşı çok sert olan tavırlarını açıklamaktadır. Oysa, "*burjuva hegemonyası*"

---

21. Karl Marx, Engels'e mektup, 30 Novembre 1867, in Karl Marx and Friedrich Engels, *On Colonialism*, Foreign Languages Publisching House, Moscow, s.d., s. 323.

nedeniyle İrlandalılara desteğini sunmak bir yana, Marx İrlanda toprak ve ulus mücadelesindeki egemen güç olan Fenian'ların "*sosyalizme temayülleriyle (olumsuz bir anlamda, toprağın sahiplenilmesine karşı sürdürülen tavır) niteleniyor olmalarından*"[21] sevinç duyuyordu. Polonya ulusçuluğuna verilen desteğin ve buna karşın Sırbistan ve Bohemya'daki benzer hareketlere destek vermemenin nedenleri ekonomikçi temellere ("kapitalist ekonominin evrimselleşmesi") değil tamamıyla politik temellere dayanıyordu: Polonya milliyetçi hareketi Çar karşıtıyken diğerleri Marx'a göre çarlık tarafından harekete geçiriliyordu. Güney Slavları konusunda siyasal tutumunun hatalı olduğu söylenebilir. Ama bu yönelimin "*evrimci*" ve "*Avrupa-merkezci*" bir kavrayışın mantıklı sonucu olduğu kanıtlanamaz (niçin Polonya, örneğin Bohemya'dan, daha Avrupalı olarak algılanıyor olabilir mi mesela?) "*Klasik Marksist epistemolojinin* [bilgi kuramcılığının]" sonucu olduğunun kanıtlanması ise daha da olanaksızdır.

4. "Tarihsiz halklar" teorisine ilişkin olarak Nimni'nin ileri sürdüğü kanıt temel bir çelişkiyi içermektedir: Bu teorinin "*klasik Marksist epistemolojiden*" ve Marx'ın "*toplumsal dönüşümün evrensel süreçleri*"[22] görüşünden "*doğduğu açıktır*" diye yazar Nimni. Ne var ki, iki sayfa sonra bu Hegel'ci kavramlaştırmanın "*tarihin tarihi-materyalist kavranılışı ile doğrudan çelişkili olduğunu*"[23] gözlemler. Hatta "*bu kadar idealist soyutlamaları tarihi materyalizmin kurucularına ait çalışmalarda*"[24] bulmayı garip bir durum olarak görür. Bu

---

20. Leon Trotsky, *On black Nationalism and Self Determination*, Pathfinder, New York, 1978, s. 28.

22. Ephraim Nimni, "Marx, Engels and the National Question", *op.cit.*, s. 308.

23. *a.g.e.*, s. 208. 24. *a.g.e.*, s. 208

son tezi bütünüyle onaylıyoruz ama birincisiyle uyuşmadığı da kesin.

Diğer sorun Nimni'nin "tarihsiz halklar" konusundaki Engels'in görüşlerini ısrarla Marx'a atfetmesi ve bu iddiayı ispatlayabilecek çok az veri sunmasıdır.

Nimni'nin getirdiği kanıtları inceleyelim.

a. "*Böylesine temel bir noktada*" Marx ve Engels'in "*anlaşmazlık halinde oldukları düşünülemez*". Ne var ki bu ifade sorunun kendisinden yan çizmek, kaçmak demektir! Marx'ın söz konusu teoriyle hemfikir olduğunu ya da olmadığını (ya da bu konuda tavır almaya çalıştığını) gösterir hiçbir veri yok: gerçek olan *bu konuyu yazılarında kullanmamış olduğudur*. Dolayısıyla ona böyle bir tutum yakıştırmak keyfi davranmak olur. Birçok Marksist araştırmacı ve filozof, Marx ile Engels arasında varolan farklılıkları ortaya çıkarmış bulunuyor –ama bu mutlaka belirgin bir uyuşmazlık anlamına gelmez. Bu yüzden ulusal sorun söz konusu olduğunda bu durumun "düşünülemez" olması için hiçbir neden yok.

b. "*Ayrıca Marx Kıta Avrupa'sı içinde bulunmayan bir çok küçük ulusal topluluğa karşı kırıcı beyanlarda bulunmaya kadar gitmiştir.*" "*Küçültücü bir ifade*" kullanmış ve "*etnik azınlıklar konusunda sabırsızlık ve hoşgörüsüzlük örneği sunmuştur.*" Örnek olarak Nimni İspanyollar, Meksikalılar ve Çinliler hakkında yapılmış birkaç eleştiriyi sayar. Aslında, bu uluslardan hiç biri "etnik azınlık" değildir. Üstelik de ne Marx ne Engels onları "tarihsiz" olarak nitelemişlerdir (bu ulusların zaten birer Devleti vardır). Son olarak da İspanyollar –coğrafi ya da tarihi anlamda– "küçük" ya da "Avrupalı olmayan" bir ulus değildir!

Dahası, Çin üzerine yapılan alıntı Nimni tarafından yazıldığı koşulların dışına çıkarılmıştır: Çin'e karşı hakaret içer-

mek bir yana, alıntı yapılan makale şunları öngörmektedir: *"Avrupa halklarının bir sonraki ayaklanması... şu anda var olan tüm politik nedenlerden çok, (Göksel İmparatorluk'ta) Çin'de –Avrupa'nın tam zıttı– halen yaşanmakta olanlara bağlı olabilir... Pek fazla riske girmeden denilebilir ki, Çin devrimi bugünkü sanayi sisteminin barut fıçısına bir kıvılcım sıçratacak, böylelikle uzun zamandır olgunlaşmakta olan bir genel krizin patlak vermesine neden olacak ve de bu kriz yayılarak Avrupa kıtasında politik devrimlere yol açacaktır."*[25] Bu öngörü –ki maalesef, Marx ve tilmizlerinin abartılı bir biçimde iyimser olan diğer bir çok öngörüsü gibi tamamıyla yanlıştır– "Avrupa-merkezci" olmaktan uzak olduğu gibi 1960 yıllarının en aşırı "Üçüncü dünyacılığına" da şaşılacak derecede yakındır.

Marx'ın Çin ulusunu sıklıkla "yarı-barbar" olarak nitelediği doğrudur; ne var ki 1858'de Britanya emperyalizmine karşı Çinlilerin savaşı konusunda yazarken, bu ulusun *"ahlak ilkeleriyle yetindiklerini"* ve *"etik hedeflerle huzur bulmuş"* (afyon ticaretini kabullenmeyi reddetme gibi) olduklarını, *"büyüleyici modern toplumun temsilcilerinin ise pazarda en ucuza almak ve en büyük kârla satmak ayrıcalığı için kavgaya tutuştuklarını."*[26] belirtmektedir.

Kuşkusuz, Marx'ta ve bir o kadar da Engels'te bir çok ulusa karşı her tür "küçümseme içeren eleştiri" bulmak olasıdır; aralarındaki özel yazışmalarda, tıpkı Lasalle'a yöneltilen utanç verici "Yahudi zenci" deyimi gibi, ürkütücü birkaç ifa-

25. Karl Marx, "Revolution in China and in Europe" (1863), in Shlomo Avineri (Yay.), *Karl Marx on Colonialism and Modernization*, Anchor Books, New York, 1969, ss. 67 & 73

26. *a.g.e.*, ss. 343-344.

denin olduğu da doğrudur. Ama biz bütün bunlardan bir "teori" çıkartılamayacağına inanıyoruz, hele de büyük "tarihi ulusların da" (Fransa, Almanya, İngiltere) bu "yerici eleştirilerden" paylarını aldıklarını biliyorsak.

Doğru olan diğer bir husus da Marx'ın 1840-1850 yıllarındaki yazılarında Güney Slav ulusları hakkında çok olumsuz bir yargının yer aldığıdır. Ne var ki bu tavır organik şekilde her hangi bir "evrimci, ekonomici ve Avrupa-merkezci" felsefeden kaynaklanmıyordu; daha ziyade çarcı karşı-devrime ve panslavizmin Çar tarafından araç haline dönüştürülmesine ilişkin saplantıya varan endişesinin doğasına-uygun bir uzantısı durumundaydı. Rusya'da (1870'den sonra) devrimci perspektifler vücut bulmaya başlar başlamaz bu olumsuz değerlendirmeler yazılarından bütünüyle kayboldu.

5. Engels'in sözde "tarihsiz halklara" yaklaşımı ise bambaşka bir yapı içermekteydi. Onun dağarcığında bu deyim "*bağımsızlığın ve yaşamsal enerjinin tarihsel, coğrafi, siyasal ve endüstriyel önkoşullarına*" sahip olmayan ulusları işaret ediyordu. Bu durumu şöyle dile getirmekteydi Engels: "*Kendi tarihlerine hiçbir zaman söz geçirememiş olan* [Völker]; *uygarlığın ilk temel aşamasına vardıkları anda zaten yabancı egemenliği altında bulunan ya da bu ilk aşamaya yabancı boyunduruğunun etkisiyle gelmiş olan halkların enerjileri* [Lebensfahigkeit] *yoktur ve her hangi türde bir bağımsızlığa asla ulaşamayacaklardır.*"[27] Engels, tarihleri boyunca yabancı bir Devletin egemenliğine maruz kalmış olup, onun fikrince, toplumsal ve ekonomik olarak en ileri seviyedeki milletler tarafından eritilip yok edilmeye mahkum olan uluslara (halkla-

27. Karl Marx et Friedrich Engels, *MEW*, op. Cit., Bd. 6, s. 275.

ra) gönderme yapmaktaydı. Altını çizerek şöyle devam ediyordu: "*Avrupa'da, dünyanın şu ya da bu köşesinde bir ya da bir çok halk kalıntısına* [Völkerruinen] *sahip olmayan millet yoktur; bunlar haritadan silinmiş bulunan ve ileride tarihsel gelişimin en baş iletim aracına* [Tragerin der geschichtlichen Entwicklung] *dönüşecek ulus tarafından kölelik çemberinde tutulmuş olan, bir eski topluluğun izleri durumundadırlar. Hegel'in nitelendirdiği şekliyle, tarih koşusunun aman vermeden ayakları altında ezdiği bir ulusun rölikaları (kutsal ulus eskileri) olan bu halk artıkları,* [Völkerabfallel], *her zaman karşı devrimin fanatik bayraktarları haline gelir, böylelikle de bütünüyle silip gidene ya da ulusal karakterlerinin kaybolmasına* [ganzlichen Vertilgung oder Entnationalisierung] *dek var olmayı sürdürürler; bu arada varlıklarının tamamı büyük bir tarihsel devrime karşı bir tür kınama anlamını taşır.*"[28]

Yine Engels'e göre, bu kategori İskoçya Gallilerini, Brötonları, Basklıları, Yidiş dili konuşan Doğu Avrupa topluluklarının Yahudilerini ve özellikle de Güney Slavları içine almaktaydı.

Engels'in görüşüyle, 1848'de büyük Avrupalı uluslar devrimin yanındaydı, Slavlarsa (Polonyalılar hariç) gerici cephe içinde çar taraftarlarıyla ittifaktaydılar. Söz konusu ulusal hareketlerin 1848 yılında oynadıkları "Vande'li" rolünün toplumsal nedenlerini anlamaya çabalamıyor, ama onların tahminen "karşı-devrimci" olan doğalarından bu sonucu çıkarıyordu Engels. 1848 devrimlerinin başarısızlığı, Güney Slavlarının "Vandeli" doğasından tamamıyla farklı olan bazı kesin nedenlerde yatıyordu. Bu yenilgiler belli bir tarihsel koşul-

28. Karl Marx et Friedrich Engels, MEW, op. Cit., Bd. 6, s. 172.

dan kaynaklanmaktaydı: söz konusu dönem, (gündemdeki belli başlı sorunları –ulusal ve tarımsal problemleri– çözemeyen) burjuvazinin devrimci potansiyelinin tükenmesine ve proletaryanın henüz iktidarı almaya hazır konumda bulunmamasına tanık olan bir dönemdi. Diğer bir deyişle, bir burjuva devrimi için çok geç, sosyalist bir devrim içinse henüz çok erkendi.[29]

Engels'in "tarihsiz halklar" teorisi, özündeki tutarsızlığı kanıtlayan Roman Rosdolsky tarafından başarıyla eleştirildi. Rosdolsky 1848 ayaklanmaları süresince ulusal Slav hareketlerinin oynadığı gerici rolü Doğu Avrupa'daki devrimin temel çelişkileri ışığında açıklamaktadır: Polonya ve Macaristan gibi kendi kurtuluşları için mücadele eden bazı uluslar başka uluslara ve yine kendi bünyelerindeki etnik azınlıklara baskı uygulamaktaydılar. Toprak burjuvazisi ve aristokrasisi başka "köylü uluslara" karşı koyan Polonya ve Macar hareketlerinin hakim toplumsal güçlerini oluşturmaktaydı. Örneğin Galiçya Ruthène'leri (Ukraynalılar) Polonyalıların bağımsızlıkçı taleplerini desteklemiyorlardı, çünkü zaten kendi ulusal kimlik embriyonlarını savunmaktaydılar, ki bu ulusal kimliğin de kendisi Ukraynalıları Polonyalı toprak sahipleriyle karşı karşıya getiren *sınıf çatışmasını* ifade etmekteydi. Sırplar, Hırvatlar, Romanyalılar, Slovakyalılar ve Güney Doğu Avrupa'nın bütün diğer "köylü milletleri" Almanlara ve Macarlara karşı aynı tavrı sürdürüyordu. Aslında, bu sözde "tarihsiz halklar" eğer toprak burjuvazisi ve aristokrasisinden bir tarım reformu elde edebilseydiler devrime katılabilirlerdi, Alman, Polonyalı ve Macar ulusal hareketlerinin şovenist ve

---

29. Cf, Michael Löwy, *Uneven and Combined Development : The Theory of Permanent Revolution,* Verso, London, 1981, s. 27.

muhafazakar yönetimi bu reformu kabul etmedi ve böylelikle köylü kitlelerini Çarcı karşı devrimin kollarına attı.

Panslav hareketin toplumsal köklerini –Marksist bir yöntem aracılığıyla– kavramak yerine Engels, iki kategori üzerinde temellenmiş bir Avrupa haritası koydu ortaya: "devrimci uluslar" ve "tarihsiz toplumlar". Birinciler tarihsel olarak yaşayabilir olarak algılanıyor, ikinciler ise geçmiş yaşamı olmayan kırpıntılar seviyesine sürülüyordu. "Tarihsiz halklarda" bir sonradan uyanış olasılığını *önsel olarak* reddeden bu tutum tamamen anti-diyalektiktir. Rosdolsky, çok sayıda alıntıyla, 1848'den sonra bile Engels'in, Merkez ve Doğu Avrupa devriminin temel olarak *Alman* asıllı olacağı ve aynı müttefiklerle (ilk başta Polonyalılar olmak üzere) ve yine aynı düşmanlarla (Çarcı Rusya ve Panslav hareket) gerçekleşeceği görüşünü muhafaza ettiğini kanıtlıyor.[30]

Daha 19. yüzyılın sonundan itibaren Kautsky, Balkanlarda sosyalist hareketin doğuşuyla yüzleştirildiğinde Engels'in yanlışa düştüğünü ifşa etmekteydi.[31] 1907'de Otto Bauer, ulusal sorun konusundaki özet kitabında, Engels'i eleştiriyor ve çeşitli Slav milliyetlerin sosyokültürel gelişimlerini (yani onların moderniteye uyum gösterdiklerini) kabulleniyordu.[32] Eleştirisine bir başka öğeyi de sokmaktadır Rosdolsky: Cromwell Devrimi boyunca (1599-1658) –ulusal haklar konu-

30. Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage, Friedrich Engels und das Problem der "Geschichtslosen" Wölker*, Olle & Wolter, Berlin, 1979, s. 125.

31. George Haupt, «Parti-guide: le rayonnement de la social-démocratie allemande dans le sud-est européen», in *L'historien et le mouvement social*, Maspero, Paris, 1980, s. 185.

32. Otto Bauer, «Die Nationalitatenfrage und die Sozial-Democratie», in *Werksausgabe*, Europa Verlag, Wien, 1978, cilt 1, bölüm 3.

sundaki talepleri Marx ve Engels tarafından yerinde bir tavırla desteklenmiş olan– İrlandalıların, 1848'deki Avusturyalı Slavlar kadar gerici bir rol oynadıklarını açıklar. Ne var ki daha sonra anti-emperyalist bir milliyetçi hareket oluşturabilmişlerdir.[33] *Neue Rheinische Zeitung*'un tavrına ilişkin bir eleştiriye dayanarak Rosdolsky 1848 devrimi sırasında ulusal sorun üstüne parlak bir Marksist analiz üretir. Engels'in tarihsel olan ve olmayan uluslar" hakkındaki –Nimni'nin düşündüğü gibi– "paradigmatik tuzağına" asla yeniden düşmeden, çok sarih sonuçlara varır: *geschichtlosen Völker* teorisi "*tarihin idealist kavranılışının bir kalıntısından ve bu nedenle de Marksist teori sistemi içinde yabancı bir cisimden başka bir şey değildir*"[34].

Nimni'yi, Engels'in Güney Slav uluslarına karşı tutumunun bazı pozitivist evrimcilik, ekonomik determinizm ve Avrupa-merkezcilik unsurunu ortaya koyduğunu söylediğinde, onaylıyoruz. Marx'ın dostu 19. yüzyıl Avrupa'sının kültürel önyargılarını içselleştirmişti hiç kuşkusuz, ancak bu tutumu genelleştirmek yanlış olacaktır: "tarihsiz halklar" kavramı Engels'in ulusal soruna dair yaklaşımının *sadece bir görümümünü* temsil eder.

19. yüzyılın sonundan itibaren, Marksist düşünceler toprak dışı etnik azınlıklar ve orta ve doğu Avrupa'nın "tarihsiz uluslar" denilenleri arasında geniş olarak yayıldı. Bu ulusların sosyalist işçi ve entelicensiya hareketleri, kendilerine yapılan baskıları açıklamak, kültürel kimliklerinin oluşumunun tarihsel sürecini kavramak için ve nihayet hem sosyal

---

33. Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage, Friedrich Engels und das Problem der "Geschichtslosen" Wölker*, op. Cit. S. 116.

34. *a.g.e.*, s. 121.

hem ulusal açıdan bir özgürleşme projesi ortaya koymak için en uygun entelektüel aracı Marksizm'de buldular. Ulusal kültürel otonomi kavramı önce Slavlar (Slav Avusturyalı Sosyal demokratlar Federasyonu), Yahudiler (Bund) ve Ermeniler ("Spécifistes" Özgülcüler) gibi ezilen ulusların bağrından çıkan Marksist akımlar tarafından yaratıldı. Ukraynalı (Rosdolsky), Bohemyalı (Smeral), Bulgar (Blagoev), Romanyalı (Dobrogeanu-Gherea), Gürcü (Jordania), ve de Avusturyalı Slav (Kristan) sosyalistler ve Yahudi Rus sosyalistler (Medem, Borohov) Marksizmi kendi farklı ulusal gerçeklerini tahlil etmek için kullandılar.[35] "Tarihsiz halklar" teorisi onlara tamamen hatalı ve kullanılamaz görünmekteydi ama ulusal sorun konusunda Marksist teorinin bütününü terk etmek için yeterli bir neden değildi bu. İki-Savaş-Arası dönemde Ulusal sorun konusunda teorik analizin gelişmesine en fazla katkıda bulunan İspanyol Marksistler, bir Katalan olan Andreu Nin ve iki Basklı, Arenillas kardeşler oldu[36]. Eğer Engels'in ölümünden sonra ulusal sorun tartışması, her şeyden önce etnik azınlıklar ve ezilen uluslardan gelen sosyalistlerin etkisi altında, Marksizm içinde bu kadar geliştiyse, bu durum, o konu hakkında Marksist klasik yazıların bazı ciddi sınırlar içerdiğine ve bu sorunu "çözmeye" imkan vermediğine (ki bu çok açık) işaret ederken, aynı zamanda ulusal sorunun hareketlendirdiği kazanç-beklentilerini [enjeux] karşılaştırmada Marksist teorinin vazgeçilmez olduğunu gösterir.

---

35. Özellikle Bkz. Claudie Weill, *L'internationale et l'autre; les relations interethniques dans la II. Internationale*, Arcantère, Paris, 1987.

36. Cf. Andreu Nin, *Los movimientos de emancipacion nacional*, Editorial Fontamara, Barcelona, 1977, özellikle ss. 70-72. Ayrıca bkz. J.M. Arenillas et J.L. Arenillas, *Sobre la cuestion nacional en Euskadi*, Editorial Fontamara, Barcelona, 1978.

6. Sonuç olarak: Eğer Marx ve Engels tarafından ortaya atıldığı biçimiyle ulus kavramı pek belirsiz ve tamamlanmamış ise, Engels'in "tarihsiz" halklar konusundaki teorisi Marksizme tamamıyla yabancı bir tarih-taklidi metafizik ise, onların ulusal sorun üstüne düşüncelerinden geriye ne kalıyor? Bu soruya klasik Marksist yaklaşımın katkılarını sentezleyerek yanıt vermeye çalışacağız.

1867'de Marx ve Engels İrlanda sorununa yeniden eğildiklerinde, bir teorik temel kavram geliştirdiler: *hakim uluslar ve ezilen uluslar arasındaki ayrım.* İrlanda'daki sömürgeci hakimiyeti, yalnızca İrlanda halkının ezilmesinin kaynağı olarak değil, 19. yüzyılın bu ikinci yarısında dünya yüzeyindeki en kalabalık ve en iyi örgütlenmiş proletarya olan İngiltere işçi sınıfının *iktidarsızlığını* anlamak için de bir anahtar olarak görüyorlardı. İngiliz emekçileri tarafından İrlandalılara karşı dile getirilen şovenizm ve ulusal üstünlük duyguları, bu çatışmayı İrlanda'daki hakimiyetlerini sürdürmek ve İngiliz proletaryasını baskı altında tutmak için kullanan Britanya burjuvazisi tarafından besleniyordu. 1870 yılında Marx şunları yazmaktaydı: *"İngiltere'nin tüm sanayi ve ticari merkezlerinde bugün İngiliz proleterler ve İrlandalı proleterler olarak iki* düşman *kampa ayrılmış bir işçi sınıfı bulunuyor. Sıradan İngiliz işçisi yaşam seviyesini düşmesine neden olan bir rakip olarak İrlanda işçisinden nefret ediyor. İrlandalı işçiye karşı kendisini hakim ulusun bir üyesi hissediyor ve aristokratlarla kapitalistlerin* İrlanda'ya karşı *bir aracı haline dönüşüyor, dolayısıyla da onların kendisi üzerindeki hakimiyetlerini pekiştiriyor. Bu antagonizma (çatışma), örgütlenmiş yapısına rağmen,* İngiliz işçi sınıfının güçsüzlüğünün sırrıdır. *Kapitalist sınıfın iktidarını oturtması işte bu sır sayesindedir, ve o bu gerçeğin tamamen bilincindedir."*[vi]

Marx böylelikle, Lenin'in kendi kaderini tayin hakkı teorisinin temeli haline gelecek iki kavram oluşturmaktaydı: 1. Bir başka ulusu ezen ulus özgür olarak görülemez (Engels bir ulusun bir başka ulusu ezmesinin "bir talihsizlik, bir felaket" olduğunu düşünüyordu); 2. ezilen ulusların özgürleşmesi hakim ulus bünyesinde sosyalist devrimin ön koşullarından biridir.

Bugün bu yaklaşım hâlâ önemini ve geçerliliğini korumaktadır ve Marksizmin teorik açıdan gelişmesi ve zenginleşmesi için mutlaka gerekli bir ana önerme olarak yer etmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım ne tarihsel determinizmin ne de Avrupa-merkezciliğin izini taşır, ama enternasyonalizme inananlar için yeri doldurulmaz bir pusula sunar. Eğer Fransa'da Yeni-Kaledonya Kanaklarının, İsrail'de Filistinlilerin, Eski Yugoslavya'da Kosova Arnavutlarının, İran, Irak, Suriye ve Türkiye'de Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkını destelemiyorsak, kendimizi Marksist olarak algılayamayız. Ephraim Nimni bu sonuç hakkındaki düşüncemizi –umduğumuz gibi– paylaşıyorsa eğer, ulusal sorun konusunda Marx ve Engels'in yaklaşımını, Marksizmi bir bütün halinde reddetmeksizin eleştirmenin mümkün olduğunu kabul etmelidir.

Enzo Traverso ile birlikte kaleme alınmıştır
Science and Society vol. 54, no. 2, yaz 1990.

Çeviren : Aslıhan Aydın

37. Karl Marx et Friedrich Engels, *Selected Correspondence*, Progress Publichers, Moscow, 1965, ss. 236-237.

Ortak bir kader olarak ulus: Bugün Otto Bauer[1]

Marksistler ulusal sorunların önemini genellikle göz ardı etmiş olsalar bile yine de Marksist yazında bu alanda çok değerli hatta vazgeçilmez katkılar mevcuttur. Otto Bauer'in *Uluslar Sorunu ve Sosyal Demokrasi* adlı klasik çalışması için durum budur.

1907'de yayımlanan bu kitap özgül bir tarihsel ve politik bağlamda ortaya çıktı: Avustro-Marksist akımının –Avusturya Sosyal Demokrat Partisi tarafından temsil edilen– Avusturya-Macaristan devletinin çok uluslu çerçevesini tüm uluslarına (Macarlar, Almanlar, Çekler, Slovaklar, Arnavutlar vb.) "ulusal- kültürel otonomi" getirecek bir reform yoluyla korunması çabası, her ulusal topluluğa kendisini, belli bir derecede kültürel, idari ve yasal otorite tanınan yasal kamusal bir korporasyon olarak örgütleme fırsatı sağlayabilirdi[2].

1. "La nation comme communauté de destin: actualité d'Otto Bauer", *Le Masseger européen*, no. 7 (1993).

2. Tarihsel bağlam için bkz. Claudie Weill'in dikkate değer kitabı, *L'Internationale et l'autre: Les relations inter-ethniques dans la IIe Internationale* (Paris: Arcantére, 1987).

Bilindiği üzere bu program başarısız olmaya mahkumdu. İmparatorluğun askeri yenilgisini ve 1918 devrimini takiben Avusturya-Macaristan çokuluslu devleti birkaç bağımsız devlete bölündü. Ocak 1918'in hemen başlarında Bauer bu stratejinin ulusal isteklerin yükselişi karşısında yetersizliğini gözlemler. O sırada hazırlamakta olduğu Sol'un programında halkların kendi geleceklerini belirleme (böylelikle ayrı devletler yaratma) haklarını tanımayı önerir.

Bugün sorunu, yani "ulusal homojenliğe" hevesli ayrılıkçı ve yayılınacı hareketlerin hızla çoğalması göz önünde bulundurulduğunda bölgesel özerkliğin ve kültürel özerkliğin (çokuluslu federasyonlar çerçevesinde gönüllü üyeliğe dayalı) genellikle daha rasyonel ve daha insancıl bir çözüm olup olmadığını, meşru bir şekilde ortaya koyabileceğimiz söylenmekte. Kendi geleceğini belirleme demokratik hakkı vazgeçilmez iken bu, ulusların çatışmalar, katliamlar ve "etnik temizlik" olmadan kaynaştığı bölgelere nasıl uygulanabilir?

Bauer'in kitabı Orta Avrupa'daki karmaşık ulusal sorunlarla başa çıkmak için önerdiği somut politik stratejilerin çerçevesini çiziyor olabilir ama önemi bu çerçevenin ötesindedir. Bu önem, her şeyden önce, ulusal fenomeni anlaşılır kılmak ve sosyo-tarihsel doğasına hakkını vermek için geliştirdiği orijinal kavramlarda ve net analizlerde yatar.

Bunların hiçbiri analizlerinin döneme ve kültürel çevresine has zayıflıklar ve sınırlar içerdiği gerçeğiyle çelişmez. Claudie Weill'in kitabın Fransızca çevirisine yazdığı önsözde bize hatırlattığı gibi Bauer İkinci Enternasyonal'in diğer Marksistleriyle bir bütünsel zihinsel evreni paylaşıyordu. Ulusun metafizik teorilerine karşı çıkmak için Darwin'e ve doğal seleksiyon ilkelerine başvurmayı yararlı gördü. Aynı şekilde, ulusların geleceği vizyonu "ilerleme yanılsaması"[3]ndan ba-

ğımsız değildi. Bu özellikle hızlı asimilasyonunu öngördüğü –diğer birçok Marksistin de yaptığı gibi (özellikle Yahudi olanlarının!)– Yahudi ulusu üzerine görüşlerinde aşikar olsa bile, bu Bund'un Yahudi sosyalistlerini onun analizlerini ve ulusal-kültürel otonomi programını benimsemekten alıkoymamıştır[4]. Genel olarak milliyetçiliğin yükselişinin yol açabileceği tehlikeleri göremediği söylenebilir. Fakat yirminci yüzyılın şafağında kim "ulus" (ve/veya "ırk") adına dinlenmeye bile fırsat vermeden birbiri ardına gerçekleştirilen ve bu yüzyılı insanlık tarihinin en tüyler ürpertici dönemlerinden biri yapacak dünya savaşlarını ve soykırımları tahmin edebilirdi ki?

Bu kusurlara –ve teorik cephaneliğinde ayrıcalıklı bir yeri olan "ulusal karakter" kavramının oldukça problemli doğasına– rağmen Bauer'in çalışması eleştirel zekanın ve hümanist rasyonelliğin bir anıtı olarak kalmaya devam eder. Ulusu "ortak bir kader", "son bulmayacak bir sürecin hiçbir zaman tamamlanmamış ürünü"[5] olarak tanımlamasıyla milliyetçi muhafazakarlıkla, gerici "ebedi ulus" mitiyle ve ırkçı ideolojiyle uzlaşmaz bir karşıt duruştadır.

Bauer, "ulusal karakterin fetişleştirilmesi"ni –ulusal gerçekliği değişmez, sabit bir öz konumuna yükselten doktrinleri– kınayarak, ulusları açık tarihsel gerçeklikler olarak ele alır:

---

3. Weill, "Introduction" *Otto Bauer, La question des nationalités et la social-démocratie* (Paris: EDI 1987) içinde, s. 9

4. Bu konuda Enzo Traverso'nun görkemli kitabına bakınız: *Marksistler ve Yahudi Sorunu : Bir Tartışmanın Tarihi, 1843-1943*, çev. Ayşe Tekin (İstanbul : Yazın yayıncılık, 2001).

5. Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Vienna:Wiener Volksbuchhandlung, 1924), s. 122.

> Ulusun tarihinin tamamlandığı bir an yoktur. Olaylar açıkça geçmiş kaderin bir yoğunlaşmasından başka bir şey olmayan bu karakteri dönüştürdükçe onu sürekli bir değişime tabi kılarlar... Ayrıca, bu süreç yoluyla ulusal karakter varsayılan tözsel karakterini, yani, ulusal karakterin olaylar kargaşası içinde sabit öğe olduğu yanılsamasını, yok eder... Evrensel bir akışın ortasına yerleştirildiğinde, artık kalıcı bir varlık değil, sürekli bir varlığa gelme ve ortadan kaybolma sürecidir[6].

Bauer, bu seçkin *diyalektik* metot sayesinde ulusun *metafizik* kavramlarını yapı çözümüne uğratır: hem "*ulusal materyalizm*" olarak adlandırdığı kalıtsal ve değişmez bir ırksal tözün ulusun temelini oluşturduğu iddiasını (Gobineau) hem de "*ulusal tinselcilik*" olarak adlandırdığı aynı ulusa mensup bireylerin davranışlarını "*halkın zekasına*" atfeden yaklaşımı –mesela "*Kohn, Meyer, Löwy ve diğer insanların soyutlama eğilimini*" "*Yahudi halkının tini*"nin bir açığa vurumu olarak açıklayarak[7].

Bu *tarihsici* tutum (Lukacs ya da Gramsci'nin terimi kullanacağı anlamda) Bauer'in kitabına gerçek bir metodolojik üstünlük verir. Bu üstünlük sadece Karl Renner (yaklaşımı fazlaca yasalcı ve yönetsel olan) gibi diğer Avustro-Marksist yazarlara oranla değil aynı zamanda zamanının ulusal sorun üzerine yazıları fazlasıyla ekonomici ya da fazlasıyla soyut ve katı olan –gerçek bir Procustes yatağı haline gelecek ve somut düşüncenin önünde ciddi bir engel oluşturacak Stalin'in

6. Bauer, *Nationalitätenfrage*, s.123, 129-130.

7. Bauer, *Nationalitätenfrage*, s. 121-122, 12-14, 6-9, 9. Bu üç isim kimseye özel olarak gönderme yapmaz, sadece yirminci yüzyılın ilk dönemlerinde Viyana Yahudilerinin en çok kullandıkları ortak isimlerdir.

meşhur broşüründeki dört maddelik tanım gibi– diğer Marksistlere oranla da geçerlidir.

Bauer'in metodu hem varolan ulusal konfigürasyonların tarihsel bir açıklamasını hem de ulusların süreçler, kalıcı dönüşüm hareketleri olarak anlaşılınasını içerdiği ölçüde Engels'in 1848-50'de yaptığı hatanın üstesinden gelinmesini de mümkün kılar. Bir ulusun (Çekler gibi) "bir geçmişinin olmadığı" (bağımsız bir devlet olarak) olgusu zorunlu olarak bir geleceğinin olmayacağı anlamına gelmez. Kapitalizmin gelişimi Orta Avrupa'da ve Balkanlarda asimilasyona değil fakat varsayımsal olarak "tarihsiz" ulusların uyanışına yol açmıştır (garip bir biçimde Bauer bu analizini Yahudilerin durumunu kapsayacak şekilde genişletmemiştir).

Bir ulus nedir? Bauer kitabının 10. bölümünde "eksiksiz bir tanım" önermekten kaçınmaz: "bir ulus ortak bir kader ve ortak bir karakterle birbirine bağlanmış insanlar grubudur"[8]. Gelin bu "ortak kader" (*Schicksalsgemeinschaft*) kavramını daha yakından inceleyelim, çünkü bu kavram Bauer'in teorisinde merkezi bir role sahiptir. Georges Haupt doğru bir biçimde Bauer'in metodolojik öncüllerinin onu Yeni-Kantçı kategorilerle tarihsel materyalist kategorileri birleştirmeye ittiğini gözlemler: "*Yeni-Kantçılıktan tarihsel olarak güçlendirilen özgüllüğü ve ulusun tarihi kalıcılığını içeren ulusal bireycilik ilkesini alır. Marksizmden, meydana gelen değişimlerde içerilen üretim ilişkilerini ve güçlerini, içeriği, doğayı ve toplumsal güçleri, sınıf terimleriyle, tanımlamak için yararlanır*"[9].

---

8. Bauer, *Nationalitätenfrage*, s. 135.

9. George Haupt, "Les marxistes face á la question nationale: l'historie du probléme" Haupt, Löwy, Weill, *Les marxistes et la question nationale, 1848-1914*, (Paris: Maspero, 1974) içinde, s. 48. Merhum arkadaşım Georges Haupt Bauer'in katkısını benim o zaman kavradığımdan çok daha iyi kavramıştı.

Fakat, Bauer'in teorik alet teçhizatı için Yeni-Kantçılıktan daha önemeli olan Alman sosyolojisinin katkısıdır, özellikle *Ferdinand Tönnies'in Gemeinschaft und Gesellschaft* (*Cemaat ve Toplum*, 1887) adlı ünlü çalışması Bauer'in kader cemaati kavramının şüphesiz dolayımsız kaynağıdır. Tönnies'e göre cemaat bir "özsel irade" (*Wesenswille*) üzerine kuruludur, toplum ise "keyfi irade" (*Kürwille*) ile biçimlenir. Bir *Gemeinschaft* (aile, klan, köy) gelenekler, töreler ve dinsel alışkanlıklarla, karşılıklı yardım ve karşılıklı güven ilişkileriyle yönetilirken ve ortak bir *Kultur* (din, sanat, ahlak) ile birleşirken, bir *Gesellschaft* (kent, fabrika, ülke) *Zivilisation*'un (teknik, bilimsel ve endüstriyel ilerleme) geri döndürülemez gelişiminin bağlamında hesaplama, kazanç, kâr, sözleşme ve rekabetle yönlendirilir.

Bauer bir dipnotta Tönnies'in "mükemmel çalışması"na borçluluğunu bildirir fakat alman sosyolojisinin bu iki kavramına bir şekilde farklı bir anlam atfeder:

> *Gesellschaft*'ın temelini dışarıdan yönetim altındaki insan işbirliğinde görüyorum; *Gemeinschaft*'ın temelini ise bireylerin kendileri ve bir topluluğa katılan diğer bireyler arasındaki sayısız etkileşimin sonucu olduğu şeyde ve böylelikle bireysel karakterlerinde kolektif karakterin açığa vurulduğunu görüyorum[10].

Bauer'in "ortak kader"i öyleyse Tönnies'in cemaati ile ta-

10 Bauer, *Nationalitätenfrage*, s. 127. Bkz, bu konuda Haupt'un yorumu: Ona göre cemaat onu yapan bireylerce ortak olarak içsel bir biçimde yaşantılanan deneyime dayanır, toplum ise "dış normlara" bağlıdır". Haupt, "Présentation"; Bauer, "Remarques sur la question des nationalités" (1908) *Pluriel*, no. 5, 1976 içinde, s. 44.

rihsel organizma ve ortak deneyimde temellenen içsel kültürel birlik düşüncesini paylaşır.

Ulusları yalnızca dil temelinde tanımlama çabası (örneğin Karl Kautsky'nin çalışmasında yapıldığı gibi) Bauer'in gözünde *cemaati toplumda* eritecek bir şekilde ulusal gerçekliklerin yüzeysel bir anlayışından kaynaklanır. "Ulusal farklılıkların dilsel farklılardan başka bir şey olmadığı görüşü toplumun dışsal bir biçimde, örneğin dil ile, birbirlerine bağlanan bireylerden daha fazlası olmadığı bir *bireyselci-atomist toplum kavramına* dayanır"[11].

Benzer şekilde, Bauer toprağın fetişleştirilmesine de karşı çıkar: ortak bir kültür olduğu müddetçe, coğrafi uzaklığa rağmen, bireyler aynı ulusa mensup olabilirler: örneğin, yeni ülkelerinde kendi orijinal kültürlerine bağlı kalan göçmenlerin durumunda olduğu gibi. Ortak toprak, sadece ortak kültürün önkoşulu olduğu durumlarda bir ulusun varlığı için önkoşuldur[12].

Sabit kriterler ve katı tanımlamaları reddettiği içindir ki, Bauer, Marksist teorinin ulus alanında *par excellence anti-Stalincidir*. Ortak bir kader olarak ulus kavramı, ortak bir topraktan ve ayrı bir dilden yoksun oldukları için soyut tanımlamalara ve sınıflandırmalara uymayan cemaatlerin ulusal kimliklerini göz önünde bulundurmamızı sağlar: örneğin Yahudiler veya Afrika kökenli Amerikalılar. Zulümlerin, dışlamaların ya da katliamların kolektif belleği ulusal bir kader cemaati yaratır ve böylelikle bu kimliği güçlendirmeye kesin bir şekilde katkıda bulunur.

Brauer'in ulus kavramında eksik olabilecek bir unsur ta-

11. Bauer, *Nationalitätenfrage*, s. 127-8.

12. Bauer, *Nationalitätenfrage*, s. 133.

hayal gücünün kader cemaatini oluşturmadaki rolünün açık bir tasvirid̈ir. Eğer uluslar geniş ölçüde *hayali cemaatler* (Benedict Anderson) ya da *kültürel yaratmalar* (Eric Hobsbawn) iseler[13], ulusal kimliğin öznel boyutu, geçmişin hayali yeniden kurulması, tarihin her an yeni yorumu, "nesnel" olaylar kadar kader cemaatinin oluşturucu unsurlarıdır.

Ulusallığın ince ve çoğulcu bir analisti olarak Bauer yine de "ulusal valorizasyon" terimi ("*yani, Alman olduğu için, ne olursa olsun, herhangi bir şeyi iyi addetmemiz*") ile göndermede bulunduğu ulusalcılığa düşmandır.

Ulusalcılığı, egemen ve varlıklı sınıfların varolan kurumlarını meşrulaştırmasının aracı olarak görür. Bu ideolojinin karşısına, Alman kültüründe ulusalcılığa karşı olan Herder, Lessing, Heine gibi düşünürlerce temsil edilen, yüksek bir amaca ya da ideale göre yapılan rasyonel değerlendirmeyi koyar. Onun gözünde işçilerin hareketi hem büyük bir ulusal görevle yükümlüdür (şimdiye kadar elitlere saklanmış ulusal kültürü halkın kendisine mal etmesi) hem de tüm teori ve pratiğinde "*rasyonel değerlendirme*"den esinlenmiştir. Ayrıca, örneğin Karl Marx'ın düşüncesinde dört ulusun (Yahudi, Alman, İngiliz ve Fransız) tarihindeki yoğunlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan "kültürel karşılıklı beslenmeyi" över[14].

Kısaca, sosyalist hareketlerde ulusal farklılaşma ihtiyacına olan inancına ve sosyalist kültürü her ülkenin kendi özgün kültüründe köklendirme önerisine rağmen son analizde bir *enternasyonalist* olarak durur. "*Enternasyonal sosya-*

---

13. Bkz Benedict Anderson'ın kitabı, Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (London: Verso, 1983), ayrıca, Eric Hobsbawn'ın çalışması, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

14. Bauer, *Nationalitätenfrage,* s. 145-8, 118.

lizm" diye yazar kitabının 1924'deki yeni baskısının önsözüne "*bu ulusal farklılaşmayı mücadele metotlarında ve ideolojisinde dışsal ve içsel büyümenin bir sonucu olarak algılamalıdır*". Şu dilekle devam eder: "*Enternasyonalin görevi ulusal özgülleri düzlemek değil, ulusal farklılıklar içinde enternasyonal birliği geliştirmek olabilir ve olmalıdır*"[15].

Ulusalcılığın, ırkçılığın, yabancı düşmanlığının ve "etnik temizlemenin" yükselişte olduğu bir dönemde ulusların ve ulusal kültürlerin can alıcı rolünü ve önemini tanıyan ama mistik çarpıtmaları reddeden bir düşünüre geri dönmek yararlı olabilir. Bauer'in bugüne uygunluğu, onu Herder, Lessing, Heine ve Marx'ın rasyonalizminin değerli bir mirasçısı yapan derinlikli hümanist ruhundan kaynaklanır.

Çeviren: Özlem Barın

15. Bauer, *Nationalitätenfrage*, s. xxviii.

Enternasyonalizm, Milliyetçilik ve Anti-Emperyalizm

Fransız Devrimi'nin insanlığın evrensel kardeşliğine çağrısından iki yüz, Komünist Enternasyonal'in kurulmasından yetmiş yıl sonra, tüm ezilenlerin dayanışması hayalinden geriye ne kaldı? Milliyetçilik hâlâ dünya politikasının hakim güçlerinden biri değil mi? Ve sosyalistlerce anti-emperyalistler buna göre nasıl konumlanmalı? Milliyetçiliğin çelişkili rolü, sonuna yaklaşan bu XX.yy'ın en büyük paradokslarından biridir. Emperyalizmin, gericiliğin hizmetinde, milliyetçi ideoloji yüzyılın en acımasız cinayetlerini doğurdu ve meşrulaştırdı: İki dünya savaşı, Ermeni, Yahudi, Çingene soykırımları, sömürge savaşları, faşizmin ve askeri diktatörlüklerin yükselişi, 20'lerde Çin'den, 60'larda Endonezya'ya ve 70'lerde Arjantin'e kadar devrimci ve ilerici hareketlerin "milli hükümetler" tarafından kanla bastırılmaları. Buna karşılık sömürge halklarının bağımsızlıklarını kazanmaları, sosyalist devrim-lerden daha radikal ve önemli bazı süreçlerin halk desteğini kazanması ve başarıya ulaşması da milli kurtuluş adına oldu: Yugoslavya'da, Çin'de, Hindiçin'de, Küba'da ve Nikaragua'da...

Diğer şaşırtıcı paradoks şu: milliyetçilik 20.yy'ın politik şekillenmesini belirleyen baskın etmen olsa da, çağımızın en büyük devrimi olan 1917 Ekim Devrimi milliyetçiliğe hiçbir şey borçlu değildir ve hatta İmparatorluk Almanyası'yla savaş içinde açıkça vatanın ulusal müdafaasına karşı çıkmıştır. Dahası, işçi hareketi ve sosyalist hareket tari-hinde III. Entemasyonel'den başka, gerçekten entemasyonalist bir küresel kitle örgütü hiç olmadı.

Bu paradokslar nasıl bir anlam taşıyor? Marksizm böyle bir anlayış için teorik araçları sağlayabilir mi? Bu yüzyılın son yıllannı oluşturan önümüzdeki dönemde milliyetçilik ve enternasyonalizm için perspektifler nelerdir?

Marksizm ve Milliyetçilik

Bu soruları cevaplandırma girişimlerinin tümü meselenin diyalektik bir yaklaşımı çıkış noktası olarak almak zorunda: milliyetçilik sorunu çelişkilidir ve bu çelişkiler insan doğasının ezeli niteliklerinin değil, somut tarihsel koşulların ifadesidir.

İlk olarak bir ulus nedir? Bu soru pek çok marksist düşünür ve yönetici kuşağının kafasını kurcaladı[1]. Bir insan topluluğunun bir ulus oluşturup oluşturmayacağını belirlemeye olanak veren nesnel kriteri araştırma konusu oldu. Karl Kautsky'ye göre, ulus temel olarak ortak bir dilin ürünüydü. Otto Bauer'e göre, her ulusin özgün bir "milli karakteri" vardı. Anton Pannekoek ulusi basit bir " burjuva ideolojik fenomeni" saydı. Diğer bazıları coğrafi ve ekonomik kriterleri öne sürdüler.

---

1. Bu tartışma üzerine tarihsel bir inceleme için benim makaleme bakınız "The Marxists and National Question", *New Left Revievr* no.96, Mart-Nisan 1976

Böyle bir sınıflandırmanın teorik çerçevesini hazırlamak için en sistematik girişim, tabii ki, Stalin'in 1913 yılında yazdığı *Marksizm ve ulusal sorun* adlı denemedir. Stalin, tüm *"objektif"* kriterleri –ortak dil, toprak, ekonomik yaşam ve *"psişik formasyon"*– tek bir tanımda birleştirerek, *"bir ulusun oluşması için yalnızca tüm karakteristiklerin birlikte mevcut olması gerektiği"* olgusunda ısrar ediyordu[2]. Bu katı ve dogmatik çerçeve gerçek bir Prokrüst yatağı oldu ve onlarca yıl boyunca Yahudiler, Birleşik Devletler'deki siyahlar gibi "heterodoks" milli topluluklarının anlaşılınasına büyük bir engel teşkil etti. Söz konusu deneme, Almanya'nın gümrük anlaşmasıyla ekonomik birliğini oluşturmasından önce bir ulus olabilmesini ya da Belçikalılar'ın veya frankofon İsviçreliler'in neden Fransız ulusuna katılmadığını açıklamaya yaramıyor. Bu tür soyut ve "kapalı" bir kavrayışın tersine, Otto Bauer tarihselci yaklaşımıyla ulusin "açık" marksist analizine tamamiyle anlamlı bir katkı yaptı: farklı diğer kriterleri (dil, ekonomi vs.) gözardı etmeden ulusi herşeyden önce ortak tarihsel bir kaderin ürünü olarak tanımladı. Bir başka deyişle: Ulus yalnızca geçmiş olayların billurlaşması, *"katılaştırılmış bir tarih parçası"* değil, *"devam eden bir sürecin hiç bitmeyecek ürünü"*ydü. Bu tarihsel metod onun, Engels'in kaybolmaya mahkum "tarihsiz ulusler" (Çekler, Romenler) üzerine geliştirdiği yeni-hegelci teorisine benzer hataları önlemesini sağladı[3].

---

2. J. Staline, "Marxism and the National Question", *Oeuvres*, cilt 2, Moskova 1953, S. 300-381

3. Otto Bauer, *La Question des nationalites et la social-democratie*, EDI-Arcantere, Paris 1987, Bölüm 3, 17, "Le réveil des nations sans histoire" (Tarihsiz ulusların uyanışı) Bu konu için Ukraynalı marksist-devrimci tarihçi Roman Ros-

Bana öyle geliyor ki, dogmatik olmayan bu tip bir analiz bizi bir ulusin sa-dece soyut, dışsal ve "nesnel" kriterler bazında tanımlanamayacağı sonucuna gö-türür. Öznel boyut, yani milli kimlik bilinci, milli kültürün hayatiyeti, milli bir siyasi hareketin varlığı, bunlar da önemlidir. Şüphesiz, bu "öznel faktörler" durduk yere ortaya çık-mazlar; onlar, zulümler baskılar, ayrımcılıklar gibi bazı tarihsel koşulların sonucudur. Fakat bu, son tahlilde, bir topluluğun bir ulus oluşturup oluşturmayacağı sorusunu çözenin, "nesnel" karakteristikler listesiyle donanmış "uzman" doktrinerler değil, bu toplulukların kendisi (ya da onların kendilerini bir ulusa ait sayan bir kısmı) olduğu anlamına gelir[4].

Bir yanda milli kimlik duygusu, milli bir kültüre bağlılık, milli bir topluluğa kendi tarihsel geçmişiyle ait olma bilinci; diğer yanda milliyetçilik. Bunları birbirinden özenle ayırt etmek oldukça önemli. Bir ideoloji olarak milliyetçilik, tüm bu öğelerin yanında daha kesin içerikleri olan başka öğeler de

---

dolsky'nin -tarihselci materyalizmin bakış açsından- Engelsin sözde "tarih-siz" halklar doktrinine (hiçbir zaman bağımsız bir devletleri olmadığı için) boyun eğdiren tutarlı bir eleştiri sunan dikkat çekici eseri Zur Nationalen Frage, Friedrich Engels und das Problem der "geschichtlosen Völker"e (Olle und Wolter, Ber-lin 1979) bakınız. II. Enternasyonel'de ele alındığı haliyle ulusal sorun tartış-maları için bakınız Claudie Weill, L'Intemational et l'autre. Les relations interethniques dans la IIème Internationale, Arcantere, Paris, 1987. Son olarak, bu konu üstüne marksizmin "klasik" bir dokümantasyonu için bakınız G. Haupt, M. Löwy ve C. Weill, *Les Marxistes et la question nationale, 1846-1917*, Maspero, Paris, 1974. (yeni baskı: L'Harmattan, 1977)

4. Birleşik Devletler'deki siyahlar üzerine Troçki: "Soyut bir kriter bu durum-da belirleyici değildir, tarih bilinci, duygular ve hisler daha belirleyicidir." Troçki, *On Black Nationalism and Self-Determination*, New York, Merit Publisher, 1967, S.16.

da taşır; tüm diğerlerinin nere-deyse bağımlı olduğu ulusun sosyal ve siyasal açıdan temel değer olarak seçimi.

Adı modern milliyetçilikle beraber anılan tarihçi Hans Kohn, bunu "bireyin ahlaki yüceliğinin ve sadakatinin ulus devlete yöneldiğinin düşünüldüğü ruh hali"[5] olarak tanımlanıyordu. Kültürel ya da bölgesel özerkliği hedeflemeyen ılımlı milliyetçi hareketlerin varlığını hatırlamak zorunluluğuna rağmen, ulusal devletin kuruluşu mücadelesini bu tanıma eklediğimiz takdirde, bunun iyi bir tanım olduğu söyleyebiliriz.

Milliyetçiliğin ne zaman ve nasıl doğduğunu kesin olarak işaret etmek kolay de-ğildir. Bazı yazarlar, bunun ulus devletin ortaya çıkışına paralel olarak 15. ve 16. yüzyıllarda doğduğunu düşünüyorlardı (Machiavelli). Hans Kohn gibi bazıları ise İngiltere'de 17.yy, Fransa'da 1789'da gerçekleşen, devletin ilk olarak "*kraliyet devleti olmaktan çıkıp halkın devleti, ulus devlet, vatan olduğu*"[6] o ilk büyük burjuva devrimlerini milliyetçiliğin doğuşuyla ilişkilendirirdiler. Daha yakın zamanlarda Tom Nairn milliyetçiliğin 19.yy'da çevre ülkelerde (Almanya, İtalya ve Japonya) ortaya çıktığını (kapitalizmin eşitsiz gelişiminin sonucu olarak) ve merkez ülkelerde (İngiltere, Fransa) daha geç görüldüğünü kanıtlamaya çalıştı[7]. Fakat bu ilginç kronoloji Fransız Devrimi'nin vatansever boyutu ve Napolyon savaşları gibi bazı ünlü tarihsel olguları gözardı etmiş gibi görünmektedir. Her durumda şu kesindir ki, yüzyıllar boyunca siyasal referans, ulus ya da ulus devlet değil; klan, şehir devleti, feodal bey, kilise, hanedanlık ve çoku-

5. Hans Kohn, *Nationalism*, Princeton, Von Nostrand, 1955, s.9

6. H. Kohn, a.g.e., s.15

7. Tom Nairn, "The Modern Janus", New Left Review, No. 95, Londra, Kasım-Aralık 1975, s.15

luslu imparatorluk gibi başka tip siyasal ve toplumsal organizasyonlardı. Geçmişte bazı öncüller (eski İbraniler, eski Yunanlılar) bulmamıza rağmen, bunların doğaları ve özleri modern milliyetçilikten oldukça uzaktır.

Eşitsiz gelişme ve uluslararası dayanışma

Marksist sosyalizm, milliyetçiliğe özü itibarı ile karşıdır. Bunun ilk sebebi, ulusu farklılaş-mamış olarak ele almayı reddetmesidir; tüm uluslar, farklı çıkarlara ve farklı milli kimlik kavrayışları olan farklı sosyal sınıflara bölünmüştür. Özellikle de milliyetçi ideolojiyi ve onun değer ölçülerini reddeder; zira kendisinin üstün bağlılığı bir ulusa değil tarihsel ve uluslararası bir özneye (proleterya), tarihsel ve uluslararası bir amaca (dünyanın sosyalist dönüşümü) yönelmiştir. Kimi zaman etik, kimi zaman maddi nedenlerden dolayı enternasyonalisttir.

Ahlaki motivasyon önemlidir: Enternasyonalist, materyalist ve tanrıtanımaz bir marksist için "kutsal" –yani mutlak– olarak kabul edilebilecek tek değer –ezilenlerin ve sömürülenlerin kurtuluş gücünü oluşturduğu– insanlığın kendisidir. Bu anlamda "bütün ülkelerin emekçileri, birleşin!" sloganı yalnızca bir eylem çağrısı değil, milliyetçi ideolojinin,"kutsal vatan aşkı"na sosyalizmin ahlaki bir cevabıdır. Sosyalizm değerlerinin ve amaçlarının hümanist, evrensel karakterinden dolayı enternasyonalist bir harekettir. Bu etik boyut olmadan, işçi hareketinin militan kuşaklarının enternasyonal sosyalizm (ya da komünizm) için katlandıkları fedekarlıkları anlamak mümkün olmazdı. Eski bolşevik Adolf Joffé (1927'de intihar etmeden önce) Troçki'ye son mektubunda yazdığı gibi: *"Bize göre insanlık olan ebedi bir şeyin hizmetinde olmasa insan yaşamının bir değeri olmaz."*

Bununla birlikte, enternasyonalizm ahlaki bir prensipten, kategorik bir zorunluluktan başka bir şey olmasa, onu güzel bir ütopya olarak gözden çıkarmak epey ko-lay olurdu. Eğer böyle değilse, bunun sebebi, Marx'ın *Komünist Parti Manifestosu*'nda tahlil ettiği gibi, proleterya enternasyonalizminin siyasal gücünü nesnel, somut ve maddi koşullardan (kapitalist sistemin dünya ekonomisini birleştirmesi) almasındandır.

Tüm diyalektik bütünlükler gibi küresel kapitalizm, parçaların, milli ekonomilerin toplamı değildir; uluslarası sınıf mücadelesinin milli mücadelelerin toplamı olmadı-ğı gibi. Herbiri kendi gelişim formlarıyla, bileşenlerin farklı özgünlükleriyle organik bir bütünlük oluşturur. George Lukacs *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde (1923) bütünlük kategorisinin metodolojik planda devrimci ilkelerin de temeli olduğu olgusu üstün-de durur. Bütünlük diyalektiği bakış açısından, yerel ya da milli bir durum, eğer onun bütünle nasıl eklemlendiği göz önüne alınmazsa –yani sosyal, ekonomik ve siyasal küresel gelişmeyle–, teorik olarak anlaşılamaz ve pratik olarak dönüştürülemez.

Zaten Marks'ın *Manifesto*'daki analizi anakronik olmak bir yana, kendi çağından çok bizim çağımıza uygundur. Emperyalizm, küresel kapitalist düzene oldukça yüksek bir düzeyi aşılamıştır ve pazarın çokuluslu tekeller tarafından kontrolü kıyas kabul etmeyecek kadar büyüktür; kısaca gezegenin kapitalist üretim biçiminee birleştirilmesi, günümüzde 1848'e göre niteliksel olarak daha üst bir düzeye ulaşmıştır. Ve bu ekonomik birleşme aynı zamanda batı atlantizmiyle, amerikan müdahaleciliğiyle siyasal ve askeri bir ifade kazanmıştır. Bu, enternasyonalizmin köklerini ekonomik ve siyasal yapıya saldığının göstergesidir; sosyalist enternasyonalizm, nesnel gerçekliğin bilincinin kazanımında da mevcuttur.

Öyleyse sınıf mücadelesinin belirleyici faktörü nedir? Ulusal koşullar mı uluslararası koşullar mı? Küresel sürecin önemine mi, yoksa Mao'nun yazdığı gibi, iç faktörlere ve milli belirlemelere mi öncelik vermeliyiz? Daha önce söylendiği gibi, bu soru bizi biryere götürmüyor. Milli ve enternasyonal, "iç" ve "dış", "içinde" ve "dışında" arasında soyut, metafizik ve durağan bir ayrım anlamına geliyor. Diyalektik bakış açısı, milli ekonomi ve küresel pazar, ulusal ve uluslararası sınıf mücadelesi arasındaki çelişkili birliğin anlaşılmasına dayanmaktadır. Milli bir özgüllük olarak halihazırda or-taya çıkmış birlik uluslararası kapitalizmin eşitsiz gelişiminin bir ürünüdür.

Buna karşın *Manifesto*'da ve Marx'ın diğer yazılarında yanlış olan, modern küre-sel kapitalizmin zorunlu olarak tüm ülkelerin sömürülenleri için aynı yaşam ve mü-cadele koşullarını yaratan bir homojenleştirme gücü olduğu düşüncesidir. 1845'de yazılmış (yeni ortaya çıkmış) bir makalesinde şu şaşırtıcı cümle yer almaktadır: *"İşçinin milliyeti ne Fransa ne İngiltere ne de Almanya'dır; emektir, ücretli köleliktir, kendisini satmasıdır. Onun hükümeti ne İngiliz ne Fransız ne Alman hükümetleridir; kapitaldir. Soluduğu hava Fransız, İngiliz, Alman havası değil; fabrika havasıdır. Ona ait olan topraklar Fransız, Alman, İngiliz toprakları değil; ayağımızın altındaki topraklardır."*[8] Bu tez büyük bir gerçeklik içermesine karşın; her ulusun (kapitalizmin kendisinden hiçbirşeyi ortadan kaldırmadığı) kültürel özgünlüğünü gözardı etmekle kalmayıp, aynı zamanda küresel kapitalist sistemin düzenli ve eşitsiz gelişiminin sonucu olan, değişik

8. Marks, "Über Friedrich List Buch...", (1845), *Sozialistiche Politik*, Berlin 1972, no. 19, s. 103

ulusların emekçileri arasında varolan sosyo-ekonomik farkları da gözardı etmektedir. Bununla birlikte direnişin ve antikapitalist mücadelenin kendi geleneğinin gelişiminde olduğu gibi, işçi sınıfının oluşumundaki milli özelliklerin önemini de unutmamalıyız. Diğer bir deyişle, egemenlik altındaki ülkelerde olduğu gibi emperyalist metropollerde de kapitalizm aynı düşmana karşı olan, aynı nesnel tarihi çıkarları paylaşan modern bir proleterya doğurmuştur. Bu, hiçbir şekilde onların maddi ve sosyal yaşam koşullarının (milli kültürlerden bahsetmeden) aynı ol-duğu anlamına gelmez. Lev Troçki'nin yazdığı gibi: *"Eğer İngiltere ve Hindistan'ı kapitalizmin iki kutbu olarak alırsak, İngiliz ve Hint proleteryasının enternasyonalizmi-nin durumlarının, amaçlarının ve metodlarının birliği üstüne kurulduğunu değil, ama birbirlerine bağlılık üzerine kurulduğunu kabul etmek zorunda kalırız."*[9] Küresel kapitalizm, düzenin merkezi ve çevresi arasında inanılmaz eşitsizlikler ve yaşam ko-şullarında derin farklar yaratır. Bu nedenledir ki 50'lerde Fransa'daki, 60 ve 70'lerde Amerika'daki savaş karşıtı hareketler, Cezayir ve Hindiçin'deki direnişe etkin bir biçimde omuz vermeyi başarabilmiştir. Aynı şekilde bu direnişler de, merkez ülkelerde radikal tartışmanın patlak vermesine neden olarak merkez ülkelerdeki mücadeleye destek olmuştur.

Milliyetçiliğin sürekliliği

Marksistler genellikle, ulusal kurtuluşun egemenlik altındaki halklar için önemini olduğu gibi, ulusal sorunun rolünü de küçümsediler. Bu, sınıfsal olmayan baskı biçimlerini (ulu-

9. L. Troçki, "Vorwort zur deutschen Ausgabe", Die permenante Revolution, Berlin, Verlag die Aktion, 1930, s.2.

sal, ırksal ya da cinsel) unutma, ihmal etme veya en azından küçümseme eğilimine bağlıdır. Böyle olması marksizmin bu boyutları kapsayacak denli yetenekli olmaması anlamına gelmez. Bu sonuca varan, marksist düşünce içinde önemli bir ağırlığı olan ekonomist yaklaşımdır. Marksistler milliyetçiliğin gücünü de genellikle küçümsediler. Ekonomizm ve (aydınlanmanın mirası) çizgisel ilerleme yanılsamasının özgün bileşiminin sonu, milliyetçiliğin düşüşünün kaçınılmaz olacağı yanlış fikrine varıldı. Örneğin *Manifesto*'da şöyle yazmaktadır: "*Halkların ulus olarak ayrışmaları ve karşıtlıkları, daha burjuvazinin, ticaret özgürlüğünün, dünya pazarının, sanayi üretimindeki tek biçimliliğin ve ona uyan yaşam koşullarının gelişmesiyle zaten giderek yok olmakta.*"[10] II. Enternasyonal de milliyetçiliğin geçmişe ait olduğunu düşünüyordu, Karl Kautsky milletsiz bir sosyalist geleceğin ve tek bir dilin hayalini kuruyordu: "*Uluslar gitgide şiddet olmadan, birkaç vadi haricinde konuşulmayan bir dilden ziyade geniş bir alanda anlaşılan bir dili konuşmanın yeğ olduğunu kavradıklarından, göz-le görülemeyecek biçimde, direnç göstermeden, kendi kendilerine Cermenleşen İsviçre'deki Grison kantonlarının Roman nüfusu gibi, kendi aralarında kaynaşacaklar.*"[11] Besbelli böyle bir algılayışla marksistler, Ağustos 1914'ten beri, işçi hareketini sarmış ve sonu "vatan müdafaasında kutsal birlik"e, bütün ülkelerde milyonlarca işçinin katledilmesine varmış olan fantastik milliyetçi dalgayla yüzleşmeye kötü bir şekilde hazırlanmışlardı. Kautsky'nin bizzat

10. Marks ve Engels, *Komünist Parti Manifestosu,* Seçme Eserler, Cilt I Moskova, s. 40-41. Marksist geleneğin bu bakış açısına ilginç bir eleştiri için bkz. T. Nairn, *a.g.y* 19-21, 26-27.

11. Karl Kautsky, "Die moderne Nationalitaet", *Die neue Zeit,* V, 1887, s. 451.

kendisi, enternasyonal sosyalizmin barış zamanına uyarlanmış bir araç olduğunu, savaş dönemlerinde gizlice düzenlenmesinin gerektiği açıklamasıyla Alman İmparatorluğunun "milli müdafaası"na katılmıştır.

Milliyetçilikle başarılı bir şekilde yüzleşmek için, çizgisel ilerleme yanılsamasını; diğer bir deyişle barışçı bir evrime, endüstri toplumlarının modernleşmesi ve demokratikleşmesi, üretici güçlerin uluslararasılaşması vs. sayesinde ulaşılabileceğine, milliyetçiliğin kademeli olarak sönümleneceğine ilişkin naif inancı terketmekten başlamak gerekiyor.

Milliyetçiliğin 20. yy. boyunca hissedilen inanılmaz gücü nasıl yorumlanıyor? Muhtemel ilk cevap bizi klasik marksist argümana götürür: milliyetçilik bir burjuva ideolojisidir ve onun halk kitlelerine gebe olması kapitalist toplumlarda burjuvazinin ideolojik hakimiyetinin aldığı biçimlerden biridir. Bu tahlil yanlış olma-makla beraber, bazen işçi hareketinin anlamlı kesimlerini de etkisi altına alan, milliyetçiliğin çekim gücünü açıklamak için yeterli değildir. Başka faktörleri de göz önünde bulundurmak zorunludur.

1. Kapitalizmin kendi doğasının bir sonucu olan, farklı milletlerin (ya da devletlerin) emekçileri arasındaki rekabetin oluşturduğu ekonomik ve somut maddi koşullar. Kuşkusuz söz konusu olan kısa vadeli çıkarlardır, örneğin işsizliğe neden olan ya-bancı ürün ithalatının engellenmesi gibi. Fakat bunun reel etkisi, rekabet içindeki emekçilere tarihsel ortak çıkarlarını –sömürünün ortadan kaldırılması– unutturabilir. Üstelik bu, işsiz emekçilerin bir grevi kırmak için gönüllü bir şekilde her taşınmala-rında, bir ulusun kendi içinde de gözlenebilir. Marx'ın kendisi *Manifesto*'da emekçiler arasındaki rekabetin ortak örgütlenmeleri için sürekli bir dağılma ve yokolma tehdidi oluşturduğunu kabul etmektedir.

2. Şoven milliyetçilik, dinsel fanatizm, ırkçılık ve faşizm gibi akıldışı eğilimler. Söz konusu olan incelenmeyi bekleyen, karmaşık bir psişik fenomendir. Reich'ın faşizmin kitle psikolojisi üzerine, Erich Fromm'un "özgürlük korkusu" üzerine Adorno'nun otoriter kişilik üzerine çalışmaları bir açıklama için ilk önemli katkılara örnek oluş-turmaktadır. Milliyetçilik doğası itibariyle akıldışı bir ideolojidir. Bir milletin diğerlerinden üstünlüğünü haklı gösterecek hiçbir rasyonel kriter sunmaz, çünkü rasyonaliz-min özü –katışıksız biçimde araçsal olmadığında– evrensele yönelmektir. Öyleyse milliyetçilik, bir millete maledilmiş ilahi misyon, bir halkın doğuştan ve ebedi üstün-lüğü, daima daha da genişleyen bir yaşam alanı (*Lebensraum*) hakkı vs. gibi rasyonel olmayan mitlere başvurmak zorundadır. Aynı şekilde jeopolitik, ırksal, antropolojik bakımdan sahte-rasyonel ve sözde-bilimsel meşrulaştırma bi-çimlerine müracaat edilebilir. Bunlar, genellikle, hiçbir kültürel ve tarihi gerçekliğe dayanmaz; yalnızca sınırları kolonizasyon ve/veya dekolonizasyonun (Afrika ve Latin Amerika'da olduğu gibi) tesadüfi ürünü olan, az ya da çok yapay devletlerin resmi ideolojilerine hizmet eder.

İki milliyetçilik

Fakat milliyetçi yükselişin marksistler ve sosyalistler tarafından ciddiyetle ele alınmasını gerektiren bir başka neden daha vardır: ezilen ve sömürgeleştirilmiş ulusların kurtuluşları için giriştikleri mücadele. Milliyetçi ideolojiye karşı olmasına rağmen, marksizm ezenlerin milliyetçiliği ve ezilenlerin milliyetçiliği arasında açıkça bir ayrım yapmak zorundadır. Sonuç itibariyle, ideolojileri (yahut yöneeticilerinin ideolojileri) milliyetçi bile olsa ezilen ulusların kurtuluş için yahut kendi kaderini tayin hakkı için verdikleri mücadeleyi des-

teklemelidir. Elbette, bir ulusal kurtuluş hareketine katılan marksist enternasyonalistler bağımsızlıklarını korumalı ve ezilen halk kitlelerini mücadelenin (kesintisiz bir süreç uyarınca) ulusal amaçların ötesinde, devrimci sosyalist bir dönüşüme doğru ilerletilmesinin gerekliliğine ikna etmeye çalışmalıdır. Fakat ulusal özerklik yönündeki halkçı taleplerin önemi asla gözden kaçırılmamalı ya da hafife alınmamalıdır.

Bunun sebebi, yalnızca, sosyalistlerin bütün baskı biçimlerine (ulusal, ırksal, cinsel ya da sınıfsal) karşı olması değildir. Ulusal haklar ve enternasyonalizm arasında diyalektik bir ilişki de vardır. Sosyalist enternasyonalizm, işçi hareketi tüm ulusların eşit haklara sahip olduğunu kabul etmeden gelişemez. Nasıl tek ve aynı ulusun çalışanları arasındaki birlik ve dayanışma ancak eşitlik temelinde kurulabilirse; ezilenlerin uluslararası birliği de ancak her halkın, başta kendi kaderini tayin hakkı olmak üzere, ulusal haklarının tanınması temelinde elde edilebilir. Lenin, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Polonya'nın kendi kaderini tayin hakkını, yani ayrı bir devlet kurup kurmama konusunda bizzat Polonyalıların karar verme hakkına sahip olduğunu tanıması gerektiğini vurgularken, bunu sadece Polonya ulusunun çarlığa karşı mücadelesi tarihsel olarak ilerici olduğu (Marx ve Engels'in argümanına göre) için değil, bu Rus ve polonra emekçileri arasındaki bir uluslararası işbirliğinin önkoşulu olduğu içindir. Ulusal hakların tanınması, ulusları karşı karşıya getiren ve şovenizmi besleyen güvensizlikleri, nefretleri, korkuları ortadan kaldırmaya olanak tanımasıbakımından, uluslararası dayanışmanın temel bir koşuludur. Lenin'in yazdığı gibi, boşanma –diğer bir deyişle ayrı devlet– hakkı olmadan özgür bir evlilikten, yani uluslar arasında bir birlik yahurt federasyondan söz edilemez. Maalesef 1917 ekiminden sonra, (Le-

nin dahil) bolşevik hükümetin politikası, 1920'de Polonya'nın, 1921'de Gürcistan'ın işgal edilmesinde görüldüğü gibi, her zaman bu ilkelere uygun olmadı.

Stalin'in 1913'teki ünlü broşürünün en olumsuz yönlerinden biri, Lenin'in tersine, büyük-Rus baskıcılığının milliyetçiliği ile Çarlık Rusya tarafından ezilen ulusların milliyetçiliği arasında hiçbir ayrım yapmamış olmasıdır. Denemesinin oldukça açıklayıcı bir paragrafında *"yukarıdan"*, yani çarlık rejiminden gelen *"savaşçı ve baskıcı"* milliyetçilikle Polonyalıların, Yahudilerin, Tatarların, Ukraynalıların, Gürcülerin *"aşağıdan gelen ve kimi zaman kaba bir şovenizme dönüşen milliyetçi dalgası"*nı aynı terimlerle reddetmiş; en şiddetli eleştirileri ezilen ulusların, milliyetçi hareketler karşısında "direnmeyi" bilmemiş, sosyal demokratlarına yöneltmeye kadar gitmiştir.

Enternasyonel sosyalistler, ezen ve ezilen ulusların milliyetçilikleri arasında böylesi bir ayrım yaptıkları için, ezilen ulusl milliyetçiliklerini benimsemek zorunda değillerdir. Fakat onun çelişkili doğasını; haksız bir zulme baskıya karşı bir isyan olarak özgürleştirici boyutunu ve yerel/bölgesel özgüllüklerin korunmasına dayanan bir ideoloji olarak sınırlarını, görürler. Bu nedenle, –ABD'deki savaş karşıtı hareketten, temel sloganı "sınırlar yıkılsın!" olan Fransa'daki Mayıs 68'e kadar– emperyalist metropollerde milliyetçiliğin reddi, müesses nizamla radikal bir biçimde hesaplaşmanın esası iken; ezilen bir ulus içinde toplumsal bir devrim için gerçekten kavga veren tüm hareketelerin, ulusal kurtuluşu, kapitalist sömürü karşısında özgürleşmeye bağlayarak, mücadelelerinin merkezine yerleştirmeleri –Nikaragua bunun en son örneğidir– gerekir.

Yani milliyetçiliğin iki türü adasındaki ayrımın mutlak

değil, göreceli olduğu vurgulanmalıdır. İlk olarak, yakın tarihten pek çok örneğin gösterdiği gibi, dünün ezilenleri kolaylıkla bugünün ezenleri haline gelebileceği için. İkinci olarak, ezilen ulusların milliyetçiliğinin ezenlere karşı özgürleştirici, kendi ulusal azınlıklarına karşı ise baskıcı bir ikili karakteri olduğu için. Ve üçüncü olarak da, milliyetçiliğin her iki türünde de şovenizm, "öteki"nin toptan reddi ve –bazen– ırkçılık unsurları bulunacağı için.

Büyük ihtimalle Lenin, enternasyonalizm ve ulusal haklar arasındaki diyalektiği en iyi anlamış "klasik" marksist düşünürdü. Yine de, bazı yazılarında ulusların demokratik haklarını dünya demokratik ve sosyalist hareketinin, ona riayet edecek, bir parçası olarak betimler. Bu formülasyon bana tehlikeli, biraz da mekanist görünüyor. Şayet sosyalist devrim, proletaryanın –ezilen ve sömürülen tüm diğer toplumsal gruplarla ittifak içinde– kendi özgürleşmesi ise; bu, ulusun kendi kaderini tayin hakkıyle atbaşı gitmek durumundadır. "Sosyalizm" kendisine, kendi iradesi dışında, dışarıdan dayatılmış bir halk, ancak sosyalizmin yozlaşmaya mahkum bir karikatürüyle tanışabilir (çoğu Doğu Avrupa ülkesi bu kuralın örneği olmuştur). Kanımca sosyalist devrimi ve proletaryanın kardeşliğini marksistlerin amacı, ulusların kendi kaderini tayin hakkını ise bunaq ulaşmak için vazgeçilmez bir araç olarak görmek yerinde olacak, Lenin'in ulusal sorunla ilgili pek çok yazısının ruhuna da uygun düşecektir. Araçlar ve amaçlar diyalektik olarak öyle bir biçimde eklemlenmiştir ki, ulusal boyutun enternasyonalizme tabi olması, onun diğerine "feda edilme" olasılığını ortadan kaldırır.

Sosyalist enternasyonalizm milliyetçi ideolojiye karşı olsa da; bu, hiçbir şekilde, onun ulusların tarihsel ve kültürel geleneklerini reddettiği anlamına gelmez.Tıpkı her ülkenin en-

ternasyonalist hareketlerinin ulusal dillerini konuşmak zorunda olması gibi, ulusal tarih ve kültürün dilinin konuşulması gerekir, özellikle de bu külütr ezilen bir kültürse. Lenin'in kabul ettiği gibi her ulusal kültür ve tarih işçi sınıfının sosyalist kültürü tarafından özümsenmesi gereken demokratik, ilerici, devrimci yönlere ve uzlaşmaz biçimde savaşılması gereken gerici, şoven ve karanlık yönlere sahiptir. Enternasyonalistlerin görevi, dünya sosyalist hareketinin kültürel ve tarihsel mirasını kendi halklarının kültür ve geleneklerinin, çoğu zaman burjuva ideolojisi tarafından çarpıtılmış ya da gizlenmiş ve egemen sınıfların resmi kültürü tarafından örtbas edilmiş radikal ve yıkıcı boyutunu kaynaştırmaktır. Marksistler, devrimci mücadelelerde toplumsal formasyonların ulusal özgüllüklerini hesaba kattıkları gibi, ideolojik mücadelelerde de kendi tarih ve külütrleriyle ulusal özgüllüklerini bütünleştirmek durumundadırlar. FSLN'nin, Nikaragua halkının kolektif hafızasında yaşayan bir gelenek olarak Sandino'nun mirasını marksizmle eklemlendirerek 1979 yılında Nikaragua'da başardığı buydu. Buna benzer başka süreçler José Marti'nin tamsil ettiği demokratik ve anti-emperyalist gelenekle Küba'da, Tupac Amaru tarafından simgelenen yerli isyancılığı geçmişiyle Güney Amerika'da vb. gerçekleşti.

Sosyalizmde uluslar

Şayet sosyalizm marksist anlamıyla, yani sınıfsız ve devletsiz bir toplum olarak, ancak dünya ölçeğinde varolabilecekse, geleceğin "küresel vatan"ında ulusların yeri ne olacaktır? Hiç değilse kısmen, mücadelenin güncel biçimlerine rengini vermesi gereken şey sosyalist devrimin nihai amacının enternasyonalist doğası olduğuna göre, bu soru tamamen ütopik ve yarasız bir soru değildir? Materyalizme göre ulus-

devlet, ebedi bir kategori, "insan doğası"nın yahut herhangi bir biyolojik yasanın ürünü değildir (bazı ultra-gericiler tarafından ileri sürülen, bazı hayvan türlerinin "teritoryal ilkesinden" ulusa varan "sosyo-biyoljist" tazde iddia edildiği gibi). Ulus-devlet, bundan önce, hep varolmuş değildi ve bundan sonra da hep varolacağına inanmamızı gerektirecek bir neden yok. Tek kelimeyle, söz konusu olan, yine tarihin hükümsüz kılabileceği bir tarih ürünüdür. Yapılanmış (veya kurumsallaşmış) bir örgütlenme biçiminin gerekliliği tüm insan toplumlarının evrensel bir ihtiyacıdır. Bu örgütlenme ulusal biçimler alabileceği gibi, ulus-altı (klan, kabile) yahut ulus-üstü (dinsel uygarlıklar) biçimler de alabilir. Ortaçağ Avrupası "ulus-öncesi" yerel yapılarla (beylikler, prenslikler) "ulus-ötesi" evrensel yapıları (Kutsal İmparatorluk, Kilise) birleştiren toplumsal ve siyasal örgütlenmenin karakteristik bir örneğidir. Modern milliyetçilik, 14. ve 15. yy. civarında, tam olarak ulusal olmayan bu iki yapının ayrıştırılması/ortadan kaldırılması sırasında kapitalizmin yükselişi ve ulusal pazarın oluşumuyla birlikte ortaya çıkmıştır. O halde, gelecekte insan toplumunun yeni bir ulus-üstü örgütlenmesinin, insanlığı ekonomik ve siyasal olarak birleştirirken ulusu temel olarak kültürel boyutuna indirgeyen bir dünya sosyalist cumhuriyetinin olabilirliğini a priori olarak reddetmek için bir sebep yoktur. Böyle bir çerçevede gelişecek olan evrensel kültür, ulusal kültürlerin zengin çeşitliliğiyle barış içinde bir arada yaşayabilecektir. Muhtemelen, Marx ve Engels'in de *Manifesto*'da proletarya devriminin ulusal farklılıkları ve halklar arasındaki karşıtlıkları ortadan kaldıracağını yazarken kastettikleri de buydu[12]. Ünlü marksist tarihçi Roman

12. Marx ve Engels, op.cit., s.40.

Rosdolsky'nin altını çizdiği gibi; bu, varolan etnik ve linguistik toplulukların kesin olarak "ortadan kalkması" değil (bu çok saçma olurdu!), halklar arasındaki siyasal sınırlamaların ortadan kalkmasına işaret etmektedir. *Manifesto*'daki sözcükleri kullanmak gerekirse, "kamusal iktidar" siyasal karakterini yitirecek ve devlet ortadan kalkacak, "ulusal devletler" için yer bulunamayacaktır. Elbette Marx'ın *Manifesto*'da kabul etmiş olduğu gibi, proletarya ulusal bir devlet çerçevesindeki iktidarı eline alarak başlamak zorundadır, fakat ayrılmış bu işçi devleti "*ancak uluslararası ölçekte kurulabilecek bir toplumun sınıfsız ve devletsiz geleceğine doğru bir aşamadan başka bir şey değildir.*"[13] Marx ve Engels'in yazılarında (özellikle de 1845-1848 yıları arasındakilerde) sadece ulusal karşıtlıkların ve çatışmaların değil, aynı zamanda uluslar arasındaki (kültürel değil) ekonomik, toplumsal ve siyasal farklılıkların da ortadan kalkacağı, sınırların bulunmadığı "küresel bir site", evrensel bir *Gemeinschaft*, uluslararası bir sosyaklist federasyon olacak bir komünist toplum perspektifinin varlığını kuşkuya yer bırakmayacak şekilde görürüz[14].

Bu nokta, 20. yy. marksizmi içinde çok sayıda tartışmanın konusu oldu. Burada iki temel eğilim bulabiliriz.

1. Bütün ulusal kültürün ortak bir evrensel sosyalist kültür içinde asimile olması perspektifini tercih edenler (yahut bunu kaçınılmaz olarak görenler): Kautsky, Lenin, Stalin, Pannekoek, Strasser. Kautsky'nin tek bir enternasyonal dil teorisi bu konumun tutarlı bir ifadesidir.

---

13. Roman Rosdolsky, "Worker and Fatherland. A note on a passage in the Comunniste Manifesto", *Science & Society* 1965, vol. 24, no: 3, s. 335-337.

14. Bu düşüncenin daha geliştirlmiş bir çalışma için bkn. bu kitapta benim "Marx ve Engels kozmopilit" makeleme.

2. Bütünleşmiş bir evrensel topluluk içinde ulusal kültürlerin özgürce gelişeceğine inananlar: Otto Bauer, Troçkive Rosa Luxemburg. Örneğin Leon Troçki 1915'teki bir denemesinde şöyle yazar: "*Ulus, insan kültürünün aktif ve sürekli bir faktörüdür. Ve bir sosyalist rejimde, siyasal ve ekonomik bağımlılık zincirlerinden kurtulmuş ulus, tarihsel gelişmede temel bir rol oynamaya adaydır...*"[15]

Bir üçüncü konum, "ulusal nötralite"nin hatları Yahudi Bund'un yöneticisi Vladimir Meldem tarafından ortaya konulmuştur: Gelecekteki tarihsel gelişimin yahudi ulusunun asimilasyonuna yol açıp açmayacağını öngörmek mümkün değildir. Har halükarda, marksistler bu asimilasyon sürec karşısında tarafsız kalmalı, onu ne engellemeli ne de desteklemlidirler[16]. Bu konumu tüm ulusal kültürleri kapsayacak şekilde genelleştiririsek (ki Meldem bunu yapmamıştır), meseleye ilişkin yeni ve özgün bir kavrayış elde etmiş oluruz[17]: her ulusal kültürün geleceğinin öngörülmesinin imkansızlığını –ve aynı şekilde ulusal kültürlerin– tespit ederek, sosyalistler ne kültürlerin korunması konusunda a priori olarak ne karşıt ne de yandaş bir konum almalıdır.

21. yüzyılda milliyetçilik ve enternasyonalizm

Bu yüzyıl boyunca sosyalist enternasyonalizmden ne çık-

---

15. L. Troçki, "Nation et économie", 1915, in *Pluriel-débat*, no:4, nisan 1975, s. 48. Bizim çözümlememezi Enzo Traverso'nun mükemmel makalesinden alınmıştır: "Socialismo e nazione: rassegna di una controversia marxista", Il ponte, XL, 1984, sayı 1, s.60.

16. Vladimir Medem, *The National question and social-democracy*, Vilna 1906, zikradan Arieh Yaari, Le Défi national. *Les théories marxistes sur la question nationale à l'epreuve de l'histoire*, Paris, Anthropos, 1978, s. 186-187.

17. E. Traverso, op. cit., s. 61.

tı? Sosyalist işçi hareketinin büyük çoğunluğu (taban militanları kadar yöneticiler de) "milli savunma" adına büyük bir milliyetçi (ve şoven) histeri dalgasına kapıldığında, Ağustos 1914 enternasyonalizmde katastrofik bir çöküntüye neden oldu. Yine de bu, enternasyonalizmin sonu değil, işçi hareketinin bağrında, önceleri küçük devrimci ya da pasifist çevrelerle sınırlı olan, Ekim 1917'den sonra ise etkili bir kitle hareketine, Komünist Enternasyonal'e dönüşen, yeni bir enternasyonalist yükselişin başlangıcı olacaktı. Komintern'in, yani proletarya enternasyonalizmini (en azından ilk yıllarında) gerçekten uygulamaya koyan bir küresel hareketin varlığı, sömürülenlerin enternasyonal dayanışması idealinin sadece bir ütopya, soyut bir ilke olmadığını, belirli bir durum dahilinde işçi kitlelerinin ve diğer sömürülen toplumsal tabakaların ilgisini çekecebileceğini güçlü bir biçimde gösteren tarihsel bir deneyiöm oluşturur. Pek çok önemli Avrupa ya da koloni ülkesinde, III. Entarnasyonal, geniş emekçi halk kitlelerinin milliyetçiliği aşamayacakları efsanesini yıkarak, belirleyici bir kesimi, bazen örgütlü işçi hareketinin çoğunluğunu saflarına kattı. Bu, enternasyonalizmin –aynı şekilde genel olarak sınıf bilincinin-, kuşkusuz pratikte gerçekleşmesi tarihsel koşullara ve devrimci güçlerin emekçileri milliyetçiliğin atgözlüklerinden kurtaracak siyasal kavgasına bağlı olan, fakat gerçekliğe ve kendi çelişkilerine dayanan, nesnel bir olasılık olduğunun kesin kanıtıdır. Diğer bir deyişle, marksist enternasyonalizm, –devrimci umut gibi– dünya ekonomisinin ve siyasetinin nesnel bir analizine değil, tarihsel bir bahse de dayanır; işçi sınıfının akılcılığına, halk kitlelerinin, er ya da geç, kendi tarihsel, nesnel çıkarlarını anlama kabiliyetine ilişkin bir bahis.

Yine de, enternasyonalist inanç ve eylemin –sosyalizm ta-

rihinde daha önce bir benzeri olmayan– bu müthiş hareket, Komünist Enternasyonal'in ortaya koyduğu enternasyonalist enerji ve iradenin bu inanılmaz sermayesi, stalinizm tarafından batırıldı. Stalinizmü, bu enerjiyi bürokratik milliyetçiliğin, kendi devlet politikalarının ve iktidar stratejilerinin yararına kullandı. Enternasyonalizm, Sovyet diplomasisinin hizmetine sunuldu ve dünya komünist hareketi, "tek ülkede sosyalizm" kurmanın bir enstrümanına dönüştürüldü. Komintern tarafından, yirmili yılların ortasından 1943'teki çözülüşüne kadar, Alman nazizimi karşısında yürütülen politika bunun en çarpıcı örneğidir. Bu politikanın garip zigzaglarının Avrupa halklarının ve emekçilerinin yaşamsal çıkarlarıyla pek az ilişkisi vardı; onu belirleyen yalnızca (stalinist) Sovyet siyasetiyle ilişkisi olan diplomatik ve askeri ittifaklardaki değişimler oldu.

Bununla birlikte, otuzlu yıllar boyunca Avrupa, İspanya'daki Enternasyonal Birlikler ve İspanyol İçsavaşı sırasındaki antifaşist mücadeleyle genel dayanışma seferberlikleriyle enternasyonalist pratiğin en etkileyici örneğine sahne oldu. On binlerce gönüllü –komünistler, sosyalistler, anarşistler, troçkistler, bağımsız marksistler, radikalleşmiş liberaller ve çeşitli eğilimlerden antifaşistler- İspanyol halkına faşizme karşı umutsuz mücadelelerinde yardım etmek için dünyanın her tarafından geldi. Hitler ve Mussolini'nin yardımları (ve Batı demokrasilerinin "müdahaleci olmayan" politikaları) sayesinde bu savaş kaybedildi, fakat –gönüllülerinin pek çoğu savaş alanında can veren- Enternasyonal Birlikler'in mücadelesi enternasyonalizmin bu yüzyıldaki en büyük göstergelerinden biri olarak kaldı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında (ve sırasında) milliyetçilik, egemen ideoloji konumunu –milliyetçi bir hesaplaşma

(SSCB Çin'e karşı) ya da savaş (Çin Vietnam'a karşı) sürecine girişen "sosyalizmin gerçekten varolduğu" ülkelerde bile– geri aldı. Komintern'in çözülmesinden sonra dünya komünist hareketi içinde "enternasyonalizmden" geriye kalan tek şey Sovyetler Birliği'ne ve onun yönetici rolüne körü körüne bir sadakat oldu. Aralarında IV. Enternasyonal'in de bulunduğu, Komintern'in başlangıçtaki enternasyonalist amaçlarına sadık kalan bazı küçük devrimci akımlar bu durumun istisnasıydı, fakat onların etkisi de sınırlı oldu.

Komünist enternasyonalizmin bu düşüşü, arkasında milliyetçilik tarafından hızla doldurulacak bir ideolojik boşluk bıraktı. Bugün, geçmişte olduğu gibi, milliyetçilik çok çeşitli içeriklerle karşımıza çıkabiliyor. Tepkisel milliyetçilik, geleneksel biçimi olan kolonyal veya emperyal hegemonizm olarak yahut daha yakın zamandaki biçimi olan göçmen karşıtı ırkçılık haliyle, ileri kapitalist metropoleerde oldukça canlıdır. Eski sömürgelerden gelen ve büyüme yıllarında ucuz işgücü olarak Avrupa'ya toparlanan göçmenler, bugün, özellikle Fransa, Büyük Britanya ve Almanya'da yarı faşist milliyetçi güçler tarafından krizle sonuçlanan tüm toplumsal sorunlardan (işsizlik, suç oranının artması vb.) sorumlu günah keçileri olarak ortaya sürülüyorlar. Fakat tepkisel milliyetçilik formlarını üçüncü dünyada da, farklı askeri rejimlerin ideolojilerinde (özellikle Latin Amerika ve Ortadoğu'da) bulabiliriz. Milliyetçilik, Timor'un Endonezya tarafından işgalinde, yakın tarihin en saçma ve en kanlı milliyetçi çatışması olan İran-Irak Savaşı'nda olduğu gibi, siyasal ve bölgesel yayılmacılık savaşlarının haklı gösterilmesine de hizmet edebilir. Ve nihayet, farklı Ortadoğu ülkelerindeki Kürtlerin, Sudan'daki gayri-müslim Afrikalı nüfusun, Etiyopya'daki Eritreli halkın durumunda olduğu gibi, ulusal azınlıklara uygulanan baskı-

yı meşrulaştırmak için de kullanılabilir. Sri Lanka'da Singalalar ve Tamiller arasında, Afrka'da Moritanyalılar ve Senegalliler arasında olduğu gibi, sömürülenlerin kendi arasında, milliyetçiliğin uğursuz rolünün bir ayrım faktörü ve diğerini dışlamanın ideolojisi olarak önemli bir iş gördüğü bir dizi kanlı etnik çatışmaya da tanık olabiliriz.

Fakat, sınırlılıklarına, yetersizliklerine, çelişkilerine karşın, milliyetçiliğin her zaman özgürleştirici bir boyut içeren biçimleri olmuştur. Bunlar, ilk olarak, Latin Amerika'daki, Afrika'daki (Namibya, Güney Afrika), Ortadoğu'daki (Filistin) anti-emperyalist ve sömürgecilik karşıtı kurtuluş hareketleridir. İkinci olarak, kapitalist olmayan bürokratik toplumlardaki ulusal baskıya karşı hareketlerdir (Yahudiler, Tatrlar, Ermeniler gibi SSCB'deki ulusal azınlıklar). Ve son olarak, bunlar, Avrupa'daki belli başlı ulus-devletlerin, kendi kaderlerini tayin hakları ya da en azından bir ulusal özerklik formu için mücadele eden, Basklar, Katalanlar, Endülüslüler, Kuzey İrlandalılar, İskoçlar, Galliler, Bretonlar, Korsikalılar gibi, ulusal azınlıkları veya kültürleridir.[18]

21. yüzyılın enternasyonalizmine doğru

Bugün yeni bir enternasyonalist kültür oluşmaktadır. Başta Latin Amerika olmak üzere, üçüncü dünyada enternasyonalizm meselesinde hassas, fakat bir "sosyalist anavatana" (SSCB, Arnavutluk vs.) körü körüne itaati öngören feci stali-

18. Kurulu ulus-devletlere karşı ulusal azınlıkların bu yeni yükselişi ve onun anti-kapitalist potansiyelinin ilginç ve uyarıcı bir çözümlemesi için bir bask marksisitin yakınlardaki çalışmasına başvurulabilir: Gurutz Jauregui Bereciartu, *Contra el Estado-nacion. En tomo al hecho y la cuestion nacional*, Madrid, Siglo XXI, 1986.

nist geleneği reddeden bir devrimci solun gelişmesine tanık olmaktayız. Sandinist Cephe (FSLN), Peru Mariatéguist Birlik Partisi (PUM) ve Brezilya Emekçiler Partisi (PT) bu eğilimin en göze çarpan örnekleridir. Sanayileşmiş metropollerde (ve belirli bir ölçüde sosyalist denen ülkelerde) toplumsal hareketlerin en ileri kesimlerinde –işçi sendikalıcığı, feminizm, barış hareketi, ekoloji ve ırkçılık karşıtı hareket– enternasyonalist bilincin unsurlarının ortaya çıktığını görüyoruz.

Bütünlüklü bir ideoloji, ötekinden fanatik bir biçimde nefret etme, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve şovenizm olarak milliyetçilik, önemli bir gücü korumaktadır. Milliyetçiliğin bu görünümleri, pek çok ülkenin geniş toplumsal tabakalarının kültürünün derinliklerine kök salmıştır ve sosyalizmin ve enternasyonalizmin gelişmesinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Yeni bir enternasyonalist hassasiyeti oluşturacak yukarıda saydığımız farklı bileşenlerin uyumlu bir bütün oluşturup oluşturmayacağını ve yeni bir enternasyonalist kültürü bir kitle desteğiyle kurup kuramayacağını öngörmek için henüz çok erken. Fakat bunlar 21. yüzyılın sosyalist enternasyonalizminin mütevazı başlangıcı olabilirler.

Socialist Register 1989
Çeviren: Mutlucan Şahan

Neden Milliyetçilik?

Kuzey ve Güney arasında derinleşen uçurum, genel silahsızlanma, kapitalizmin dünya krizi, ekolojik felaket tehdidi gibi zamanımızın yakıcı sorunları açıktır ki uluslararası bir nitelik taşıyorlar. Bunlar yerel, bölgesel ya da ulusal düzlemde pek çözülemezler. Ancak aynı zamanda dünya ekonomik sistemi de çok-uluslu kapitalizm tarafından gittikçe daha fazla bütünleştiriliyor; muazzam bir milliyetçilik dalgası kabarıyor, Avrupa ve dünya ölçeğinde kendi yoluna çıkan her şeyi sular altında bırakıyor.

Kimi milliyetçi hareketler özgürleştirici ve ilericiyken, milliyetçilik çoğu zaman bugünkü ekonomik, toplumsal ve ekolojik sorunlar karşısında 'yanlış bir çözüm'dür. Öyleyse neden dünyanın bu kadar çok ülke ve bölgesinde böyle popüler olmuştur?

Bu tırmanışın basit bir açıklaması yoktur, ancak bunu dini duyguların dirilişiyle karşılaştırmak yardımcı olabilir. Akılcılığın varolan iki (araçsal) modelinin krizi (kapitalist birikim ve bürokratik üretkenlik) din ve milliyetçilik gibi akıldışı tepkilerin gelişmesini teşvik ediyor. Elbette, her iki gö-

rüngü de, ulusal kurtuluş hareketleri ya da kurtuluş teolojisinde olduğu gibi, ilerici biçimler alabilir; ancak gerici eğilimlerin (milliyetçi ve/ya da dini hoşgörüsüzlük) aşılması çok güçtür.

Dünyanın pek çok ülkesinde din, milliyetçiliğe büyük bir çekim gücü ve 'kutsiyet' hâlesi katarak, onunla iç içe geçme eğiliminde: Bu, Polonya ve Hırvatistan'da (ayrıca bir başka bağlamda İrlanda'da da) Katoliklik için geçerli olduğu kadar, Sırbistan ve Rusya'da Doğu Ortodoksluğu, ABD'de Evanjelizm, İsrail'de belli Musevi Ortodokslukları, Libya ve İran'da İslam için de geçerli. İslami köktendincilik ve Kuzey Afrika ile Orta Doğu'da olduğu gibi, bazı başka durumlarda din ve milliyetçilik rakiptir ya da hatta bunlar açık bir mücadele içindeki güçlerdir.

Her halükarda, milliyetçiliğin kendi kökleri vardır ve yayılmak için dine gereksinim duymaz. Milliyetçiliğin şu anki yükselişini nasıl açıklayabiliriz? Belki de milliyetçi dalga, ekonomi ve (bir yere kadar) kültürün büyüyen uluslararasılaşmasına bir tepki, homojenleştirme tehdidine karşı bir mücadele olarak düşünülebilir. Bu, ulusal kimliğin etik, politik ve kültürel yanlarını (bazen dev boyutlarda) güçlendirerek ekonomik bağımsızlığın azalmasını telafi etmeye çalışan bir hareket olarak da anlaşılabilir.

Benzer bir varsayım, 1966'da Theodor Adorno tarafından bir konferansta ('Auschwitz'ten sonra Eğitim') ortaya atılmıştı: Eğer milliyetçilik bu kadar saldırgansa, 'bu, uluslararası iletişim ve ulus üstü bloklar çağında kendi kendine inanamayacağı ve hem kendini hem de diğerlerini bağımsız varlığına inandırmak istiyorsa, aşırı saldırgan olmaktan başka çaresi olmadığı içindir'.[1] Elbette, bu iddia 1990'lara, 1960'larda olduğundan çok daha fazla uymaktadır.

Ancak bu ve diğer yorumlar, yararlı olsalar dahi, dünyanın farklı bölgelerinde farklı biçimler alan bu görüngünün olağanüstü çeşitliliğini açıklamaya yetmiyor. Bu nedenle, bunu harekete geçiren güçleri anlamak için *çoğul bağlamları içinde bu milliyetçiliklerin her birinin özgül niteliği* de incelenmelidir.

Doğu Avrupa

Bu yeni milliyetçi dalganın özellikle görünür olduğu *bölge* ile işe başlayalım: Doğu Avrupa ve eski SSCB. Doğu Avrupa'nın politik durumunu gözlemleyen akıllı biri dünyanın bu köşesindeki olayları dikkat çekecek kadar iyi özetlemiştir:

> 'Karma halklar kuşağı'ndaki özgürlüğüne kavuşamamış milliyetlerin arasındaki son dayanışma kalıntıları, yaygın nefretleri ve birbirine zıt ulusal taleplerini onların dışına taşıyıp onları birleştirmeye de hizmet etmiş olan, despotik bürokrasinin kaybolmasıyla buharlaşmıştır. Artık herkes herkese karşıdır ve çoğu da en yakınlarındaki komşularına: Slovaklar Çeklere, Hırvatlar Sırplara, Ukraynalılar Polanyalılara karşı.

Bu çözümlemedeki en şaşırtıcı taraf, bunun birkaç hafta önce yazılmamış olmasıdır. Bu, Hannah Arendt'in totaliteryanizmin kökenleri üstüne yazdığı, 1951'de yayımlanan, 1920'lerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'nın (yukarıdaki alıntıda iki 'despotik bürokrasi' olarak değinilen) tasfiyesinin ardından, Doğu Avrupa'nın 'çözülme ortamı'nı tasvir eden bir kitaptan alınmadır.[2]

---

1. Theodor Adorno, *Modèles critiques* (Paris: Payot, 1964), s. 106.
2. Hannah Arendt, *The Burden of Our Time* (London: Seeker and Warburg, 1951), s. 267.

Bu arada, benzer bir değerlendirme Rosa Luxemburg'un 1918'deki savaş ve milliyetçilik üstüne notlarında da bulunabilir: 'Milliyetçilik şu an için bir kozdur. Her yandan uluslar ve yarı-uluslar ortaya çıkıyor ve devlet kurma haklarını talep ediyorlar ... Milliyetçi Brocken'da artık Walpurgis gecesinin zamanı geldi.'[3]

Başka bir ifadeyle: Avrupa'nın büyük kısmında *70 yıl geriye* itildik.

Bir yanlış anlama olmasın: gerileyen bir şey yok, tam tersine gerçek birer 'halkların hapishanesi'ne dönüşmüş olan çok-uluslu imparatorluklar (1920'de olduğu gibi bugün de) parçalanıyor ve ezilen uluslar özgürlüklerini geri alıyorlar. Bu noktaya kadar, 1989'dan beri Doğu Avrupa ve eski SSCB'de gerçekleşen ulusal canlanmada reddedilemez bir *demokratik öz* olduğu söylenebilir. Sosyalistler ve demokratlar, ancak Sovyet tankları o halkların kendi geleceklerini kendi başlarına belirlemeleri ve özgürce birlik, ayrılık ya da federasyon kararı vermeleri için Doğu Almanya, Polonya ve Macaristan'ı terk ettikleri ve KGB taburları Baltık ülkelerinden çıktıkları zaman sevinebildiler.

Ne yazık ki, bu tablodaki her şey o kadar güzel değildir: en iyi ve en kötü unsurlar ayrılmaz biçimde bu milliyetçi hareketler içinde karışmışlardır. En iyisi: yağmalanan ulusların demokratik uyanışı, dil ve kültürlerini yeniden keşfetmeleri, özgürlük ve halk egemenliği arzusu. En kötüsü: şovenist milliyetçiliğin, yayılmacılığın, hoşgörüsüzlüğün, yabancı düşmanlığının uyanışı; eski ulusal tartışmaların, 'tarihi düşman-

---

3. Rosa Luxemburg, 'Fragment iiber Krieg, nationale Frage und Revolution', *Die Russische Revolution* içinde (Frankfurt: Europaische Verlagsanstalt, 1963), s. 82.

lar'a karşı nefretin dirilmesi, baskıcı eğilimlerin gelişmesi, bir ulusun kendi ulusal azınlıklarını ezmeye yönelmesi; nihayetinde Rusya ('Pamiat'), Romanya, Slovakya, Hırvatistan (Neo-Ustaşe), Sırbistan (Neo-Çetnikler), eski Doğu Almanya Cumhuriyeti (Neo-Naziler) ve diğer yerlerde milliyetçiliğin faşist, yarı-faşist ve ırkçı biçimlerinin yükselişi. Geçmişin ezeli günah keçileri (Museviler ve Çingeneler) yine toplumdaki tüm kötülüklerin sorumlusu olarak seçilirler.

Paradoksal olarak, bu olumsuz ve netameli yaklaşım, bu 'bastırılanların geri dönüşü', bu eski ulusal kan davalarının dirilişi başka hiçbir yerde Yugoslavya'da (Moskova'nın denetiminden kaçmak ve kendisini oluşturan uluslar arasında görece eşitlikçi bir federasyon kurmayı başaran, Doğu Avrupa'daki tek sözde sosyalist ülkede) olduğundan daha kanlı ve saçma bir biçimde ortaya çıkmamıştır. Kökleri İkinci Dünya Savaşındaki Komünist Partizan mücadelesine dayanan, çeşitli uluslar arasında oluşan anti-faşist dayanışma, sahneyi vahşi bir *bella omnia contra omnes*'e* terk etti.

Elbette bu paradoks, Kosova'daki Arnavutlara karşı baskı politikasıyla ülkede milliyetçiliğin Pandora kutusunu açan Miloseviç'in Sırp Stalinist-milliyetçi rejiminin büyük ağırlığını unutmadan, çeşitli, karmaşık ekonomik, kültürel, politik, dini ve tarihi nedenle açıklanabilir.[4] Yine de bu en korkunç ifadesini Bosna-Hersek'te milliyetçi Sırp güçleri tarafından gerçekleştirilen 'etnik temizlik' politikasında bulan, 'öteki'ne karşı nefret patlamasında, saf akıl dışılığın küçümsenemez bir payı vardır.

---

* Bella omnia contra omnes: (Lat.) Herkesin herkese, her şeye karşı savaşması [Ç. N.]

4. Bu konuda bkz. Catherine Samary, *Parçalanan Yugoslavya* (Amsterdam: IIRE Notebook for Study and Research no. 19/20, 1992).

Rusya'nın Çeçenya'ya karşı savaşı post-Sovyet milliyetçilik tarafından serbest bırakılan vahşetin bir başka örneğidir. Şu an için 'Yugoslav paradigması'nın diğerleri tarafından izlenip izlenmeyeceğini ve Slovaklar ile Çekler, Macarlar ile Romanyalılar, Moldovalılar ile Ruslar, Azeriler ile Ermeniler, Gürcüler ile Osetler, Ruslar ile Ukraynalılar arasındakiler gibi çelişkilerin genel bir karşılıklı meydan okuma şeklini alıp almayacağını ve eğer eski SSCB'nin çözülmesinin Yugoslavya'daki çatışmayı küçük bir olaya dönüştürecek ulusal savaşlara (nükleer silahlarla?) yol açıp açmayacağını öngörmek olanaksızdır. Her şey mümkündür ve ne yazık ki en kötüsü de bir seçenektir.

Gerçekte tüm eski 'Sosyalist Blok'u sarsan bu milliyetçi patlamanın nedenleri diğerleriyle birlikte şunlardır:

1. Onlarca yıldır süren ulusal ayrımcılık ve 'Büyük Rus' şovenizmi hegemonyasına karşı isyan. Bu, hem eski SSCB'de hem de onun 'uyduları'ndaki milliyetçi hareketlerin arkasındaki en bariz itici güçtür. İkinci Dünya Savaşı sırasında Baltık Cumhuriyetlerinin ilhakı ve 1956'da Macaristan'ın, 1968'de Çekoslovakya'nın işgali bu ülkelerin ulusal bilinçlerinde çok derin izler bırakmıştır. Sovyet işgalinin demirden örtüsü aralanınca, büyük bir milliyetçiliğin yükselmesi anlaşılırdır. Ancak bu, kendisini 1948'de Sovyet hegemonyasından kurtarmış, bağımsız bir devlet olan Yugoslavya'ya uymuyor.

2. Çek tarihçi Miroslav Hroch'a göre 'eski bir rejimin çözüldüğü, eski toplumsal ilişkilerin istikrarsızlaştığı bir yerde, genel bir güvensizlik ortamı yükseliş içindeyken, ortak bir dil ve kültüre sahip olmak toplumdaki tek kesinlik olabilir'.

Bu, bugünkü ve 1920'lerde Orta ve Doğu Avrupa'daki geleneksel imparatorlukların çözülmesinden sonraki olaylar arasındaki paralellikleri anlamamıza yardım ediyor.[5]

3. Yıllardır bürokratik manipülasyonla gözden düşürülen ve çok geniş yığınlar tarafından 'eski rejim'in resmi öğretisi olarak tanımlanan sosyalist düşünce, değer ve hayallerinin ('proletarya enternasyonalizmi' dahil) ve onlarla birlikte işçi sınıfı kültürünün çökmesi. Doğa gibi politika da boşlukları sevmez. Başka hiçbir rakip politik ideolojinin milliyetçilik gibi böyle güçlü bir geleneği ve popüler kültürde (değindiğimiz gibi genellikle dinle iç içe) böyle eski kökleri yoktur. Batı tarzı liberal bireycilik, aydınlar ve gelişen yeni işadamı sınıfı için cazip olsa da, geniş halk kesimleri için çok az çekiciliği vardır.

4. Kendi kaynaklarını ellerinde tutmak ve mümkün olduğunca çabuk Batı Avrupa piyasasına dahil olmak amacıyla, görece gelişmiş uluslar, bölgeler ya da cumhuriyetleri daha yoksul ve görece geri kalmış bölgelerden koparma arzusu. Bu özellikle Slovenya ve Hırvatistan, Baltık cumhuriyetleri ve genel olarak eski SSCB'nin batısı (Asya'ya göre) için geçerlidir. Bu arada benzer bir görüngü Kuzey İtalya'da da (Lombardiya Ligi denen hareketin yükselişi gibi) bulunabilir.

Bu temel açıklamalara, neo-Stalinist ya da neo-liberal seçkinler tarafından milliyetçi düşüncelerin iktidarlarını korumaları (ya da geri kazanmaları) amacıyla kendi çıkarları lehine kullanılması da eklenebilir: Azerbaycan, Rusya, Sırbistan ve Hırvatistan bu sürecin iyi örnekleridir.

Marksizmin Yararı Nedir?

Toprak çatışmalarının, tarihi iddiaların, şovenist dışlamaların ve özgürleştirici ayaklanmaların zihin karıştırıcı girda-

---

5. Alıntı Eric Hobsbawm 'The perils of the new nationalism', *The Nation* (November 1991), s. 556.

bıyla karşı karşıya geldiğimiz böyle kaotik bir durumda Marksizmin analitik ve politik araçlarının ne yararı olur? Marksizm, eleştirel/rasyonel olduğu kadar hümanist/evrensel duruş noktasının büyük avantajına sahiptir. Ancak eğer kendi geleneğinin parçası olan belli mit ve yanılsamalardan kurtulması mümkün olmazsa, varolan gelişmelerle baş etmek için silahlarını yitirmiş olur.

Bu mitler arasında tiksindirici olan bir mit vardır: ulusun 'bilimsel' ve 'nesnel' bir tanımı olduğu düşüncesi. Stalin sayesinde bu dogma, kuramı, Politik Büronun bir hükmüyle yürürlüğe konan gerçek bir Prokrustus'un yatağına* dönüştürerek dört kıtada tahribata sebep olmuştur. Politik Büro, şu ya da bu ulusun 'nesnel' ölçütlere uyup uymadığının ölçülmesiyle görevlendirilmiştir.

Neyse ki, ulusal sorunla uğraşan pek çok Marksist bugün ulusların saf nesnel kavramlarla (toprak, dil ya da ekonomik birlik) tanımlanamayacakları ve bunların *hayali cemaatler* (Benedict Anderson), *kültürel yaratılar* (Eric Hobsbawm) olduklarını çok iyi anlamışlardır (her ne kadar bunlar tamamıyla ilgisiz olmasalar da). 1939 kadar erken bir tarihte Troçki, C. L. R. James ile Afrika kökenli Amerikalılar üstüne bir tartışmada 'bu konuda somut bir ölçütün belirleyici olmadığı, ancak bir topluluğun tarihsel bilinci, duyguları ve dürtülerinin daha önemli olduğu'nda ısrar etmiştir.[6]

Yanılsamalar söz konusu olduğunda Marx'ın kendisinde de bulunabilecek ve Rosa Luxemburg'dan günümüze kadar

---

* **Prokrustus'un yatağı: (Yunan mitolojisi) Prokrustus kurbanlarını bir yatağa yatırır ve boylarının uzunluğuna bakmaksızın uzuvlarını çekerek ya da keserek onları yatağın boyuyla eşitlerdi. [Ç. N.]**

6. Trotsky, 'The Negro question in America' (1933), *On Black Nationalism and Self-Determination* içinde (New York: Pathfinder, 1978), s. 28.

en iyi Marksistlerin akıllarından çıkmayan bir şey vardır: ekonominin uluslararasılaşmasıyla tarih dışına itilmiş olan milliyetçilik ve ulus-devletin yakında ortadan kalkacağı.

Bu hipotezin inceltilmiş bir uyarlamasına 1988'de, İkinci Dünya Savaşından beri Avrupa'daki en korkunç milliyetçi dalganın eşiğinde hâlâ rastlanabiliyordu. Bunun dışında mükemmel bir çalışma olan "1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik" kitabında Hobsbawm şu tanıyı koyma riskini göze alıyor: 'Kimse milliyetçiliğin ya da etnik politikaların artan ve bazen çarpıcı boyutlardaki etkisini yadsıyamazsa da, bu olgunun on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl tarihindeki "milliyetçilik" ve "uluslar"dan işlevsel olarak farklı kılan önemli bir özellik vardır: Artık o, tarihsel gelişmenin önemli bir taşıyıcısı değildir'. Hobsbawm'a göre, milliyetçiliğin azalan tarihsel önemi bugün etnik/dilsel heyecanın görünür yayılışı nedeniyle örtük haldedir'. Başka bir ifadeyle 'milliyetçilik açık şöhretine karşın tarihsel olarak daha az önemlidir. Artık daha önce, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başlarında olduğu gibi küresel bir politik program değildir. En fazla durumu çok karmaşıklaştıran bir etkendir ya da diğer gelişmeler için bir katalisttir'.[7]

(Enternasyonalist Sosyalizm görüşüne sahip biri) bunun altına imza atacaktır, ancak büyük tarihçinin gerçekler yerine kendi arzusunu ifade ettiği izlenimi çok zor bir kenara atılabilir. Milliyetçiliğin Avrupa'da artan etkisini dikkate almak için milliyetçi düşüncelere yakınlık duymak gerekmez. Önümüzdeki yüzyılda ne olacağını öngörmek güçtür, ancak şimdi ve önümüzdeki yıllarda Avrupa'da (ve başka yerlerde) mil-

7. Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 163, 170, 181.

liyetçiliğin rolünü küçük ya da ikincil bir etken olarak göz önüne almamak olanaksızdır.

Hobsbawm, özellikle Doğu Avrupa'da milliyetçi 'çözümler'in yetersizliğini gösterdiğinde daha isabetlidir. Milliyetçilerden farklı olarak Marksistler, ulusal bağımsızlığın -her ne kadar pek çok durumda gerekli olsa da- halkın karşılaştığı temel ekonomik, toplumsal, ekolojik ya da siyasi sorunları çözmede yeterli olmaktan çok uzak olduğuna emindirler; özellikle de yeni özgürleşmiş ulusların Batı maliyesiyle kurduğu yeni tür ekonomik (ve bu nedenle politik) bağımlılık dolayısıyla.

Batı Avrupa

Batı Avrupalı liberaller, genellikle bu doğudaki milliyetçi patlamayı (ve onun yabancı düşmanlığı belirtilerini) 'az gelişmişliğin', ilkel yarı tarım toplumları olmalarının, çok uzun süre 'komünizm' altında yaşamış ve demokrasi deneyiminden mahrum halklar olmalarının sonucu olarak görüyorlar. Hatta kimileri, milliyetçiliğin yalnızca eski-komünistlerin (Sırbistan, Bulgaristan ya da Azerbaycan'da olduğu gibi) iktidarda kalmak için düzenledikleri bir komplo olduğunu iddia ediyorlar. Batı Avrupa, bu tür akıl dışı tutkuların çok ötesinde uyumlu bir dünya olarak sunuluyor. Kıtanın bu demokratik ve modern kısımlarının hızla birleşik bir Avrupa Topluluğu'nda entegrasyona doğru ilerledikleri konusunda fikir birliği vardır.

Bu cennet gibi tablo gerçekliğe pek uymuyor. Batı Avrupa'nın artık 'milliyetçiliği aşmış' olduğunu ya da Ernest Gellner'in son zamanlarında yazdığı gibi, Avrupa milliyetçiliğinin 'ekonomik ve kültürel yakınlaşmayla birleşip etnik düşmanlıkları yok ettiği, ... görece yumuşak bir durum' olan 'Be-

şinci Aşama'ya ulaştığını iddia etmek bir şaşırtmaca değilse bile en azından bir yanılsamadır.[8]

Ulusal çatışmalar, milliyetçi duygular ve milliyetçi hareketler Batı Avrupa'da da var ve bunlar genişlemekteler. Bunlar temel olarak çok farklı iki türe aittir:

1. Ulusal azınlıklar ve/ya da *ezilen ulusların* hakları için mücadele eden (genellikle ilerici) hareketler. Bask ve İrlanda, Katalan ve Galiçyalılar, İskoçlar ve Gallerliler, Korsikalılar, Kıbrıs Rumları ve başka pek çoklarını kapsayan (patlayıcı) buzdağının yalnızca görünen kısmı.[9]

2. *Yabancı düşmanı ve ırkçı milliyetçilik*, eskisi gibi yüzünü 'dış düşman'a (diğer Avrupa ulusları) dönmüş değil, 'iç düşman'a dönmüş durumda: Arap, Afrikalı, Türk, Kürt ya da Doğu Avrupa kökenli göçmen işçiler (ve genellikle Yahudi ya da Çingene azınlıklar). Bu gelişmenin siyasi ifadesi, yarı-faşist, faşist ya da hatta Nazi karakteri taşıyan (örneğin Fransa, Avusturya, Belçika ve Almanya'da) milliyetçi parti ve hareketlerin şaşırtıcı yükselişi (Bu gruplar, halihazırda Avrupa Birliği'nde 7 milyondan fazla seçmene sahipler.) ve skinheadler ile diğer ırkçı çetelerin öldürücü saldırılardır. Yalnızca Almanya'da 1991 yılında ırkçı caniler tarafından yabancı göçmenlere karşı 1200'den fazla saldırı düzenlenmiştir (1990'da ise bu sayı 270 idi).[10]

8.Ernst Gellner,'Nationalism and politics in Eastern Europe', *New Left Review* no. 189 (October 1991), s. 131.

9. Ulusal azınlıkların kurulu ulus-devletlere karşı bu yeni yükselişi ve onun anti-kapitalist potansiyeli hakkında ilginç ve kışkırtıcı bir çözümlemesi için bir Bask Marksisti olan Gurutz Jauregui Bereciartu'nun son kitabına bakılmalı. Bkz. Gurutz Jauregui Bereciartu, *Contra el Estado-nacion: En torno al hechoy la cuestion nacional* (Madrid: Siglo XXI, 1986).

10. *Bild am Sontag* (26 January 1992).

Irkçılığın milliyetçilik ile bir olmadığı doğrudur. Ancak Adorno'nun 1966'da yukarıda söz edilen konferansta vurgulamış olduğu gibi, ırkçılık ve hoşgörüsüzlük için 'milliyetçiliğin uyanışı en uygun iklimi sağlar'.[11] Milliyetçiliğin en radikal ve uç biçimleri, genellikle sözde biyolojik ölçütler üstüne bir ulusal üstünlük temellendirmeye çalışarak ırkçılığa dönüşür.

Batı Avrupa yabancı düşmanı milliyetçiliğin ana hedefleri, yakın zamana kadar Güneyden gelen göçmenlerdi (özellikle de Afrika ve Asya'dan). Bir sonraki kurbanlar, ulusal çatışmalar ya da piyasa ekonomisinin vahşice devreye sokulması nedeniyle ortaya çıkan ekonomik felaket yüzünden kendi ülkelerinden kovulmuş Doğu Avrupalı zavallı göçmenlerdir; ya da bunlar zaten hedef alınmaktadır, özellikle de Almanya'da. Arap, Afrikalı ya da Türk'ten sonra Batı ırkçılığının/milliyetçiliğinin şamar oğlanı olma sırası şimdi de Polonyalı, Romanyalı ya da Arnavut'tadır.

Ana akım Batı Avrupa partileri, ırkçılığı onaylamayı reddediyorlar, ancak onları yabancı göçmenlerin demokratik haklarını (örneğin seçme ve seçilme hakkı) inkar etmeye, mümkün olduğunca sıkı biçimde AB sınırlarını Batılı olmayan göçmelere kapamaya götüren, bir tür 'Batı milliyetçiliği'ni paylaşıyorlar. Bir gün Avrupa Birliği bir parça daha doğuda Berlin Duvarını yeniden inşa edebilir ve eski 'Demir Perde"nin elektrikli telli sınırlarını, bu sefer sınırın batı yakasında yeniden kurabilir mi?

Aslında göçmenlerin varlığı yalnızca bir bahanedir. Göçmenler Avrupa Birliği nüfusunun yüzde ikisinden fazla değildir; ayrıca 15, 20 yıl önce de aynı tepkileri kışkırtmadan zaten oradaydılar. Neden bu yabancı düşmanı dalga *şimdi* başladı?

11. Adorno, *Modelès critiques*, s. 106.

Ekonomik kriz, işsizlik ve halkın oturduğu mahallelerdeki hayat şartlarının bozulması elbette ana etkenler arasındadır. Ancak kimi halk katmanlarının politik kültüründe daha derin bir şeyler oluyor. Doğu Avrupa'da olduğu gibi, ancak daha farklı bir biçimde, çok uzun süre SSCB ve komünist partilerle özdeşleştirilen sosyalist değerler ve sınıf değerlerinin düşüşü, milliyetçilik/ırkçılık için boşluk yaratıyor. Bu noktada milliyetçi değerlerin yükselişinin Avrupa'nın her iki bölümünde de ortak kökleri vardır.

Buna, Batıda krize karşı sosyal demokratların gösterdikleri, gittikçe neo-liberallerinkinden ayrıştırılamaz olan tavırlarından (birkaç ayrıntı dışında) duyulan düş kırıklığı da eklenmeli. Sosyal demokrat hükümetlerin artan toplumsal eşitsizliklerle baş edebilmedeki yetersizlikleri, basmakalıp (burjuva) ekonomik bilgeliğini benimsemeleri ve çeşitli rüşvet skandallarına karışmaları (örneğin Fransa ve İtalya'da) her tür yabancı düşmanı 'halkçı' hareketin önünü açmıştır. Sosyalist kültürün zayıflaması sayesinde kapitalizm gittikçe daha çok 'doğal' bir sistem, mümkün olan tek ufuk, üretim ve mübadelenin gerekli biçimi olarak görünüyor. Bunun sonucunda, işsizlik, yoksulluk ya da kentlerdeki güvenlik sorunu gibi ekonomik ve toplumsal sorunlar artık halkın belli kesimleri tarafından kapitalizmin yanlış işlemesine delalet olarak gösterilmiyor, yabancıların ve diğer 'yabancılar'ın varlığına bağlanıyor.

Eski Üçüncü Dünya

Milliyetçiliğin ilerici ve gerici biçimleri Üçüncü Dünya olarak adlandırılan (artık bir 'İkinci Dünya' olmadığı için anlamını yitirmiş bir terim) bölgede de, yani emperyalist dünya sisteminin bağımlı çeperinde bulunabilir.

Bugün Afrika'da, Asya'da ve Orta Doğu'da pek çok önemli özgürleştirici ve ilerici ulusal özgürlük hareketi bulunabilir. Ancak bu hareketlerin çoğunun (Kürdistan, Filistin, Doğu Timor ve Güney Sudan'daki gibi) doğrudan Batı emperyalizmine karşı olmadığı, ulusal baskının yerel biçimlerine karşı olduğu vurgulanmalıdır. Arap aleminde Körfez Savaşı karşısındaki halk protestosu dalgası istisna kabul edilirse, sömürgecilik karşıtı ve anti-emperyalist milliyetçilik, nüfuzunun çoğunu İslami köktendincilik, etnik-dil toplulukları ile dini cemaatler (Hindistan, Sri Lanka) ve kabilecilik (en korkunç hali 1994'te Ruanda'da bir milyon kadar Tutsi'nin soykırıma uğratılmasında görülen) gibi temelde gerici ve/ya da yabancı düşmanı hareketlere terk etmiştir.

Milliyetçiliğin çelişik biçimleri Latin Amerika'da da bir arada varoluyor.[12] Gerici milliyetçiliğin klasik örneği, askeri rejimlerin (1970 ve 1980'lerde Arjantin, Brezilya ya da Şili'deki) genellikle 'enternasyonel komünizm'in hayaleti ve onun Latin Amerikalı 'yıkıcı ajanları'na karşı 'vatansever' ideolojidir. 'Ulusal güvenlik doktrini' adına, her toplumsal protesto, her sol hareket 'dış kaynaklı' ya da 'milli geleneklerimize yabancı, başka ülkelere ait doktrinlere dayanmaktadır' diye suçlanır. Bu Soğuk Savaş milliyetçiliğinin muhafazakar türü, yaygın olarak ulusal sembolleri (bayrak, milli marş) ve vatanseverlik söylemini kullanır, ancak Amerikan hegemonyasını ('Amerika'nın hür dünya önderliği') tereddütsüz kabul eder. Bölgesel hegemonyada alt-emperyalist bir rol talep etmek için jeopolitiğe atıfta bulunulabilir (1970'lerde Brezilya ordusunun yaptığı gibi), ancak bu heves çok ender rakip Batılı

12. Daha yoğun olarak Latin Amerika üstünde duruyorum, çünkü Üçüncü Dünyanın bu bölgesini daha yakından tanıyorum.

güçlerle açık bir çatışmaya neden olur; Arjantin'in Malvinas/Falkland Adaları için Britanya ile savaşmasındaki gibi.

1940'lar, 1950'ler sırasında tepe noktasına erişen orta sınıf halkçı milliyetçilik (Arjantin'de Peronizm, Peru'da APRA, Brezilya'da 'Getulismo' vs.) düşme eğilimindedir ve yabancı sermaye ile anlaşmaya varmıştır. Bunun en açık örneği, sistematik olarak hareketin milliyetçi geleneğiyle tüm bağlarını koparıp, IMF'in talimatlarını çok katı biçimde uygulamış olan Arjantin'deki Peronist hükümettir. Kimi durumlarda, Meksika'da olduğu gibi, halkçı iktidar hareketinin (PRI, Kurumsal Devrim Partisi) krizi bir ayrışmaya ve yeni bir partinin kuruluşuna neden olmuştur. 1930'larda Meksika'daki Amerikan petrol şirketlerini kamulaştıran eski başkan Lázaro Cárdenas'ın oğlu Cuauhtémoc Cárdenas tarafından yönetilen Meksika'daki PRD (Devrimci Demokratik Parti), Meksika Devriminin milliyetçi ve anti-emperyalist geleneğini canlandırmayı hedefliyor.

Latin Amerika'daki devrimler hep kendiliğinden bir *toplumsal* ve *ulusal* içeriğe sahip olmuştur. Bu, yalnızca 1910-11 Meksika Devrimi ya da 1953 Bolivya Devrimi için değil, Küba (1959-1961) ve Nikaragua'daki (sosyalist bir dönüşümü amaçlayan) daha radikal devrimler için de geçerlidir. Fidel Castro ve takipçileri İspanya sömürgeciliğine karşı ayaklanmanın milliyetçi, anti-emperyalist ve Jakoben önderi José Marti'nin mücadelesi ve düşüncelerinden de etkilenmişlerdir; öte yandan Nikaragua'daki FSLN'nin (Frente Sandinista de Liberación Nacional) savaşçıları da kendilerini Augusto Sandino'nun ABD denizcilerine karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşının (1927-32) mirasçıları olarak görüyorlardı. Saldırgan Amerikan emperyalist politikalarına karşı, ulusal bağımsızlık ve egemenlik için verilen mücadele Küba ve Nikaragua

devrimci hareketlerinin ve onların halk desteğinin mutlak bir unsurudur.

Bugün, miting, grevler, protestolar ve hatta kitlesel isyanlar biçimde gerçekleşen dış borca ve IMF politikalarına karşı mücadele, Latin Amerika'da ilerici ulusal duyguların ve anti-emperyalist hareketliliğin odak noktası olmuştur. Borç geri ödemesinin (doğrusu yerine getirilmesi imkansız) ağır yükümlülükleri sayesinde, IMF ve Dünya Bankası bu ülkelerin ekonomik ve toplumsal politikaları üstünde o kadar doğrudan denetim uyguluyor ki (On dokuzuncu yüzyıldaki İspanyol sömürgeciliğinin sona ermesinden beri bunun emsali görülmemiştir!), bu ülkelerin bağımsızlıkları genellikle bir masala indirgeniyor. Uluslararası mali kurumların 'danışman' ve 'uzman'ları Latin Amerika ülkelerine onların enflasyon oranlarını, eğitim ve sağlıktaki bütçe kesintilerini, ücret politikalarını ve vergi yapılarını bildiriyorlar. Böyle rezil bağımlılık biçimlerine ve dış borçların geri ödenmesine karşı halk mücadelesi yalnızca 'milliyetçi' değil, dünya kapitalist maliyesinin mantığına karşı olduğu için aynı zamanda *sistem karşıtı* (Immanuel Wallerstein'ın yararlı 'anti-systemic' kavramını ödünç alarak) bir harekettir. IMF ve yabancı bankaların politikalarına uymaya daha istekli yerel yöneticilerle çelişkisi nedeniyle bunun bir 'sınıf' özü de vardır.

Brezilya, Bolivya ya da Peru gibi kimi ülkelerde dış borcun geri ödenmesine karşı mücadeleye önderlik edenlerin işçi hareketleri, sendikalar ve sol partiler olması şaşırtıcı değildir: ulusal ve toplumsal kurtuluş, hareketin en etkin kesimlerinin bilincinde çok yakın bir bağ içindedir. 1989 başkanlık seçimlerinde oyların yüzde 47'sini alan Brezilya'daki Partido dos Trabalhadores'in (İşçi Partisi) lideri Lula, ödemenin derhal durdurulması ve ödünç alınan (esas olarak 1964-1985

arasında ülkeyi yöneten askeri rejim tarafından) paraya ne olduğunun bulunması için borç hakkında bir toplumsal soruşturma yapılması çağrısında bulundu. Lula, ayrıca tek başına hiçbiri borç verenlere karşı durabilecek güçte olmadığından borçlu ülkelerin ortak bir girişimi için de çağrı yaptı.

Tek bir ülke, Brezilya ve Meksika kadar güçlü olsa dahi, Dünya Bankasının diktatörlüğünü reddetmeyi ve emperyalist egemenliğin boyunduruğunu kırmaya çalışmayı sürdürebilir mi? Halk önderliği altında Latin Amerika birliği ekonomik entegrasyon için ABD planlarına bir alternatif oluşturabilir mi? Az gelişmiş bir ülkede, SSCB gibi bir endüstri gücünün ekonomik ve askeri desteği olmaksızın ulusal ve toplumsal kurtuluşa nasıl erişilebilir? Avrupa, Japonya ve ABD arasındaki çelişkiler ne kadar önemlidir ve bunlardan özgürleşmiş çeper ülkeleri yararlanabilir mi?

Kolayca yanıtlanamayacak olan, bu ve benzer sorular, Latin Amerika'da ve eski Üçüncü Dünyanın başka yerlerinde ilerici, sosyalist ve anti-emperyalist güçler arasında tartışılıyor. Bunlar, ulusal kurtuluşun hâlâ sistemin çeperinde temel bir mesele olduğunu ve tamamıyla milliyetçi çözümlerin kısıtlı bir anlama sahip olduğunu gösteriyor: enternasyonalist bir strateji gereksinimi belki de şimdi geçmişte olduğundan daha iyi algılanıyor.

Küba örneği, bağımsız bir ülkenin, en azından kısıtlı bir süreliğine, ABD ambargosu, dünya mali kurumlarının boykotu karşısında ve eski SSCB'den destek gelmemesine rağmen ayakta kalabileceğini gözler önüne seriyor gibi görünüyor. Ancak uzun vadede Küba'nın geleceği Latin Amerika'nın diğer köşelerindeki gelişmelere bağlıdır.

Son yıllarda, Latin Amerika'daki çeşitli sosyalist, milliyetçi ve anti-emperyalist güçler –başkaları yanında Brezilya'da-

ki PT, Nikaragua'daki FSLN, El Salvador'daki FMLN (Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi), Meksika'daki PRD ve Küba Komünist Partisi dahil– enternasyonal (ya da en azından bölgesel) bir işbirliği gereksinimi duyarak, São Paolo Forumu olarak adlandırılan, her yıl buluşup, ortak yaklaşımları tartışan, birleşik bir cephede bir araya gelmişlerdir. 1990 yılında, Forumun ilk konferansında Latin Amerika'da ulusal kurtuluş için ortak bir stratejinin ana hatları ortaya kondu. Bu, öncelikle ABD Başkanı Bush tarafından önerilen 'Amerikan entegrasyonu'nu, bunu 'bizi ABD çıkarlarının hegemonyası altındaki ve onun tarafından örgütlenen bir serbest ticaret bölgesine sokarak, ulusal ekonomilerimizi tamamen emperyalist ekonomik aygıtın gayri-adil ve eşitsiz rekabetine açan, hegemonyasını tamamen dayatan ve üretim yapımızı yıkan' bir girişim olarak ilan ederek reddetti. Belge, bu emperyalist egemenlik altında entegrasyon önerisine karşı, Latin Amerika'nın egemenliği ve kendi kaderini tayinine, tarihsel ve kültürel kimliğinin kurtarılması ve halklarının enternasyonalist dayanışmasına dayalı 'kıta çapında yeni bir birlik ve entegrasyon kavramı' ortaya atıyor.

> Bu, Latin Amerika mirasının korunması, kıtanın sermayesinin kaçışı ve ihracına son verme, ödenmesi imkansız borç kamçısına karşı ortak ve birleşik bir politika ve çoğunluğun lehine, milyonlarca Latin Amerikalının yaşadığı yoksulluğu hafifletecek ekonomik politikaların uygulanması. [13]

Son yıllarda Latin Amerika ülkelerinde anti-emperyalist milliyetçilikle birlikte başka tür bir özgürleştirici milliyetçilik

13. 'Declaracion de Sao Paulo', Inprecor para America Latina no. 6 Quly 1990), pp. 5-6.

gelişiyor: yerli halkların kendi hakları için verdikleri mücadele. Kolomb'un Amerika'ya varışının beş yüzüncü yılı üstüne tartışmalar ve Rigoberta Menchú'ya verilen Nobel Ödülü toplumlarının, topraklarının ve ulusal kültürlerinin korunması için egemen oligarşilerin (özellikle de İspanyol kökenli olanlara) zulmüne karşı mücadele veren yerlilere daha büyük bir görünürlük kazandırdı.

Genellikle tek bir etnik grupla (Quechualar, Aymaralar, Mayalar) sınırlı olmayıp, her bir ülkedeki tüm yerli topluluklarını birleştiren bu yerli hareketleri, birlikleri ya da siyasi partileri (Bolivya'daki Tupac Katari Hareketi gibi) pre-kapitalist (ve Kolomb öncesi), yerli gelenekler ve ortaklaşmacı kültürleri temelinde, Batı uygarlığı ve onun değerlerinin (özel mülkiyet, bireycilik, meta üretimi) kapsamlı bir eleştirisini geliştiriyorlar. Mücadeleleri, aynı anda bir ulusal, toplumsal ve ekolojik nitelik taşıyor.

Kimi örgütlerde daha güçlü bir etnik unsur görülürken ve eski yerli ulusları ile imparatorluklarının yeniden kurulması çağrısı yapılırken, bu hareketlerin çoğu diğer ezilen grup ve sınıflarla koalisyon içinde yerli halkların ulusal ve kültürel haklarının tanınması için mücadele ediyorlar. Bunun bir örneği, 1992'deki resmi beş yüzyıl kutlamalarına karşı temel hedeflerinden biri yerli halkların mücadelesiyle dayanışma olan, kıta çapındaki 'Yerli, Siyah ve Halk Direnişinin Beş Yüzüncü Yılı' hareketiydi. Elbette, Guatemala, Peru ve Bolivya gibi yerli halkların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu ülkelerin yerli uluslarıyla, Amazon bölgesinde hayatta kalan küçük kabileler arasında çok büyük farklar vardır. Yerlilerin çoğunluk olduğu durumunda ulusal mücadele içtenlikle toplumsal olanla ve tarım sorunuyla (toprak mücadelesi) ilişkilenirken, diğer durumda söz konusu olan daha çok 'uygar-

lık'ın etnik kıyım mantığına karşı bir korunmadır.

Sendikacıların, ekolojistlerin ve yerli kabilelerin tarım sektörünün yıkıcı gelişimine karşı direnişi, Brezilya'nın Amazon bölgesinde tanınmış sendika ve ekoloji önderi Chico Mendes'in (daha sonra toprak sahipleri tarafından öldürüldü) girişimiyle Yağmur Ormanları Halkları Konfederasyonu bünyesinde olduğu gibi ortak bir eyleme de kapı aralayabilir.

Sonuç olarak, Latin Amerika'da (ve ABD'de de) üçüncü tür bir ilerici milliyetçilik vardır: özellikle Karayip ülkelerinde önemli olan siyah milliyetçilik. Bunun tarihsel kökleri köle isyanlarında ve özellikle de Toussaint L'Ouverture ve siyah Jakobenlerin önderlik ettiği 1791 Haiti Devriminde bulunabilir. Halkın çoğunluğunun siyah ya da melez olduğu Brezilya gibi bir ülkede köle isyanları da (on sekizinci yüzyılda asi kölelerden oluşan Quilombo dos Palmares grubu gibi) olmuştur. Günümüzde Brezilya siyah kültürel direnişi, temel olarak Afrika ve Hıristiyan unsurlardan oluşan karma bir kült olan Umbanda'nın gelişimiyle dini bir biçim almıştır.

Evrenselcilik:
Doğru mu, Yanlış mı?

Marksistlerin ulusal çelişkiler konusunda tavrı ne olmalı? Marksizm milliyetçi ideolojiye karşıdır, ancak demokratik ulusal hakların önemini ve meşruiyetini inkar etmez.

İşte bu nedenle, Batılı emperyal güçler ve Asya, Afrika ya da Latin Amerika'nın bağımlı güçleri arasındaki çelişkilerde Marksistler genellikle çeper ulusların haklarını savunur ve emperyal saldırganlığın her şekline karşı ('demokratik' ya da 'hukuki' kapsamı ne olursa olsun) mücadele eder. Ancak bu, Üçüncü Dünyadaki General Videla, Ayetullah Humeyni, Saddam Hüseyin ya da General Noriega gibi gerici, askeri, dini

ya da milliyetçi diktatörlere herhangi bir destek vermeleri gerektiği anlamına gelmez.

Enternasyonalist bir dünya görüşü olarak Marksizm, çok sayıdaki milliyetçi-bürokratik taklitlerinden farklı olarak, milliyetçi mitolojinin tutku ve zehirlemeleri karşısında evrenselci ve eleştirel bir konum alma avantajına sahiptir. Ancak bu, bu evrenselciliğin soyut, ulusal öznelliğin basit inkarına dayalı olmakla kalmayıp, gerçek bir 'somut evrensel' (Hegel), diyalektik *Aufhebung* (aşma) biçimi altında parçanın tüm zenginliğiyle eklemlenmeye uygun olması koşuluyla olur.

Emperyalizm kavramı sayesinde Marksizm, dünyadaki tüm ülkelere (ve özellikle de çeperdekilere) 'uygarlık' kılıfı altında modern, burjuva, endüstriyel hayat tarzını dayatma iddiasındaki Avrupa-merkezci (ya da Batı-merkezci) sahte evrenselciliğin tuzaklarına düşmekten kurtulabilir: özel mülkiyet, piyasa ekonomisi, sınırsız ekonomik genişleme, verimlilik, yararcılık, mülkiyetçi bireysellik ve araçsal akılcılık.

Bu, sosyalistlerin Avrupa kültürünün 1789'dan beri elde ettiği, demokrasi ve insan hakları gibi belli başarılarının evrensel değerini görmezden geldikleri anlamına gelmez. Bu, yalnızca uyduruk bir 'Batı' evrenselciliği ve kültürel farklılıklara dar görüşlü bir tapınma arasındaki sahte ikilemi reddettiği anlamına gelir.

Marksizm için en önemli evrensel değer, insanın tüm ezilme, egemenlik, yabancılaşma ve aşağılanma biçimlerinden kurtulmasıdır. Bu, özür dileyerek Batı statükosunu artık gerçekleştirilmiş evrensel insanlık kültürü, tarihin sonu, tekamül etmiş ruhunun vücut bulması olarak sunan *ideolojik* evrenselciliklere muhalif, ütopyacı bir evrenselciliktir. Yalnızca özgürleşmiş bir geleceğe bakan bu tür bir *eleştirel*

evrensellik, miyop milliyetçilikleri, sığ kültürcülük ve etnomerkezcilikleri aşabilir.

Bu önermeden başlayacak olursak, Marksizm bugünkü Avrupa ulusal çatışmalarına ya da Üçüncü Dünya'daki toplulukların didişmesine nasıl tepki göstermelidir?

Öncelikle, *ezilenlerin ve ezenlerin milliyetçiliği* arasındaki fark, her zamankinden daha meşrudur ve bu bugünkü fırtınada birinin yolunu bulabilmesi için değerli bir pusula işlevi görmektedir. Ancak bunu kullanması modern milliyetçiliğin iyi bilinen bir niteliği dolayısıyla zorlaşmıştır: her ezilen ulus kurtulur kurtulmaz (hatta daha öncesinde) kendi ulusal azınlıkları üstünde benzer bir baskı kurmayı en önemli görevi olarak görüyor. Genellikle, varolan etnik gruplar arası çatışmalarda her taraf sınırın diğer tarafındaki kendi ulusunu yönlendirirken, rakip ulusa dahil azınlığa baskı uyguluyor (eski Yugoslavya buna bir örnektir).

Bu nedenle, ezilenler yumağını ve karşılıklı olarak birbirini dışlayan talepleri çözmek için evrensel bir ölçüte gereksinimimiz vardır. Bu ölçüt yalnızca –sosyalist ve demokratların paylaştığı- kendisinin ulus olduğunu düşünen her topluluk anlamında, her ulusun kendi kaderini tayin hakkıyla (ayrılma hakkı dahil) olabilir. Kan ve toprak mitlerinden bağımsız olarak ve belli bir toprak parçası üstündeki saf dini ve tarihi iddiaları tanımayan bu ölçüt sadece *demokrasi ve halk egemenliğinin evrensel ilkelerine* dayanmanın ve herhangi bir meskun mahallin yalnızca somut demografik gerçeklerini dikkate almanın sınırsız avantajına sahiptir.

Bu ilke, sosyalistleri en çok arzu ettikleri ya da belli bir tarihi anda en ilerici seçeneği savunmaktan alıkoymaz: devletin ayrılması (bağımsızlık), federasyon ya da konfederasyon. Önemli olan, söz konusu ulus ve milliyetlerin özgürce

kendi kaderlerini tayin etmeleridir. Lenin tarafından Marksist sözlüğe kazandırılan bu kural, bugün her zaman olduğundan daha gereklidir. Ancak yine bunun bugünkü ulusal çatışmalara uyarlanması, özellikle de Doğu

Avrupa ve eski SSCB'de, her zaman kolay değildir. Pek çok durumda milliyetlerin yorumlanması öyle bir durumdur ki, bu mozaikteki herhangi bir sınırları çizme girişimi tehlikelerle doludur. Neredeyse hiçbir milliyetin aklından çıkmayan, devlet içinde ulusal homojenlik düşü, çok tehlikeli bir yaklaşımdır. Hobsbawm'ın gözlemlediği gibi, temkinli bir tarihi hatırlatma:

> Her birinde etnik ve dilsel olarak ayrı, homojen bir nüfusun yaşadığı, uyumlu bölgesel devletlere titizlikle bölünmüş bir kıta yaratmaya çalışmanın mantıksal sonucu, azınlıkların kitlesel tehciri ve katlidir. Milliyetçiliğin bölgeci türünün cinai *reductio ad absurdum*'u* işte böyleydi ve böyledir, ancak bu 1940'lara kadar tam olarak kendini göstermemiştir.[14]

Artık baş paradoksumuza dönelim: bu garip milliyetçi *fin-de-siècle*'de,** en acil sorunlar her zamankinden fazla uluslararası bir niteliğe sahiptir. Eski sosyalist bloğun içinde bulunduğu ekonomik krizden onu çıkaracak bir yol arayışı, Üçüncü Dünyanın borç sorunu ve yakında olması muhtemel ekolojik felaket (sadece bu üçünü anacak olsak dahi) gezegen çapında çözümlere gereksinim duymaktadır. Sermayenin çözümleri iyi biliniyor ve mükemmel biçimde dünya çapında

---

* reductio ad absurdum: bir önermenin mantık dışı sonuçlar verdiğini göstererek, onu yanlışlamak. [Ç. N.]

** fin-de-siècle: modern, dejenere. [Ç. N.]

14. Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 133.

organize olmuştur: bunlar, kaçınılmaz olarak, uygulandıkları her yerde aynı ikili sonuca yol açmaktadır: zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapmak.

'Gerçekten varolan' kapitalizmin yakamıza yapışan totaliter eline karşı önümüzde ne seçenekler vardır? Stalinist Komintern'in, çeşitli 'sosyalist anavatan'ların takipçilerinin eski sahte enternasyonalizmi ölmüş ve mezarına gömülmüştür. Ezilenler ve sömürülenler için yeni bir enternasyonalist seçeneğe şiddetle gereksinim vardır.

Yarının enternasyonalizmi, işçi hareketinin (radikal sendikacılar ve sol sosyalistler gibi çeşitli eğilimlerden devrimciler arasında hâlâ çok canlı olan) sosyalist, demokratik ve anti-emperyalist geleneği ile ekoloji, feminizm, ırkçılık karşıtlığı ve Üçüncü Dünya dayanışması gibi sosyalist hareketlerin bu yeni enternasyonalist kültüründen yükselecektir. Bu eğilim bugün zayıf olabilir, ancak bu farklı bir geleceğin tohumu ve barbarlığa karşı son teminattır.

Socialist Register 1989
Çeviren: Emre Gürbüz

XXI. Yüzyıl Enternasyonalizmi

Sosyalist enternasyonalizme yirminci yüzyılda ne oldu?

1914 Ağustos'u, sosyalist emekçi hareketinin büyük çoğunluğu (efrat kadar liderlik de) "ulusal savunma" adına ulusalcı (ve şovenist) bir büyük histeri dalgasının içine çekildiğinde enternasyonalizmin katasrofik bir kırılmasını beraberinde getirdi. Ancak bu, enternasyonalizmin sonu değil, sosyalist hareketin içinde yeni bir enternasyonalist kabarınanın başlangıcıydı: başlarda küçük devrimci ya da pasifist çevrelerle sınırlı ama Ekim 1917'den sonra etkileyici bir kitle hareketine dönüşen bir enternasyonalizm: Komünist Enternasyonal. Proleter enternasyonalizmini kurmayı üstlenen dünya hareketi olarak Kominternin (en azından ilk yıllarında) varlığı sömürülenlerin enternasyonal dayanışmasının bir ütopya, soyut bir ilke olmadığının tam tersine belli koşullarda işçiler ve diğer sömürülen sosyal katmanlar arasında kitlesel bir arzu olabileceğinin güçlü tarihsel kanıtıdır. Birkaç önemli Avrupa ülkesinde ve "kolonyal" ülkelerde Üçüncü Enternasyonal, çalışan halkın büyük çoğunluğunun ulusalcı ideolojiyi aşamayacağını iddia eden muhafazakar miti geçersiz kılarak örgütlü emekçi hareketinin büyük çoğunluğunu bir araya getirdi.

Bu enternasyonalizmin -ve genel olarak devrimci sınıf bilincinin- gerçekliğe ve çelişkilerine dayalı bir nesnel olanaklılık olduğunun en kesin kanıtıdır. Elbette, somut olarak gerçekleşmesi tarihsel koşullara ve halkların kazanılması ve ulusalcılığın at gözlüklerinden kurtarılmasını sağlayacak devrimci güçlerin politik mücadelesine bağlıdır. Bir diğer deyişle, Marksist enternasyonalizm -aynı zamanda devrim umudu- sadece dünya ekonomisi ve dünya politikasının nesnel analizine değil ama aynı zamanda tarihsel bir bahse dayalıdır: çalışanların rasyonelliği üzerine, kitlelerin er ya da geç nesnel tarihsel çıkarlarını anlama kapasitesi üzerine bir bahis.

Fakat enternasyonalist inanç ve eylemin -sosyalizmin tarihinde daha önce görülmemiş bir şekilde- bu olağanüstü yükselişini, Komünist Enternasyonal tarafından temsil edilen bu enternasyonal enerjinin müthiş sermayesini ve adanmışlığını Stalinizm boşa harcadı. Bu enerjiyi bürokratik ulusalcılığın, onun devlet politikasının ve güç stratejilerinin hizmetine kanalize etti. Enternasyonalizm Sovyet diplomasisinin hizmetkarı ve dünya komünist hareketinin "tek ülkede sosyalizm"i kurmasına yardım edecek bir araç haline geldi. Bunun en açık örneği Kominternin Alman Nazizmine karşı 1928'den bozguna uğradığı 1943'e kadarki politikalarıdır. Garip dönüşleri ve değişen tavırları Avrupa işçileri ve halklarının ölüm kalım çıkarlarıyla uzaktan yakından ilgili değildi sadece Sovyet diplomatik ve askeri ittifaklarındaki değişimlerin sonucuydu.

Yine de 1930'lar boyunca Avrupa enternasyonal pratiğin en etkileyici örneğini gördü: İspanyadaki Enternasyonal Tugaylar ve İspanya İç Savaşı boyunca anti-faşist mücadele ile dayanışma içindeki genel mobilizasyon. Birçok farklı milliyetten on binlerce gönüllü -komünistler, sosyalistler, anarşistler, Troçkistler, bağımsız Marksistler, radikalleşmiş liberaller ve bir çok anti-faşist eğilim- İspanyol halkına faşizme karşı umutsuz savaşında yardım etmek için dünyanın her köşesinden kalkıp gelmişti. Hitler ve Mussolini'nin Fran-

co'ya yardım etmeleri yüzündendir ki (ve Batı demokrasisinin sözde "iç işlere müdahale etmeme" politikası sayesinde) bu savaş kaybedildi, ama Enternasyonal Tugayların –birçok gönüllüsü savaş alanında düştü- mücadelesi yirminci yüzyılda enternasyonalizmin en yüksek dışa vurumu olarak tarihe geçti.

İkinci Dünya Savaşından sonra (ve savaş boyunca) ulusalcılık yeniden hakim ideoloji haline geldi –hatta ulusal karşı karşıya gelme (SSCB vs. Çin) ya da savaş (Çin vs. Vietnam) sürecine giren "reel olarak varolan sosyalist ülkeler" arasında dahi. Kominternin çözülüşünden sonra dünya komünist hareketinde "enternasyonalizm" adına kalan şey Sovyet Birliği'ne, onun liderliğine (şimdi yok oldu) olan kör bir sadakatti. Tek tük istisnalar Kominternin orijinal enternasyonalist amaçlarına bağlı kalan ama etki alanları sınırlı, aralarında Dördüncü Enternasyonal'in de bulunduğu küçük devrimci eğilimlerdi. Komünist enternasyonalizmdeki bu çöküş ulusalcılık tarafından çok çabuk doldurulacak bir ideolojik boşluk bıraktı.

Sovyetler Birliği ile özdeşleşen eski enternasyonalizm ölmüş iken zamanımızda ortaya çıkan yeni enternasyonal dayanışma formları mevcut. 1960'lar genç nesil arasında savaş karşıtı hareketler, Üçüncü Dünya devrimleriyle dayanışma ve ulusalcı şovenizmin reddi gibi formlar alan büyük ve beklenmeyen bir enternasyonalizm dalgası üretmişti. 1968 Mayıs'ı yüzlerce genç Fransız'ın "Nous sommes tous des juifs allemands" (hepimiz Alman Yahudisiyiz) diye hep bir ağızdan bağırdığını gördü. Bu slogan kendiliğinden ve kitlesel enternasyonalist duyguyu ifade ediyordu.

Bugün yeni bir enternasyonalist kültür yapım aşamasındadır. Üçüncü Dünyada yeni bir Marksist-Sol –tehlikeli Stalinist bir "sosyalist anavatan"a (SSCB, Çin, Arnavutluk vb.) kör bağlılık geleneğini reddeden- ile kurtuluş teolojisiyle ilişkili Hıristiyan sosyalistler arasındaki bir araya gelmeden kaynaklanıyor. Dinin Katolik –enternasyonal anlamda – karakteri kurtuluş teolojisi sayesinde Marksist

enternasyonalizmle seçici bir yakınlık ilişkisine girdi. Enternasyonal bakışlarının sınırları ne olursa olsun, Nikaragua'daki Sandinismo ve Brezilya Emekçiler Partisi bunun örnekleridirler.

Yeni nesil arasında oluşmakta olan bu yeni enternasyonalist kültür birbirleriyle çok çeşitli biçimlerde birleşen ve iç içe geçen birçok bileşenin ürünüdür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Eski sosyalist geleneğin proleter ve devrimci enternasyonalizminden -sol sosyalistler, eleştirel komünistler, anarşistler ve Dördüncü Enternasyonal gibi örgütlerde canlı tutulan- ve 1960'ların Yeni Sol kültüründen arta kalanlar.

2- Doğayı ve "Toprak Ana"yı yıkıcı "ilerleme"den, endüstriyel artıklardan ve ekolojik felaketlerden korumak için mücadele eden, sınır tanımayan ve tüm insanlığın ortak çıkarlarıyla ilişkilenen Ekoloji.

3- Ulusalcı/ırkçı dışlama mantığını reddeden, göçmen nüfusla (Afrikalılar, Araplar, Asyalılar ya da Türkler) kendiliğinden dayanışma hareketi olarak ırkçılık karşıtlığı. Bu hareket tarafından ortaya atılan en önemli mesele (özellikle Fransa'da) milliyet ve yurttaşlığın birbirinden ayrı tutulması: bir ülkenin tüm sakinleri milliyetleri ne olursa olsun o ülkenin yurttaşları (oy hakkı ile birlikte) kabul edilmelidir.

4- Saldırgan ulusçuluğun, "erkek" askeri değerlerin, "kahramanvari" yurtsever şiddetin geleneksel patriarkal geleneğini deviren feminizm. Eğer patriyarka ve gerici emperyal "baba ocağı" kültü arasında seçici bir yakınlık varsa benzer bir yakınlık feminist politika ve "Toprak Ana"nın ekolojik savunması arasında da vardır[1].

5- Üçüncü Dünya halklarının kendilerini emperyalist baskıdan,

---

1. Bu arada, "Toprak Ana" (Mother Earth) Birinci Dünya Savaşından önce Amerika'da tanınmış anarşist lider Emma Goldman tarafından kurulmuş olan enternasyonelist derginin adıdır.

yerel diktatörlüklerden, açlıktan ve sefaletten kurtarma mücadelesine duyulan sempati ve bu mücadeleyle dayanışma. 1960'ların anti-emperyalist hareketlerinden daha az politik olsa da bu akım -bugün radikalleşmiş Hıristiyan aktivistlerden oluşmakta- kendisini gerçek anlamda enternasyonalist dayanışmaya adamıştır.

6- İnsan hakları örgütleri, gay ve lezbiyen hareketleri ve Hıristiyan sosyalist ağlar gibi son yıllarda güçlü enternasyonalist bağlar kuran diğer sosyal hareketler.

Avrupa'da enternasyonalist eğilimlerin yükselmesine katkıda bulunan nesnel faktör elbette birçok ulusalcı çekişmeleri (Fransa vs. Almanya) gittikçe devre dışı bırakan ve Avrupa çapında ortak sosyal mücadelelerin (sendikaların 35 saat çalışma haftası mücadelesi gibi) elverişli koşulunu yaratan Avrupa Birliği'nin gelişimidir. Ancak, kısa vadede, uluslar arası ortamın ve özellikle AB'nin sözde "nesnel ekonomik kısıtlamaları" Avrupa'daki sosyal demokrat hükümetlerin ulusal düzeyde herhangi bir radikal sosyal önlem eksikliğini haklılaştırmaları için temel argümanları haline geldi. Tanınmış sosyalist tarihçi Daniel Singer bu tip kendini meşrulaştırma söylemlerine ulusal ve uluslar arası değişimin bugünkü diyalektiğine işaret ederek eksiksiz bir cevap verdi:

> Orta ölçekli ulus devletin varolan formunda mahkum olduğu olgusu şu an için toplumsal dönüşümün birinci platformunu sağlayamayacağı anlamına gelmez. Gerçekte, hala mümkün ilk mıntıkayı sağlamaktadır. Bunu reddetmek radikal değişim düşüncesine karşı çıkmaktır. Sorun hala ilk olarak ulusal sınırlar içinde ortaya konmalıdır her ne kadar çözüm enternasyonal ya da başlangıç için Avrupa çapında olsa da... Aynı şekilde, farklı tip bir toplumu güçlendirecek bir batı Avrupa geleceğimizin Amerikanlaşmasını engelleyecek tek olanaktır. Büyüyen ekonomik karşılıklı bağımlılık, hareketin ulusal düzeyden Avrupa geneline hızla yayılmasının kaçınılmazlığı, söylendiğinin aksine tek tek ülkeleri sermayenin

hakimiyetine teslim olmaya mahkum etmez. Basitçe, sosyalist hareketi, ulusal kökeni ne olursa olsun enternasyonalizme mahkum eder[2].

Bu farklı malzemelerin harmonik bir şekilde birleşip birleşmeyecekleri ve yeni enternasyonalist kültürün Avrupa'da (ya da dünyada) birleşik kitlesel bir hareket olarak kendini gösterip göstermeyeceği üzerine tahminde bulunmak için henüz çok erken. Ama, bunlar yirmi birinci yüzyılın sosyalist enternasyonalizminin alçakgönüllü başlangıcı olabilirler.

Socialist Register 1989
Çeviren: Özlem Barın

2. Daniel Singer, "Radical Change and Europe's Nation State", Sosyalizm, Uluslar, Enternasyonal İşbirliği Üzerine Cavtat Konferansı'na (1987) sunulmuş bildiri, s. 10.

Vatan mı Gezegen mi? Dünyada milliyetçiliklerin yükselişi

"İnsan ırkının çocukluğuna ait olan milletlere dayalı engeller bilimlerin ve sanatların güneş ışığında eriyip çözülecektir."[1] Liberal ideolog G. Lowes Dickinson'un 1908 tarihli bu cümlesi Birinci Dünya Savaşı'ndan yalnızca birkaç yıl önce yazılmıştı... Peki ya günümüzde bu sözlerin daha güncel oldukları söylenebilir mi?

Çeşitli açılardan paradoksal bir yüzyıl sonu yaşamaktayız. Kapitalizm nihayet dünyayı birleştirmeyi başarmış, ekonomi görülmedik bir düzeyde uluslararasılaşmış, çokuluslu şirketler dünya pazarı üzerinde egemenliğini kurmuş, Avrupa hızlı adımlarla uluslar üzeri bir birliğe doğru yürüyor gibi göründüğü anda, milliyetçilik gürültülü bir biçimde tekrar sahneye çıkıyor. Bu durumda dünyanın sermaye tarafından dayatılan tekbiçimleştirilmesine karşı anlaşılabilir bir tepki mi yoksa kesinlikle gerici bir kabilevi içe kapanma mı söz konusu? Ve önüne çıkan her şeyi yutan bu "kimliksel" dalgayı nasıl anlamalı?

1. G. Lowes Dickinson, *A Modern Symposium*, (1908)'den aktaran Eric Hobsbawm, *Nations et nationalisme depuis 1780. Programme, mythe, réalité*, Paris, Gallimard, 1992, s.55.

Bu olgunun tümüyle belirgin bir açıklaması yok, fakat bunu, dini-olanın günümüzdeki geri dönüşüyle ilişkilendirmek aydınlatıcı olabilir. Araçsal rasyonalitenin mevcut iki modelinin krizi –kapitalist birikim ve bürokratik verimcilik– milliyetçilik ve din gibi rasyonel-olmayan (hatta kimi zaman irrasyonel) tepkilerin ortaya çıkışına olanak sağlıyor. Bu iki olgunun, ulusal kurtuluş hareketleri veya kurtuluş teolojisi örneklerinde görebileceğimiz gibi zaman zaman ilerici bir boyut kazanabildiği doğrudur; fakat gerici eğilimlerin (ve hoşgörüsüzlük ifadelerinin) çoğunlukla başat olduğunu kabul etmek gerekir. Bir çok ülkede din, milliyetçiliği güçlendirerek ve "kutsallaştırarak", onunla iç içe geçmektedir: Polonya'da ve Hırvatistan'da Katolikliğin, Sırbistan'da ve Rusya'da Ortodoksluğun, ABD'de muhafazakar Evanjelizmin, İsrail'de bir çeşit Yahudi Ortodoksluğun ve Libya'da İslam'ın durumu budur. Başka durumlarda din ve milliyetçilik rekabet ve hatta çatışma ilişkileri içindedir, tıpkı Kuzey Afrika'da ve Orta Doğu'da İslami köktencilik ve Arap milliyetçiliğinde olduğu gibi.

Milliyetçilik patlaması başka hiçbir yerde Doğu Avrupa'da ve eski SSCB'de olduğu kadar çarpıcı değildir. Dünyanın bu kısmındaki durumu keskin bir bakışa sahip bir gözlemci şöyle özetliyor: *"Birbirine geçmiş halklar kuşağı"nın özgürleşmemiş milletleri arasındaki dayanışmanın son kalıntıları da, farklı nefretleri ve rakip ulusal talepleri birbirine karşıt olmaktan çıkarıp birleştirme gibi bir işlev de görmüş despotik merkezi bürokrasinin ortadan kalkmasıyla yitip gitmektedir. Bundan böyle her biri diğerine, ve özellikle de en yakın komşularına karşıydı, Slovaklar Çeklere, Hırvatlar Sırplara ve Ukraynalılar Polonyalılara."*

Bu analizin en şaşırtıcı noktasıysa, günümüzdeki olayların ardından yazılmamış olmasıdır: esasında Hannah Arendt'in

temel kitabı *Totalitarizmin Kökenleri* (1951)'den alınma bir pasajdır. Burada Arendt, yirmili yıllarda, yani Avusturya-Macaristan monarşisiyle Çarlık İmparatorluğu'nun –alıntıda sözü edilen iki "despotik bürokrasi"- yıkılışının ertesinde Doğu Avrupa'daki "*bozulma atmosferini*" betimliyor.[2]

Bir diğer ifadeyle: Avrupa'nın geniş bir kesiminde yetmiş yıl geriye dönmüş olduk.

Şu konuya açıklık getirmek lazım: dün olduğu gibi bugün de, gerçek birer "halklar hapishanesine" dönüşmüş olan çok uluslu imparatorlukların yıkılması ve ezilen ulusların özgürlüklerine kavuşmasında herhangi bir gerileme yoktur –tam tersine! Halkların kendi geleceklerini belirleyebilmesi ve serbestçe birleşmeyi, ayrılmayı veya federasyon kurmayı tercih edebilmesi bakımından, Sovyet tanklarının Doğu Almanya, Polonya ve Macaristan'ı terk etmesini ve KGB birliklerinin Batlık ülkelerinden geri çekilmesini sosyalistler ve demokratlar ancak memnuniyetle karşılayabilir. Litvanya ve Moldovya'nın SSCB'ye dahil edilmesini, Ukrayna'nın Ruslaştırılmasını veya "sosyalizm" yahut "proleterya enternasyonalizmi" adına Çekoslovakya'nın işgal edilmesini ancak stalinist veya post-stalinist kinizm meşru görebilir. Bürokratik cendere yıkılmış ve tahakküm altındaki uluslar haklarına kavuşmuştur. Ne mutlu!

Ne var ki bu manzarada her şeyi bu denli toz pembe değil: ulusal hareketlerde en iyi ve en kötü özellikler birbirinden ayrılmazcasına iç içe geçmiştir. En iyisi: haklarından mahrum bırakılmış halkların demokratik uyanışı. En kötüsü: Şoven milliyetçiliklerin, yayılmacılıkların, hoşgörüsüzlüklerin, zenofobilerin uyanışı, eski milli anlaşmazlıkların ve "kalıtımsal düşmana" karşı nefretin yeniden belirmesi, ve de özellikle

2. H. Arendt, *Les origines du totalitarisme. L'impérialisme*, Paris, Fayard, 1982, s.241.

kendi ulusal azınlıklarının tahakküm altına alınmasına yol açan hegemonyacı eğilimlerin yeniden ortaya çıkması.

Paradoksal biçimde bu negatif ve karanlık çizgiler, bu "bastırılmış olanın geri dönüşü", bu eski ulusal kan davalarının yeniden doğuşu hiçbir yerde Yugoslavya'da olduğu kadar sert ve saçma biçimde kendini göstermiyor. Ki Yugoslavya, Moskova'nın denetimi dışında kalmış ve Nazi işgaline karşı ortak mücadele içinde "halkların kardeşliği"nden yola çıkarak çeşitli milli bileşenler arasında göreli bir eşitliğin mevcut olduğu bir federasyon oluşturmayı başarabilen tek sözde sosyalist ülkeydi.

Elbette bu paradoks çeşitli ve karmaşık ekonomik, kültürel, siyasal, dini ve tarihsel nedenlerle açıklanabilir. Ve burada, Kosovalı Arnavutlar üzerindeki tahakküm politikasıyla Yugoslavya'daki milliyetçiliklerin Pandora kutusunu açan Miloseviç'in stalinist-milliyetçi rejiminin ağır sorumluluğunu unutmamak gerekir. Tüm bunlarla birlikte, "öteki"ne karşı duyulan bu karşılıklı nefret patlamasında başka bir şeye indirgenemeyecek bir saf akıldışılık çekirdeği mevcut.

Şimdilik bu "Yugoslav paradigmasının" yayılıp yayılmayacağını ve Slovaklarla Çekler, Macarlarla Romanyalılar, Ukraynalılarla Ruslar, Moldovyalılarla Rusça konuşanlar, Azerilerle Ermeniler, Gürcülerle Osetyalılar arasındaki günümüz çatışmalarının genel bir çarpışma biçimi alıp almayacağını, ve eski SSCB'nin içinde bulunduğu çözülme durumunun, --eski Yugoslavya'daki günümüz çatışmalarının bir başlangıcını teşkil edeceği-- herkesin herkese karşı (nükleer silahlarla yürütülecek?) bir savaşa yol açıp açmayacağını kestirmek mümkün değil. Her şey olabilir, olabileceklerin en kötüsü dahi tahayyüllerimizden dışlanmamalı ve bu milliyetçi yüzyıl-sonu'nda iyimserlik geçer akçe sayılamaz.

Moskovalı bir sosyalist akademisyen, Mikhail Maliyutin,

1990'da şu felaket senaryosunu muhtemel olarak sunuyordu: Eski SSCB'nin batısında, muz cumhuriyetlerinin oluşumuyla bir "Latin Amerikalılaşma", Kafkasya'da bir "Lübnanlaşma" ve Orta Asya'da bir "Afganlaşma". Maliyutin, çeşitli cumhuriyetlerin birbirinden ayrılışı ne kadar çabuk gerçekleşirse o kadar iyi olacağının de ekliyordu.[3]

Tüm eski "sosyalist blok" ölçeğindeki bu milliyetçi patlamanın başlıca sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. On yıllarca süren milli ayrımcılığa ve "Büyük Rus" hegemonyacılığına karşı isyan. Bu, eski SSCB'de olduğu kadar eski uydularında da en belirgin motivasyondur. Ne var ki Yugoslavya için geçerli değil!

2. Çek tarihçi Miroslav Hroch'e göre *"eski bir rejim çözülünce, eski toplumsal ilişkiler istikrarsız hale gelince, genel bir güvenliksizlik krizinin ortasında, ortak bir dile ve kültüre sahip olmak bir toplumun tek güvencesi haline gelebilir"*[4]. Bu sözler, günümüzün olaylarıyla yirmili yıllarda orta ve doğu Avrupa'daki eski imparatorlukların parçalanmasının ertesinde meydana gelenler arasındaki paralelliği anlamamıza yardımcı olur.

3. "Sınıf" ideolojilerinin, kültürlerinin ve değerlerinin krizi ve çöküşü. Siyaset, tıpkı doğa gibi boşluktan nefret eder; ve liberallerin ve çeşitli post-modernistlerin düşündüklerinin aksine, bireyin kendisi bir toplumun harcını oluşturmak için yeterli bir değer değildir. Yarım yüzyıllık bürokratik manipülasyon ve kinizmin inandırıcılığını yok ettiği sosyalist değerlerin yitimi karşısında halklar eski otoriter rejimin itibarını zedelemediği başka birey-ötesi değerlere bağlanıyorlar: din ve özellikle de ulus. Zaten bu ikisi, karşılıklı tahammülsüzlükleri güçlendire-

3. *International Viewpoint*, no:3, 1990.

4. Miroslav Hroch'tan aktaran E. Hobsbawm, "The perils of the new nationalism", *The Nation*, 4 Kasım 1991, s.556.

cek biçimde Sırbistan'da, Hırvatistan'da, Ermenistan'da Azerbaycan'da vs. olduğu gibi çoğunlukla özdeşleştirilmektedir.

4. Nispeten daha gelişmiş olan ulusların, bölgelerin veya cumhuriyetlerin, kaynaklarını kendilerine saklamak ve olabildiğince hızlı biçimde Avrupa ortak pazarına katılmak üzere daha yoksul veya görece geri kalmış bölgelerin teşkil ettiği "yük"ten kurtulma arzusu. Bu –Asya'daki bölgelere oranla– özellikle Slovenya, Hırvatistan, Batlık cumhuriyetleri ve genel olarak eski SSCB'nin batı kısmı için geçerlidir. Bir başka bağlamda İtalya'daki Kuzey Ligaları'nda (kısmen) benzer bir yaklaşım görebiliriz.

5. İktidarlarını muhafaza etme (veya geri kazanma) çabasında olan neo-stalinist elitler –Azerbaycan, Sırbistan, Bulgaristan– kadar büyüyen ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalan, kendilerini neo-liberal ilan etmiş elitler –Rusya– tarafından da yürütülen milliyetçi duyguların demagojik manipülasyonu.

Batı Avrupa'nın düzen-içi ideologları için, Doğu'da meydana gelen milliyetçilik yükselişi can sıkıcı olmakla birlikte, bizleri doğrudan ilgilendirmeyen bir vaka. Milliyetçi ve zenofob dalgalar ancak az gelişmişliğin, yarı tarıma dayalı ilkel toplumların, fazla uzun bir süre boyunca "komünist totalitarizm"e maruz kalmış halkların ürünü olabilir. Yahut, daha da basitleştirerek, komünist nomenklaturanın iktidarını elinde tutabilmek için giriştiği karanlık bir komplodur, tıpkı Sırbistan'da, Moskova'da (Ağustos 1991 öncesinde) veya Azerbaycan'da olduğu gibi. Batı Avrupa bu akıl-dışı tutkuları aşalı ise uzun yıllar oldu: barışmış bir halde, kıtanın bu modern ve demokratik kısmının ulusları dev adımlarıyla birleşik bir Avrupa'da uyum içinde bütünleşmeye doğru yürüyor.

Bu cennetsi manzara gerçekliğe tam olarak uymuyor oysa. Ulusal hareketler Batı Avrupa'da da mevcut, ve de giderek güç

kazanıyor. Esasen, birbirinden çok farklı iki türe aitler.

1. Batı Avrupa'daki *ezilen uluslar*'ın hakları yönünde yürütülen demokratik hareketler: Basklar ve İrlandalılar çok daha geniş bir aysbergin yalnızca görünen (ve kımıldayan) ucudur. Bu daha geniş kısım, Katalanları ve Galiçyalıları, İskoçları ve Gallileri, Korsikalıları ve Kıbrıslı Rumları içermektedir. İspanyol devletinin durumu, Kastilyan merkeziyetçiliğine karşı ve kendi geleceklerini belirleme hakkı için eski faka her daim yenilenen bir mücadeleyi devralan, çoğunlukla sosyalist eğilimli (özerklikçi veya bağımsızlıkçı) ulusal hareketlerin geniş halk tabakaları nezdindeki gücü ve bu kesimlere kök salmışlığı itibariyle en çarpıcı olanıdır. Katalonya'da ve Bask ülkesinde muhafazakâr ve ilerici güçler milliyetçiliğin siyasal alanına hakim olma mücadelesine tutuşurken, Galiçya, İspanyol devletinde (ve hatta Avrupa'da) ulusal projenin yalnızca sol güçler tarafından yürütüldüğü tek örnektir.

2. Eski "dış" hasımdan –geleneksel Avrupalı düşmandan– çok, "iç düşmana karşı" yöneltilmiş *zenofob* [yabancı düşmanı] *ve ırkçı milliyetçilik*: Arap, Afrika, Türk veya Doğu Avrupa kökenli mülteci işçiler (bunların yanı sıra çoğunlukla da tüm zamanların eski günah keçisi Yahudiye) karşı. Siyasal olarak yarı-faşist, faşist veya tam anlamıyla Nazi partilerin ve hareketlerin Fransa, Avusturya, Belçika, Almanya'da vs. şaşırtıcı yükselişi –şimdiden Avrupa Birliği'nde yedi milyonluk bir oy gücüne sahipler– ile skinheadlerin ve çeşitli ırkçı çetelerin caniyane saldırılarıyla kendini ifade eden bir dalga.

Bu, Doğu Avrupa'nın kimi ülkelerinde ve Rusya'da da görebileceğimiz bir vaka. Buralarda Yahudilere, Çingenelere ve başka etnik azınlıklara karşı harekete geçen faşizan grupların ürkütücü gelişimine tanık oluyoruz. Şüphesiz milliyetçilik ırkçılık ile özdeş değildir: René Galissot ile birlikte bir ideolo-

ji ve bir pratikler bütünü olarak ırkçılığın her zaman "*milliyetçilik alanı içinde*" geliştiğini görmeliyiz[5]. T.W. Adorno, bu konuda, "Auschwitz'den sonra eğitim" hakkında 1966'daki bir konferansta, böylesi ırkçılık ve hoşgörüsüzlük "hortlamalarını en fazla sağlayan iklim"in "*milliyetçiliğin uyanışı*" olduğunun altını çiziyordu. Adorno, günümüzde Avrupa'daki konjonktüre özellikle uygun olduğunu düşündüm şu değerlendirmeyi ekliyor: "*Milliyetçiliğin bu denli saldırgan olmasının sebebi, uluslararası iletişim ve uluslar-üzeri bloklar çağında kendine artık gerçekten inanamamasında ve kendindeki özselliğe hem kendini hem başkalarını ikna etmek istiyorsa bunu ancak aşırılığa başvurarak yapabilmesinde yatıyor.*"[6]

Batı Avrupa'da, zenofobinin hedefi esas olarak Güney ülkelerinden göç etmiş mültecilerden oluşuyordu; yeni kurbanları ise eski "sosyalist blok"tan göç eden, piyasa ekonomisinin "at ilacı"ndan kaynaklı ekonomik felaket ve milli çatışmalar nedeniyle kendi ülkelerinden kovulan bahtı karalar olacaktır –hatta şimdiden öyledir, örneğin Almanya'da. Arap'tan, Siyah'tan, Türk'ten sonra, "batılı" milliyetçi-ırkçıların günah ke-

---

5. René Galissot, "Le racisme n'est pas chez l'Autre", *L'Homme et la Société*, no:75-76 ve 77-78, 1985.

6. Theodor W. Adorno, "Eduquer après Auschwitz" (1966), in *Modèles critiques*, Paris, Payot, 1984, s.106. Aynı zamanda, bu olguya dair derin bir analiz için bkz. Adorno'nun konferansı "Que signifie repenser le passé" (1959), ibid: "Herkes için anlamlarla dolu olan ve her zaman için uluslararası ekonomideki çıkar birliğini ifade eden, yalnızca bu geleneksel millet fikri, yüzmilyonlarca kişiyi ilk başta kendi amaçları olarak göremedikleri hedeflere seferber edebilecek güce sahip olduğu ölçüde bu milliyetçilik günceldir. Milliyetçilik artık tam olarak kendine inanmıyor: oysa insanları nesnel olarak devri geçmiş ilişkilere bağlı kalmaya iten etkili bir araç olarak siyasal bakımdan gereklidir. Bu nedenledir ki milliyetçilik, bugün, kendine zarar veren ve kendini bilerek körleştiren her şey gibi karikatüral çizgiler edinmiştir".

çisi olma sırası şimdiden Polonyalı'ya, Hırvat'a veya Ermeni'ye geldi. Belki de Avrupa, Berlin Duvarı'nı bu sefer biraz daha doğuya kaydırarak yeniden inşa eder ve eski "Demir Perde"nin elektrikli ve dikenli tellerden oluşan engelleri, bu kez sınırın batı tarafına yerleştirir...

Esasında mültecilerin varlığı yalnızca bir bahane: AB nüfusunun yalnızca %2'sini teşkil ediyorlar; ayrıca 15-20 yıl önce de buradaydılar ve benzer bir tepki yaratmamışlardı. Bu zenofobi dalgası neden şu anda ortaya çıkıyor? Ekonomik kriz, işsizlik ve toplumun daha alt kesimlerinin oturduğu banliyölerde yaşam koşullarının bozulması fazlasıyla etkili olmuştur bu konuda. Fakat halk kültüründe çok daha derin bir şeyler de meydana geliyor: Doğu Avrupa'da olduğu gibi, fakat başka bir düzlemde, sınıf değerlerinin ve uzun süre SSCB ve komünist partilerle özdeşleştirilen sosyalizmin çöküşü milliyetçi-ırkçılığa zemin sağlamıştır. Orada olduğu gibi burada da, sınıf bilincinin gerileyişinin ve krizin bıraktığı siyasal boşluk ancak milliyetçiliğe yarayabilir. Bu bakış açısından etnik değerlerin yükselişi, Avrupa'nın her iki kısmında da ortak kökenlere sahiptir. Buna bir de, Batı'da krizin, giderek neo-liberallerin sunduğu çözümlerden ayırmakta zorlandığımız (kimi sempatik ayrıntılar haricinde) sosyal-demokratlarca yönetilme biçiminin yarattığı hayal kırıklığını eklem gerekir.

Üçüncü Dünya'da, (artık "İkinci Dünya"nın mevcut olmayışından bu yana bütün anlamını yitirmiş bir terim) yani dünya emperyalist sisteminin çevresinde bulunan bağımlı ülkelerde milliyetçiliğin ilerici ve gerici biçimlerine rastlanabilir.

Afrika'da, Asya'da ve Orta Doğu'daki en önemli ulusal kurtuluş hareketleri –Kürdistan, Eritre, Güney Afrika, Filistin, Timor ve Sudan'dakiler gibi– doğrudan batı emperyalizmine değil, yerel ulusal baskı biçimlerine karşı yöneltilmiştir. Irak'ta

emperyalist saldırıya karşı gerçekleşen geniş halk hareketi bir yana, islami köktendincilik, dini ve etnik-dilsel cemaatçilik (Hindistan) ve kabilecilik gibi çoğunlukla gerici hareketler karşısında anti-emperyalist ve sömürgecilik karşıtı milliyetçilik etkisini büyük oranda yitirmiş görünüyor.

Latin Amerika'nın durumu, etnik gruplar arası, dinler veya "cemaatçilikler" arası çatışmalara az rastladığımızdan –bu tabii ki ırkçılığın ve yerli cemaatlerine veya siyahlara karşı bir toplumsal dışlamanın yaşanmadığı anlamına gelmez– belirli ölçüde farklı.

Latin Amerika'da da iki milliyetçilik biçimine rastlanır. Klasik gerici milliyetçilik örneği, çoğunlukla "uluslararası komünizm" hayaletine ve Latin Amerikalı "bozguncu ajanlarına" karşı yöneltilmiş askeri rejimlerin "vatansever" ideolojisidir –yetmişli ve seksenli yıllarda Arjantin'de, Brezilya'da, Şili'de olduğu gibi. Ulusal Güvenlik Doktrini adına, her halk tepkisi, her sol hareket, "yabancılardan ilham almış" veya "ulusal geleneklerimize karşıt egzotik doktrinlere" dayalı olduğu gerekçesiyle teşhir ediliyordu.

Bu Soğuk Savaş dönemi muhafazakar milliyetçiliği milli sembollere (bayrak, milli marş) ve vatansever retoriğe aşırı derecede başvurmakla birlikte, ABD hegemonyasını hiç tereddütsüz kabul eder –"özgür dünyanın Amerikan liderliği". Alt-emperyalist bir bölgesel hegemonya rolü talep etmek için jeopolitiğe gönderme yapabilir –yetmişli yıllarda Brezilyalı askerler gibi–, fakat bu tutku, Arjantinli generallerin Malvinas adaları konusunda İngiltere'yle savaşında olduğu gibi nadiren batılı hasım güçlerle açık bir çatışmaya yol açar. Bu konudaki son –oldukça karikatüral– örnek 1991'den 1994'e Haiti'deki askeri cuntanın ve taraftarlarının ABD'ye karşı "milliyetçi" kıpırdanmalarıdır.

Zirvesine kırklı ve ellili yıllarda ulaşan popülist tipteki mil-

liyetçilik ise –Arjantin'de Peronizm, Peru'da APRA'cılık, Peru'daki Vargas'çılık– düşüşte ve/veya yabancı sermaye ile barışmış halde. Bu konudaki en çarpıcı vaka bugünkü Peronist hükümetinkidir. Başkan Menem, hareketinin tüm milliyetçi geleneğiyle ilişkilerini sistematik biçimde koparmış ve kararlı biçimde IMF'nin yönelimlerini uygalımıştır. Meksika'da olduğu gibi kimi durumlardaysa, popülist hükümetin krizi ("Kurumsal Devrimci Parti" PRI hükümeti) bir bölünmeye ve yeni bir partinin kuruluşuna yol açtı. Otuzlu yıllarda Amerikan petrol şirketlerine el koyan eski başkan Lazaro Cardenas'ın oğlu Cuauhtemoc Cardenas'ın yönettiği PRD (Demokratik Devrimci Parti) Meksika devriminin milliyetçi ve anti-emperyalist geleneğiyle bağları yeniden kurmayı önüne koymuştur.

IMF'nin dayattığı dış borca ve neo-liberal politikalara karşı mücadele Latin Amerika'da yürüyüş, grev, eylem hatta ayaklanma şeklindeki anti-emperyalist inisiyatiflerin ve milliyetçi duyguların seferber edilmesinin temel eksenini oluşturmuştur. Borç ödemelerinin (ki esasında bunların ödenmesi imkansızdır) ağır dayatmaları sayesinde IMF ve Dünya Bankası kıta ülkelerinin sosyal ve ekonomik politikaları üzerinde öylesi bir denetim uyguluyor ki –19. yüzyıldaki İspanyol sömürgecilik döneminin sonundan beri görülmedik bir denetim–, bu ülkelerin bağımsızlığı çoğu kez yalnızca bir kurgudan ibaret kalıyor. Uluslararası mali kurumların "danışmanları" ve "uzmanları" Latin Amerika hükümetlerine enflasyon oranlarını, eğitimde ve sağlıktaki bütçe kısıntılarını, vergi ve ücret politikalarını dikte ediyorlar. Bu aşırı bağımlılık biçimlerine ve dış borçların ödenmesine karşı gelişen halk hareketleri "milliyetçi" olmanın yanı sıra küresel kapitalist finansın mantığına karşı oluşlarından dolayı (Immanuel Wallerstein'ın kavramını kullanmak gerekirse) sistem-karşıtıdır da. Aynı za-

manda, IMF'nin ve bankaların direktiflerini her daim birebir uygulamaya hazır yerel egemen elitlerle çatışmalarından dolayı bir "sınıf" bileşenine de sahipler.

Brezilya, Bolivya, Peru ve Meksika gibi bir çok ülkede dış borca karşı mücadele yürütenlerin işçi hareketi, sendikalar, sol partiler olması şaşırtıcı değildir: ulusal kurtuluş ve toplumsal kurtuluş, hareketin en ileri kesimlerinin bilincinde birbirinden ayrılmazcasına iç içedir. Brezilya Emekçiler Partisi'nin (PT) yöneticisi Lula, borç konusunda bir moratoryum ve –özellikle 1964'ten 1985'e kadar ülkeyi yöneten askeri rejim tarafından– borç alınan paranın kullanımı hakkında bir kamusal araştırma çağrısında bulunmuştur. Bunun yanı sıra borçlu ülkelerin hiç birinin alacaklılarına karşı tek başına karşı koyamayacağı düşüncesiyle bir ortak inisiyatif oluşturulmasını önermiştir.

Brezilya veya Meksika gibi görece gelişmiş bile olsa, yalıtılmış bir ülke ne ölçüde Dünya Bankası'nın diktatörlüğüne karşı çıkıp emperyalist hakimiyeti kırabilir? Latin Amerika düzeyinde bir ekonomik birleşme, Kuzey Amerika serbest ticaret planlarına bir alternatif oluşturabilir mi? SSCB gibi sınai bir gücün askeri veya ekonomik desteği olmaksızın az gelişmiş bir ülkede toplumsal ve ulusal kurtuluş nasıl gerçekleştirilir? Avrupa, ABD ve Japonya arasındaki çelişkilerin ağırlığı ne düzeydedir ve hangi ölçüde bunlar çevre ülkelerin özgürleşimci hareketleri tarafından kullanılabilir?

Bu sorular ve benzerleri –ki bunlara cevap vermek hiç de kolay değildir– bu aralar Latin Amerika'da ve Güney'in başka bölgelerinde tartışılmakta. Bu, ulusal kurtuluşun sistemin çevresindeki ülkelerde hayati bir sorun oluşturmaya devam ettiğini, ancak bunun yanı sıra yalnızca milliyetçi çözümlerin sınırlılığını da göstermekte: enternasyonalist bir stratejinin gerekliliği, belki de bugün geçmişten daha çok algılanmakta.

Küba örneği, bağımsız bir ülkenin, en azından belirli bir dönem boyunca, SSCB'nin desteği olmaksızın, Kuzey Amerika'nın ambargosuna ve mali kuruluşların boykotuna karşın ayakta kalabileceğini gösteriyor. Fakat uzun vadede, Küba'nın geleceği, Latin Amerika'nın diğer bölgelerindeki gelişmelere bağlı olacaktır.

Son yıllarda, Latin Amerika'nın çeşitli sosyalist, milliyetçi ve anti-emperyalist güçleri –bunların arasında Brezilya'daki PT, Nikaragua'daki FSLN, Salvador'daki FMLN, Meksika'daki PRD, Haiti'deki Lavalas (Baba Aristid'in hareketi) ve Küba Komünist Partisi sayılabilir– uluslararası (ya da en azından bölgesel) bir koordinasyonun gerekliliğini hisseti ve "Sao Paulo Forum"u adıyla bilinen ve yılda bir ortak perspektifleri tartışmak üzere toplanan çoğulcu ve demokratik bir birleşik cephe inşa etmeye karar verdi.

Forumun ilk konferansında –1990'da Brezilya'da Sao Paulo'da– tarihsel öneme sahip ve Latin Amerika için bir ulusal kurtuluş stratejisinin temel hatlarını sunan bir belge kabul edildi. Bu metin, her şeyden önce ABD tarafından sunulan *"Amerika'nın bütünleşmesi" önerilerini reddederek bunu "ulusal ekonomilerimizi emperyalist ekonomik aygıtla eşitsiz ve adaletsiz bir rekabete açarak tümüyle onların hegemonyasına tabi kılma ve Kuzey Amerika'nın ekonomik çıkarları tarafından düzenlenen ve yönetilen bir serbest ticaret bölgesine katılarak üretici yapıları yok etme"* girişimi olarak teşhir etmektedir. Bu belge, söz konusu hegemonyacı önerinin karşısına Latin Amerika'nın egemenliğine ve kendi geleceğini belirleme hakkına, tarihsel ve kültürel kimliğine yeniden kavuşmasına ve halkları arasındaki enternasyonalist dayanışmaya dayalı yeni bir kıtasal birlik ve bütünleşme kavrayışı sunar. *"Bu, Latin Amerika'nın patrimuanının savunusunu, sermaye kaçışının ve ihracatının sona er-*

mesini, ödenemez bir borç felaketine karşı ortak ve birleşik bir politikanın yanı sıra milyonlarca Latin Amerikalının içinde yaşadığı sefalet koşullarına karşı koyabilecek, çoğunluğun lehine ekonomi politikalarının kabulünü gerektirir"[7].

Anti-emperyalist milliyetçiliğin yanı sıra son yıllarda Latin Amerika'da yeni bir özgürlükçü milliyetçilik biçimi belirdi: Yerli hakları hareketi. Amerika'nın "keşfinin" 500. yılı çerçevesinde yürütülen tartışmalar ve Rigoberra Menchu (Guatemala)'ya Nobel Ödülü'nün verilmesi, İspanyol veya melez kökenli oligarşilerin baskısına karşı ulusal kültürlerinin, topraklarının ve cemaatlerinin savunusu için yerlilerin giriştikleri mücadelelere daha bir canlılık kazandırmıştır.

Bu yerli hareketleri, kuruluşları veya siyasal partileri (Bolivya'daki Tupac Katari Hareketi gibi) genellikle tek bir etnik grupla (Quechua'lar, Aymara'lar, Maya'lar, vs.) sınırlı kalmayarak her ülkenin tüm yerli cemaatlerini bir araya getirmektedir. Kapitalizm öncesinin ve/veya Kolomb öncesinin yerli gelenekleri ve cemaatsel kültürleri adına Batı uygarlığının ve değerlerinin –özel mülkiyet, bireycilik, metalaşma– radikal bir eleştirisini geliştiriyorlar.

Güçlü bir etnik bileşen sahip olan kimi örgütler eski yerli ulusların veya imparatorlukların yeniden tesis edilmesi çağrısında bulunurken, bu hareketlerin çoğu, başka ezilen topluluklar veya sınıflarla birlikte yerli halkların ulusal ve kültürel haklarının tanınması için mücadele ediyorlar. Bu konuda önemli bir örneklerden biri, 1990-1992'de resmi 500. yıl kutlamalarına karşı kıta çapında gelişen "500 yıllık yerli, siyah ve halk direnişi" hareketidir. Fakat en görkemli örnek hiç şüphesiz yerli cemaatlerinin ulusal talepleri ve toprak için mücadeleleri üzerine kurulu Chiapas'taki (Meksika) Zapatista ayak-

7. *Inprecor*, no:6, Temmuz 1990, s.6.

lanmasıdır. EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu)'nin belgelerinde, Meksika devriminin geleneği, Chiapas'lı yerlilerin Maya kültürü ve Latin Amerika solunun Marksist fikirleri arasında, şahsına münhasır bir bileşim bulunabilir.

Chiapas'ta Kasım 1994'te Zapatistalar tarafından düzenlen Ulusal Demokratik Konvansiyon toplantısında çeşitli Meksikalı yerli örgütleri Latin Amerika'da yerli ulusal sorunu hakkında üretilen en takdire şayan karar metni kabul edilmiştir. Meksikalı yerlilerin, topraklarından, dillerinden, köklerinden ve kimliklerinden yoksun kılındığı tespitinde bulunarak, bu metin merkezileştirilmiş, tahammülsüz ve otoriter bir devlet yapısı üzerine kurulu mevcut siyasal sistemin yerine çoğulculuğa saygı duyulmasını ve yerli halkların demokratik yaşama katılımını mümkün kılacak bir özerklikler devleti kurmayı önerir. Farklı halkların veya sosyo-kültürel toplulukların yaşadığı bölgeler için, bu belgede, ilgililerin serbestçe verilecek kararı sonucu "*birlik ve çeşitlilik, eşitlik ve karşılıklı saygı içinde yaşama imkanını*" önerilir. "*Bu, çok kültürlü, çok etnili bölgelerin düzenlenmesi anlamına gelir*". Özerklik, yerli cemaatlerin gündelik hayatında, örgütlenme ve üretim biçimlerinde kendini ifade eden dünyevi bir taleptir: söz konusu olan, bu pratikleri Meksika siyasal sisteminin oluşturucu unsurları haline getirmek ve tüm ülkede yeni bölgesel iktidar kademeleri oluşturmaktır. Ayrıca Meksikalı yerliler özerklik projelerinin "*biz yerli halklar için kısır bir düşünce olan ayrılıkçılıkla hiçbir ilişkisinin olmadığı*"nın altını çiziyorlar[8].

Hiç şüphesiz Guatemala, Peru veya Bolivya benzeri ülkelerde olduğu gibi nüfusun çoğunluğunu oluşturan yerli ulusları ile Amazon bölgesinde yaşamını sürdüren küçük kabileler arasında kayda değer farklar vardır. İlkinde ulusal mücadele toplumsal mücadele ve toprak sorunu (toprak için

mücadele) ile çok yakından alakalıyken, ikincisinde daha çok "medeniyet"in etnik grupları yok eden mantığına karşı bir korunma mücadelesi söz konusudur.

Sendikacıların, ekolojistlerin ve yerli kabilelerinin "agro-business"in yıkıcı gelişimine karşı direnişi, kimi durumlarda ortak eylemlere yol açabiliyor, tıpkı Amazon bölgesinde, sendika yöneticisi, ekolojist ve Emekçiler Partisi militanı Chico Mendes'in inisiyatifiyle Orman Halkları Konfederasyonu'nun oluşumu gibi –Mendes bundan kısa zaman sonra toprak sahipleri tarafından öldürülmüştür.

Latin Amerika'daki bir üçüncü ilerici milliyetçilik biçimi, özellikle Karaib ülkelerinde gelişmiş olan siyah milliyetçiliğidir. Hem köle ayaklanmaları geleneğinden –1791'de Toussaint Louverture'ün önderliğindeki Haiti devrimi– hem de Amerika'daki Black Power'den ilham alan bu hareket henüz kitlesel bir siyasal boyut alamadı, başlıca eylemleri çoğu kez kültürel ve dini karakterde. Bu durum Brezilya için de geçerlidir, orada da siyah kültürel direniş, Afrikalı ve Hıristiyan unsurlardan oluşan bir inanç kültü olan Umbanda'nın gelişimiyle özellikle dini bir biçime bürünüyor.

İlk baştaki paradoksumuza geri dönelim: bugün, her zamankinden çok, çağımızın en acil sorunları uluslararası boyuttadır. Eski "sosyalist blok"un ekonomik krizine, üçüncü dünyanın borç sorununa ve ekolojik felakete –üç önemli örnek vermek gerekirsi– bulunacak çözümler gezegen çapında olmalıdır.

Sermayenin sunduğu çözümler bilindiktir ve Tarih'te daha önce görülmemiş bir uluslararası diktatoryal güce sahip gerçek bir küresel "Politik Büro"nun, IMF'nin yönetimi altında dünya ölçeğinde mükemmel biçimde örgütlenmiştir. Bu

8. "Mexique: nouvelle relation entre les peuples indiens et la société", *Inprecor*, no: 387, Ocak 1995, ss. 4-7.

"çözümler", nerede uygulansalar kaçınılmaz olarak aynı sonuca ulaşıyor: zenginleri zenginleştirmek, yoksulları yoksullaştırmak.

Bu koşullarda yeni tipte bir "sistem-karşıtı" enternasyonalist alternatif nereden belirebilir?

"Sosyalizmin Vatanları"nın, "SSCB Dostları"nın (veya Çin ya da Arnavutluk dostlarının) eski enternasyonalizmi ölü ve gömülüdür; fakat her şeye rağmen her türlü devletten veya askeri bloktan bağımsız yeni bir enternasyonalizmin tohumları mevcut, bu 21. yüzyılın enternasyonalizmidir.

Bir tarafta, işçi hareketinin enternasyonalist geleneği, birçok mücadeleci sendikalistin, sosyalist ve komünist militanların ve radikal solun kimi akımlarının (anarşist, troçkist) –ve hatta özerklikçi veya ulusal kurtuluş hareketlerinin sol kanadının– nezdinde hâlâ canlı kalmaya devam ediyor. Bu enternasyonalizm, kimi koşullarda kitlesel bir etkiye sahip olabiliyor, Brezilya Emekçiler Partisi (PT) örneğinde olduğu gibi. PT hem Solidarnosc'u hem Sandinist devrimi desteklemiş, ve tüm Latin Amerika solunun birlikçi ve çoğulcu buluşması olan Sao Paulo Forumu'nu örgütlenmesine ön ayak olmuştur.

Bir diğer yandan, dünya çapındaki kimi toplumsal hareketlerde (feminizm, ekoloji), Avrupa'da ırkçılık karşıtı gençliğin hareketlerinde, üçüncü dünya ile dayanışma seferberliklerinde, kimi Hıristiyan veya laik NGO'larda (Amesty International) yeni enternasyonalist duyarlılıklar doğuyor.

Yarının enternasyonalizmi sınıfçı, sosyalist, anti-emperyalist gelenekle yeni insancıl, ekolojist ve demokratik taleplerin buluşmasından ortaya çıkacaktır.

Çeviren: Uraz Aydın

Küreselleşme ve enternasyonalizm

Küçük zaferler, büyük hareketleri yaratır ve büyük hareketler tarihsel alternatifi doğurur. Enternasyonalizm, sadece ulusal politik hareketler güçlü olduğu sürece, ezilen sınıfların devlet iktidarına sahip olduğu ve yurtdışındaki yoldaşlarına destek için müdahale edebildiğinde güçlüdür

Komünist Manifesto, Marx ve Engels'in yazdıkları arasında en ünlüsü. Hatta İncil dışında başka hiç bir kitap bu kadar sık çevrilmedi veya bu kadar çok yeniden basılmadı. Peki ama *Manifesto*'nun İncil'le ortak noktası ne? Bazı kutsal kitaplarda olduğu gibi, sosyal adaletsizliğin şiddetle karşısında bulunmaktan öte pek bir şey yok. Amos ve Isaiah gibi, Marx ve Engels de, zenginlerin ve güçlülerin zulmüne karşı çıkarak, fakir ve alçakgönüllülerle dayanışmak için seslerini yükselttiler. Daniel gibi, Yeni Babylon'un duvarlarındaki yazıyı okudular: "Mene, Mene, Tekel Upharsin" (Günlerin sayılı) Fakat Tevrat peygamberlerinin aksine ümitlerini herhangi bir tanrı, bir mesih veya üstün bir kurtarıcıya bağlamadılar: Mazlumların özgürleşmesi yine mazlumların kendi eseri olacaktı.

Birbuçuk yüzyıl sonra *Manifesto*'dan geriye ne kaldı? Yazarlarının yaşadığı yıllarda, kitabın çeşitli basımlarına yazdık-

ları önsözlerde kendilerinin de belirttikleri gibi, bölümleri ve argümanlarının bazıları eskidi. Diğerleri de geçtiğimiz yüzyılda eleştirel bir yeniden incelemeyi gerektirecek kadar güncelliklerini yitirdi. Fakat bu belgenin genel anlamı, çekirdeği ve "ruhu" –eğer bir metnin ruhu diye bir şeyden bahsedilebilirse– orijinal gücünü ve canlılığını korudu.

Bu ruh, kitabın aynı anda hem eleştirel hem de özgürleştirici olmasından ileri gelmektedir. Yani kapitalizm analizi ve kapitalizmin devrilmesi arasındaki, sınıf savaşının incelenmesi ve sömürülen sınıfa bağlanım arasındaki, burjuva toplumundaki çelişkilerin berrak analizi, eşitlik ve karşılıklı dayanışmayla şekillenmiş bir toplumun devrimci ütopyası arasındaki, kapitalist genişlemenin itici mekanizmalarının gerçekçi aydınlatılışı ve "*insanın hor görüldüğü, bir kenara atıldığı, eksitildiği, köleleştirildiği bütün koşulları ortadan kaldırma*"[1] ahlaki talebi arasındaki ayrılmaz birliktelikten kaynaklanmaktadır bu ruh.

Komünist Manifesto'daki bir çok husus sadece çağdaş olmakla kalmayıp, 150 yıl öncesine göre çok daha günceldir de. Kapitalist küreselleşme teşhisini örnek alalım. İki genç yazar, kapitalizmin, dünyayı kendi kalkanı altında kültürel ve ekonomik olarak birleştiren bir sürece giriştiğini vurguladı: "*Burjuvazi, dünya pazarlarını sömürüsüyle her ülkedeki üretime ve tüketime kozmopolit bir nitelik verdi. Gericileri derin kedere boğarak, sanayinin ayakları altından, üzerinde durmakta olduğu ulusal temeli çekip aldı... Eski yerel ve ulusal yalıtımın ve kendine yeterliğin yerini, ulusların çok yönlü karşılıklı ilişkileri, evrensel karşılıklı bağımlılığı alıyor. Ve maddi üretimde olan, zihinsel üretimde de oluyor.*"[2]

---

1 Karl Marks, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Bir Katkı*, Paris 1971, sf.81.

2 Marks ve Engels, *Komünist Manifesto*, New York, 1998, sf. 21-22.

Söz konusu olan sadece genişleme değil, egemenliktir de: Burjuvazi "*bütün ulusları, yok etme tehdidiyle, burjuva üretim tarzını benimsemeye zorluyor; onları uygarlık dediği şeyi benimsemeye, yani bizzat burjuva olmaya zorluyor. Tek sözcükle, kendi imgesinden bir dünya yaratıyor.*"[3] Tabii ki 1848'de, bu bölüm, o zamanki güncel gerçekliğin basit tarifinden çok, geleceğe ilişkin bir tahmindi. Yukarıdaki pasajda, Manifesto'nun yazıldığı 150 yıl öncesinden ziyade bugün çok daha doğru olan bir analiz görüyoruz.

Gerçekten de, 20. yy'ın son dönemlerine kadar, sermaye dünya çapında bu kadar bütün, mutlak, bölünmemiş, evrensel ve sınırsız bir nüfuza erişmemişti. Geçmişte hiç bir zaman kurallarını, politikalarını, dogmalarını ve çıkarlarını yeryüzündeki her ulusa empoze etme hususunda bugünkü yeteneğine sahip olmamıştı. Uluslararası finans kapital ve çokuluslu şirketler hiç bir zaman devletlerin ve halkların kontrolünün bu kadar dışında olmamıştı. Kendilerini insan yaşamını kapitalist serbest piyasanın katı kurallarına ve dizginsiz kapitalist kar arayışına göre kontrole, yönetmeye ve çekip çevirmeye adamış IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası kurumların böylesine yoğun işbirliği daha önce hiç var olmamıştı. Son olarak da, daha önce hiç bir çağda, insan hayatının her alanı –sosyal ilişkiler, kültür, sanat, politika, cinsellik, sağlık, eğitim, spor, eğlence– sermaye tarafından böylesine egemenlik altına alınıp, "egoist hesapların buzlu sularına" bu denli batırılmamıştı.

Yine de, kapitalist küreselleşmenin Manifesto'nun ilk sayfalarında çizilen parlak –ve kahince– analizi belli sınırlılıklar, gerilimler ve çelişkilerden muzdariptir. Bu, Marksizmin bir çok eleştirisinin iddia ettiği gibi devrimci coşkunun fazlalığından değil, aksine modern burjuvazi/endüstriyel uygarlık karşısında

3 Age., sf. 22.

yetersiz eleştirellikteki bir duruştan kaynaklanır. Bu duruşun birbirleriyle yakından bağlantılı bir kaç yönüne bakalım.

1) 19. yy'da yaygın gelişme ideolojisi, Marx ve Engels'in, burjuvazinin "*bütün ulusları, en barbar olanları bile uygarlığa çekme*" kapasitesine duydukları hayranlığı ifade ettikleri, görünür şekildeki Avrupa-merkezci tarzlarında ortaya çıkıyor: Ucuz malları sayesinde "*barbarların inatçı yabancı düşmanlığını dize getiriyor*" (Çin'e açık bir gönderme). Yazarlar, Batı'nın kolonyal egemenliğini burjuvazinin "uygarlaştırıcı" tarihsel rolünün bir ifadesi olarak algılıyor gibiler: Bu sınıf, "*barbar ve yarı-barbar ülkeleri, uygarlaşmış olanlara, köylü ulusları burjuva uluslara, Doğuyu Batıya bağımlı hale getirdi.*"[4] Bu Avrupa-merkezci, kolonyal demeyelim, 'uygarlaşmış' ve 'barbar' uluslar ayrımına getirilen tek kısıtlama da, Batı burjuva dünyasına atfen "uygarlaşma dedikleri şey" (*sogennante Zivilisation*) ifadesidir.

Marx, daha sonraki yazılarında, Hindistan'daki ve Çin'deki Batı kolonyalizmi konularında çok daha eleştirel bir tutum takınacaktı; ancak "burjuva uygarlığı"na, kurbanlarının yani koloni halkların bakış açısından radikal Marksist bir kafa tutmanın formülasyonu emperyalizmin Rosa Luxemburg ve Lenin gibi modern teorisyenlerine kaldı. Ve ancak Troçki'nin sürekli devrim teorisiyle birlikte, sosyalist devrimlerin, sistemin periferisinde yer alan, yani bağımlı ülkelerde başlaması ihtimalinin daha yüksek olduğu aykırı düşüncesi ortaya çıktı. Tabii ki, Kızıl Ordu'nun kurucusu, devrimin endüstrileşmiş ileri ülkelere yayılmazsa -özellikle Batı Avrupa kastediliyor– bugün ya da yarın yenilmeye mahkum olduğu ek hususunu da eklemiştir. Marx'ın ve Engels'in, *Manifesto*'nun 1881'de basılan Rusça çevirisinin önsözünde, sosyalist devrimin Rusya'da

4 *Manifesto*, sf. 22.

başlayacağına –geleneksel çiftçi kolektivizmi temelinde– ve sonra Batı Avrupa'ya yayılacağına dair kafalarında varsayımsal bir durumu tasavvur ettikleri genellikle unutulur. Onların ifadesine göre, Rus Devrimi, Batı'daki proleter devrim için bir sinyal olacak ve böylece ikisi birbirlerini tamamlayacaklardır. Bu metin –ayrıca Vera Zasuliç'e çağdaş bir mektup– Kautsky'nin ve Plehanov'un 1917 Ekim Devrimi'nin "iradeciliğine" karşı öne sürdükleri kendi "ortodoks Marksist" diye nitelendirilen eleştirilerine de –ki bu argümanlar SSCB dağıldıktan sonra tekrar moda oldu– önceden verilmiş bir cevap niteliğindedir. Onların sözde "ortodoks Marksist" anlayışlarına göre sosyalist bir devrim, ancak üretici güçlerin "olgunluğa" ulaştığı yerlerde, yani ileri kapitalist ülkelerde mümkündü.

2) "Serbest ticaretçi" iyimserlik ve oldukça ekonomik-determinist bir yaklaşımdan esinlenerek Marx ve Engels, "*Burjuvazilerin gelişmesi, ticaret özgürlüğü, dünya pazarı, üretim tarzındaki ve bunlara karşılık gelen yaşam koşullarındaki tek biçimlilik sayesinde halklar arasındaki ulusal farklılıklar ve düşmanlıklar günden güne yok oluyor*"[5] yanlış öngörüsünde bulundu.

Ne yazık ki öyle olmadı! 20. yüzyılın tarihi –iki dünya savaşı ve uluslar arasındaki sayısız çatışma– bu tahmini kesinlikle doğrulamıyor. İster dünya pazarına hakimiyet üzerinde emperyalistler arası çatışmalar, ister emperyal baskıya karşı ulusal kurtuluş hareketlerinde ya da sayısız başka şekilde olsun, uluslar arasındaki çatışmaları yaratmak veya yeniden yaratmak, sermayenin küresel genişlemesinin soluksuz doğasında vardır.

---

5 *Manifesto*, sf. 40. Bu iddia, birkaç satır ileride, yazarların ulusal karşıtlıkların sonlanmasını kapitalizmin son bulmasına bağlar göründükleri yerde çürütülür: "Bir bireyin bir başka bireyi sömürmesi ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun da bir ötekini sömürmesi ortadan kalkacaktır. Ulusun kendi içindeki sınıfların karşıtlığıyla birlikte, ulusların birbirlerine karşı düşmanca tutumları da düşer.."

Bugün bir kez daha, kapitalist küreselleşmenin paniğe-koşullu kimlik siyasetini ve aşiretçi milliyetçilikleri nasıl da beslediğini görüyoruz. Dünya pazarının sahte evrenselciliği tikellikleri zincirlerinden boşaltıyor ve yabancı düşmanlığını kuvvetlendiriyor: Sermayenin ticarî kozmopolitliği ve saldırgan grup-kimliği güdüleri birbirlerini karşılıklı olarak pekiştiriyor.[6]

Tarihsel deneyim –özellikle İrlanda'nınki ve onun İngiliz emperyal hakimiyetine direnişi– Marx'a ve Engels'e, burjuvazinin ve kapitalist pazarın saltanatının uluslar arasındaki çatışmaları bastırmak yerine, tarihsel olarak eşi görülmemiş oranda yoğunlaştırdığını bir kaç yıl sonra öğretti. Fakat ulus gerçekliğiyle, onun siyasal ve kültürel doğasıyla, ekonomi karşısındaki göreli özerkliğiyle -gerçekte indirgenemezliği- ilgili tutarlı Marksist bir inceleme, Lenin'in "ulusların kendi kaderlerini tayin"e ve Otto Bauer'in "ulusal kültürel özerklik"e ilişkin yazılarını beklemek durumunda kaldı. Genellikle birbirleriyle çelişkili olduğu düşünülen bu iki yaklaşım, birbirlerini bir o kadar bütünleyici olarak da görülebilirler.

3) Burjuvaziye üretici güçleri geliştirme konusundaki eşi görülmemiş yeteneğinden dolayı saygılarını sunan Marx ve Engels, "Doğanın güçlerinin insana tâbi kılınışı"nı ve modern burjuva üretimi tarafından "koca kıtaların tarıma açılması"nı hiç çekincesiz selamladılar.

Dahası, bizzat üretici güçlerin yapısını ekolojik ve sosyal kriterlere uygun olarak devrimcileştirme gerekliliği de bulunup bulunmadığı sorusunu sormadan, devrimi esas olarak, burjuvazinin yarattığı üreticî güçlerin serbest gelişmesinin önündeki "zincirler"in –varolan eski mülkiyet biçiminin– kırılması olarak tahayyül etmiş gibiler.

---

6 Burada Daniel Bensaid'in dikkate değer kitabındaki analizlerden yararlanıyorum: *Le Pari Mélancolique*, Paris, Fayard, 1997.

Bu sınırlılık, Marx tarafından sonraki yazılarda, özellikle *Kapital*'de, sermayenin mantığının toprağı ve işgücünü eşzamanlı tüketmesi ele alınarak kısmen düzeltildi. Fakat ekolojinin temel sezgilerinin Marksist teorinin gövdesine katılması yolunda ciddi çabalarla ancak eko-sosyalizmin son on yıllardaki yükselişiyle karşılaşıyoruz.

4) İlerlemeci ideolojinin "kaderci iyimserliği" denen şeyden esinlenen Marx ve Engels, burjuvazinin düşüşünü ve proletaryanın zaferini "eşit derecede kaçınılmaz" şeklinde hiç tereddütsüz ilan ettiler. Tarihi, sonuçları bilim tarafından, tarihin yasaları tarafından ya da sistemin çelişkileri tarafından garantilenmiş bir süreç olarak gören yaklaşımın siyasal sonuçları üzerinde fazlaca durmaya gerek yok. Böyle bir yaklaşım kendi mantıksal sonuçlarına vardırılacak olsa –*Manifesto*'nun yazarları tabii ki bunu yapmadı–, devrimci bilince, örgütlenme ve inisiyatife yani öznel etmenlere hiç gerek kalmazdı. Plekhanov'un da belirttiği gibi eğer "programın zaferi, güneşin yarın doğacak olması kadar kaçınılmaz"sa, neden siyasi bir parti kurulsun, bir gösteriş için insanların hayatları tehlikeye atılsın? Yarın güneşin doğmasını garantilemek için bir hareket örgütlemeyi kimse hayal etmeyecektir.

Manifesto'nun bir paragrafının, üstü kapalı olarak da olsa, tarihin "kaçınılmazcı" kavranışıyla çeliştiği doğrudur: Her tarihsel sınıf savaşının "ya toplumun genel bir devrimci yeniden yapılandırılmasıyla ya da savaşan sınıfların ortak yıkımıyla sona ermiş" olduğunu söyleyen ünlü "Burjuvazi ve Proleterler" başlıklı ikinci paragrafı kastediyorum. Marx ve Engels diğer alternatifin gelecekte de geçerli olabileceğini açıkça onaylamıyor, ama bu, paragrafın mümkün bir yorumudur.

Gerçekte, insan türünün ve işçi sınıfı hareketinin karşısındaki tarihsel bir seçenek olarak sosyalizm ya da barbarlık alter-

natifini ilk kez açıkça ortaya koyan Rosa Luxemburg'un 1915 tarihli *Junius Broşürü*'ydü. Marksizmin herhangi bir çizgisel tarih anlayışından ve "garantili" gelecek illüzyonundan radikal olarak ayrışması ancak bu özgül uğrakta oldu. Ve sırf tarihin "akıntısıyla yüzerek" ilerlenebileceği yanılsamasıyla Alman ve Avrupa işçi-sınıfı hareketini uyuşturan ilerlemeci ideolojilere tarihsel materyalizm temelinde derinlemesine bir eleştiri de nihayet Walter Benjamin'in yazılarında yer alacaktır.

Bütün bu eleştirel ifadelerden sonra *Manifesto*'nun, Aydınlanmacı düşünürlerden ve Hegel'den miras kalan "ilerlemeci" felsefenin sınırlarının ötesine geçemediğini çıkarsamak yanlış olur. Üretimi ve toplumu devrimcileştirmiş ve "*Mısır Piramitlerinin, Roma su sistemlerinin ve Gotik katedrallerinin çok üstünde harikalar meydana getirmiş*"[7] bir sınıf olarak burjuvaziyi selamlasalar da, Marx ve Engels tarihin herhangi bir çizgisel görüşünü reddederler. Üretici güçlerin göz kamaştırıcı ilerlemesinin -burjuva toplumunda bütün eski uygarlıklara göre çok daha etkileyici ve muazzam olmak üzere- doğrudan üreticilerin toplumsal durumlarının bozulması pahasına elde edildiğini sürekli vurgularlar.

Bu, modern işçinin yaşam ve iş kalitesindeki düşüşü zanaatçınınki ve hatta bazı açılardan feodal köleninkiyle kıyaslayan analizlerde özellikle böyledir: "*Serflik döneminde, serfler kendilerini komünde üyelik seviyesine yükseltti... Modern işçi ise, aksine, endüstrinin gelişmesiyle birlikte kendi sınıfının varolma koşullarının hep daha aşağısına çekilir.*"[8] Aynı şekilde, makineleşmiş kapitalist endüstri sisteminde, emek sürecinin kendisi, *Manifesto*'nun Fourier'den ödünç aldığı bir tabirle "tiksindirici" olur, yani bütün özerkliğini "*ve dolayısıyla işçi açısından bütün çekiciliğini*"[9] yitirir.

7 Manifesto, sf. 21.

8 Age., sf. 31.

Bu noktada, içinde belli ilerleme türlerine (teknoloji, endüstri, üretkenlik bakımlarından), başka alanlarda gerilemelerin (sosyal, kültürel ve ahlaki hayat bakımından) eşlik ettiği fevkalade diyalektik bir tarihsel süreç kavrayışının ana hatlarını bir an için görüyoruz. Burjuvazinin "kişisel değeri değişim değerine indirgediği" ve insanlar arasında "çıplak kişisel-çıkardan, duygusuz 'nakit ödemeden' [die gefühllose `bahre Zahlung'] başka bir bağ bırakmadığı"[10] şeklindeki ifadeler bu bakımdan da önemlidir.

Manifesto'nun, kapitalizmin küresel gücünün –kah kahince kah döneminin sınırlamalarıyla şekillenmiş– bir teşhisinden daha fazlası olduğunu; bunun yanında ve hepsinden önemlisi bu egemenliğe karşı uluslararası mücadele için ivedi bir çağrı olduğunu da ekleyelim. Marx ve Engels, bir dünya sistemi olarak sermayenin, ancak kendi kurbanlarının, proletaryanın ve müttefik sınıfların dünya tarihsel eylemi ile alt edilebileceğini mükemmel bir şekilde anladılar. *Manifesto*'nun bütün ibareleri arasında, işçi sınıfının ve sosyalist eylemcilerin bir kaç kuşağının bilinç ve yüreklerini esinlendiren, "Dünyanın Bütün İşçileri, Birleşin!" şeklindeki son cümlesi kuşkusuz en önemlisidir. Bu şiarın, son 150 yılda hareketin en radikal eğilimlerinin standardı ve parolası olması tesadüf değildir. Savaşlar, bulanık çatışma ve ağır ideolojik sisler boyunca kutup yıldızı görevi gören bir ilan, bir çağrı, kategorik bir ahlaki ve stratejik buyruk olmuştur.

Bu çağrı, aynı zamanda öngörüsel bir çağrıydı da. 1848'te proletarya, bırakın dünyayı, çoğu Avrupa toplumunda bile hala küçük bir azınlıktan ibaretti. Bugün, sermayenin sömürdüğü ücretli-işçi kitlesi –sanayi işçileri, beyaz yakalı işçiler, hizmet sektörü çalışanları, gündelikçiler, çiftlik işçileri– dünya

9 Age., sf. 25

10 Age., sf. 20.

nüfusunun çoğunluğunu oluşturuyor. Küresel kapitalist sisteme karşı savaştaki açık farkla en önemli güç ve etrafında diğer toplumsal güçlerin, diğer toplumsal mücadelelerin kendilerini yönlendirebilecekleri ve yönlendirmeleri de gereken eksendir.

Gerçekten de sadece proletaryanın çıkarları söz konusu değildir: Bütün ülkelerde baskı altındaki bütün toplumsal kategori ve grupların da –kadınlar (*Manifesto*'da fazla geçmeyen); yabancı egemenliğindeki uluslar ve etnik gruplar; işsizler ve marjinalleştirilmiş olanlar– toplumsal dönüşümde çıkarları vardır. Ve tabi ki sadece o veya bu grubu değil bütün insan türünü ilgilendiren çevre sorunundan bahsetmiyoruz bile.

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra bazıları sosyalizmin, sınıf savaşımının ve hatta tarihin sonunu ilan etti. Son yıllarda Fransa'daki, İtalya'daki, Güney Kore'deki, Brezilya'daki, ABD'deki –ve aslında dünyanın her yerindeki grev dalgaları– sözde-Hegelci tarz spekülasyonları çürüttü. Fakat alt sınıflarda trajik olarak eksiği görülen şey, minimum düzeyde bile olsa uluslararası bir koordinasyondur.[11]

---

11 Duvarın düşüşünden sekiz yıl sonra, Almanların kendileri bu konuda ne düşünüyor? "Bugün, sınıf mücadelesinin modası geçmiştir, İşverenler ve işçiler birbirleriyle ortaklar şeklinde ilişki kurmalıdır" görüşüne mi inanıyorlar, yoksa bilakis "sınıf savaşından bahsetmek yerindedir. Esasen, işverenler ve işçiler tamamen uyuşmaz çıkarlara sahiptirler" diye mi düşünüyorlar? İşte, Marksizme sempatiyle suçlanamayacak bir gazete olan *Frankfurter Allgemeine Zeitung* tarafından 10 Aralık 1997'de yayımlanan ilginç bir anket: 1980'de Batı Alman vatandaşlarının %58 kadarı ilk cevabı vermişken, ikincisini verenler %25'de kalmıştı. 1997'ye gelindiğinde denge tersine döndü: %41 kadarı hala sınıf savaşını modası geçmiş bir şey olarak düşünmeye devam ederken, bu kes %44'ü onun gündemde olduğunu düşünüyordu. Eski Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde, -yani Berlin Duvarı'nı bizzat yıkan insanlar arasında- çoğunluk çarpıcı şekilde daha berraktır: %58 sınıf mücadelesi taraftarı, %26 karşıtı! (karşılaştırınız, *Le Monde Diplomatique*, sayı 526, Ocak 1998, sf.8)

Marx ve Engels için enternasyonalizm, hem sermayeye karşı dünya çapındaki proleter örgütlenme ve savaş stratejisinin merkezi bir parçası, hem de en yüce ahlaki değeri ve mücadelenin nihai hedefi insanlığın özgürleşmesi olan devrimci hümanist özlemin bir ifadesiydi. Onlar, düşünce ve eylemlerinin ufku kadar devrimci ütopyalarının içeriğinin de, hudutların veya ulusal sınırların bulunmadığı bütün dünya olması anlamında, komünist "kozmopolit"lerdi. *Manifesto*'dan sadece iki yıl önce yazılan Alman İdeolojisi'nde, ancak onun sayesinde her bireyin *"kendi özgül yerel ve ulusal sınırlarından kurtarıldığı, bütün dünyanın ürünleriyle (entelektüel olanlar da dahil) pratik bir ilişkiye sokulduğu ve dünya çapındaki insani yaratıcılığın bütün nimetlerinden faydalanma imkanına kavuştuğu"*[12] bir komünist devrim vurgulanır –ki bu zorunlu olarak dünya-tarihsel bir süreç olması gerekir.

Marx ve Engels kendilerini sınırlardan bağımsız bir proleter birliği övmekle sınırlamadılar. Hayatlarının önemli bir bölümünde, uluslararası dayanışmaya somut ve örgütlü bir biçim vermeye de çabaladılar. Bunu ilk aşamada, Alman, Fransız ve İngiliz devrimcilerini 1847-1848 Komünist Ligi'nde toplayarak ve sonra 1864'te kurulan Uluslararası İşçi Birliği'nin inşasına büyük katkıda bulunarak yaptılar. Birbiri ardına gelen Enternasyonaller (1'den 4'e) krizlere, bürokratik deformasyonlara veya izolasyona uğradı. Ancak bunlardan hiç biri enternasyonalizmin 20. yy boyunca kurtuluş savaşlarının en önemli itici güçlerinden biri olmasını engelleyemedi. 1917 Ekim Devrimi'nin ilk yıllarından sonra etkileyici enternasyonalist bir dalga Avrupa'yı ve dünyayı kasıp kavurdu. Stalinist yıllarda, enternasyonalizm, SSCB'nin büyük-güç çıkarlarının

12 Marks ve Engels, *Alman İdeolojisi*, Paris, Editions Sociales, 1968, sf.67.

bir aracı olarak kullanıldı. Ama Komünist Enternasyonal'in bürokratik dejenerasyon döneminde bile, 1936-1938 İspanya Uluslararası Tugayları gibi hakiki enternasyonalizm örnekleri oluştu. Daha yakın zamanda ise, 1968 ayaklanmalarında ve Üçüncü Dünya devrimleri ile dayanışma eylemlerinde, yeni bir kuşak, enternasyonalist faaliyet ruhunu devraldı.

Bugünkü sorunlar da, kapsam bakımından uluslararası bir niteliktedir. Sadece birkaç örnekten bahsetmek gerekirse, kapitalist küreselleşmenin, neo-liberalizmin, kuralsızlaştırılmış spekülatif finans piyasalarının, 3. Dünya'nın büyük oranlarda borçlanması ve fakirleşmesinin, çevresel çöküşün, yoğun tehditler içeren ekolojik krizin biriktirdiği muazzam sorunların hepsi de küresel ölçekte çözümler gerektiriyor.

Bugün, büyük sermayenin bölgesel (AB) ve küresel birleşmesine karşı, onun karşıtlarının çok az ilerleme kaydettiğini itiraf etmekten başka seçeneğimiz yok. 19. yy'da işçi-sınıfı hareketinin Enternasyonel'de örgütlenmiş en bilinçli kesimleri, burjuvazinin ilerisindeyken, bugün göreceli olarak trajik bir şekilde gerideler. Uluslararası örgütlenme, koordinasyon ve ortak eylem ihtiyacı –ortak taleplere ilişkin sendikal düzlemde ve sosyalizm mücadelesi düzleminde– hiç bu kadar ivedi ve bu ihtiyaca verilen yanıt da hiç bu kadar zayıf, kırılgan ve el yordamıyla olmamıştı.

Bütün bunlar, radikal toplumsal değişim hareketinin bir ya da birkaç ulus düzleminde başlamaması gerektiği veya hiçbir meşru ulusal kurtuluş hareketi olmadığı anlamına gelmez. Ama çağdaş savaşımlar, eşi görülmemiş oranda, karşılıklı bağımlı ve baştan sona iç içe geçmişlerdir. Üretim alanlarını başka bölgeler kaydırma ve "rekabetedebilirlik" üzerindeki kapitalist şantaja, mümkün biricik rasyonel ve etkili yanıt, –örneğin Bangkok'taki ürünlerle fiyat rekabetine girebilmesi

için örneğin Paris'te maaş ve sosyal yardım kesintileri yapılması gerektiği iddiası– örgütlü ve etkili uluslararası işçi-sınıfı dayanışmasıdır. Şimdi Kuzey'in ve Güney'in işçilerinin çıkarlarının gerçekte nasıl da çakıştığı, geçmişe oranla çok daha açık bir şekilde ortada: Güney Asya'daki işçilerin maaşlarındaki artış, Avrupalı işçileri doğrudan ilgilendiriyor; köylülerin ve yerli halkların Brezilya yağmur ormanlarını sınai-tarım şirketlerinin yıkıcı saldırılarından koruma mücadelesi, Amerikalı çevreciler için çok önemli; neo-liberalizmin reddi bütün ülkelerdeki sendikal hareketlerin ve halk hareketlerinin ortak paydası. Böyle bir çok başka örnek verilebilir.

Burada ne tür bir enternasyonalizm söz konusu? Blokların ve "rehber devletler"in –SSCB, Çin, Arnavutluk– hizmetindeki sahte "enternasyonalizm" öldü ve gömüldü. Bu enternasyonalizm, dar kafalı ulusal bürokrasilerin, kendi ulusal devletleri her ne politika izliyorsa onun üstünü örtmelerinin aracıydı. Geçmiş enternasyonalist geleneklerin en iyilerini de koruyacak yeni bir başlangıcın zamanı gelmiştir.

Bütün devletlerden bağımsız yeni bir enternasyonalizmin tohumları şurada burada görülmeye başlandı. Militan sendikacılar, sol-kanat sosyalistler, Stalincilikten kopmuş komünistler, dogmatik olmayan Troçkistler, sekter olmayan anarşistler, proleter enternasyonalist geleneği yenilemenin yollarını arıyorlar. Her ne kadar halen tek bir bölgeyle sınırlı olsa da, değerli bir inisiyatif, Latin Amerika solunun başlıca güçleri arasında bir tartışma ve ortak eylem arenası olarak 1990'da kurulan ve amaçları neoliberalizme karşı savaşmak ve halkın büyük çoğunluğunun çıkarlarına ve ihtiyaçlarına hizmet edecek ileriye doğru yeni yollar aramak olan, Sao Paolo Forumu'dur.

Feminizm ve çevrecilik gibi küresel bir perspektife sahip toplumsal hareketlerde, ırkçılık karşıtı hareketlerde, kurtuluş

teolojisinde, insan haklarına ve Üçüncü Dünya'yla dayanışmaya adanmış derneklerde yeni enternasyonalist duygular eşanlı görünürleşmektedir. Bütün bu akımlar, hiç değilse varolma meziyetine sahip olsa da, Sosyalist Enternasyonal gibi kurulu düzenle fazla uzlaşmış kurumlarla tatmin olmaktan oldukça uzaklar.

Bu eğilimlerin en aktif temsilcilerinden bir grup, gezegenin Kuzeyinden ve Güneyinden, birlik ve kardeşlik ruhuyla, 1996'da Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu –yereli (Chiapas yerli halkının savaşı), ulusalı (Meksika'da demokrasi savaşı) ve uluslararasını (neoliberalizme karşı küresel savaş) orijinal ve başarılı bir şekilde biraraya getirmeyi başarmış olan devrimci bir hareket– sayesinde Chiapas dağlarında, İnsanlık İçin ve Neo-liberalizme Karşı Galaksilerarası Konferans'ta biraraya geldiler.

Kapitalist küreselleşmeye karşı yürütülen dünya çapındaki bu savaşta, dünya ekonomisine hakim endüstrileşmiş ileri ülkelerdeki savaşımların tayin edici bir rol oynadığı ortada: Kapitalist sistemin tam "merkez"ine vurmadan uluslararası güçler dengesinde köklü bir değişim yaratmak imkansızdır. ABD'de mücadeleci sendikaların yeniden doğuşu cesaret verici, ancak neo-liberalizme direnen en güçlü hareketleri gördüğümüz yer –her ne kadar kıta-çapında bir koordinasyonu henüz oluşturmak durumunda olsalar da– Avrupa'dır.

Proleter enternasyonalizminin sosyalist, anti-kapitalist ve anti-emperyalist geleneğinin yenilenmesi ile yeni toplumsal hareketlerin evrenselci, hümanist, özgürlükçü, çevreci, feminist ve demokratik özlemlerinin kaynaşması, 21. yüzyıl enternasyonalizmini ortaya çıkarabilir ve çıkaracaktır da.

Çeviri: Zeynep Sezgin

Montly Rewiev, Kasım 1998

Ulus-devlet, milliyetçilik ve enternasyonalizm

Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'sundan *kapitalist dünyasallaşmanın* peygambervari ve dikkat çekici bir teşhisini içeren bir referansla başlamak itiyorum.

İki genç yazar, kapitalizmin çoban değneğiyle bir dünyanın iktisadi ve kültürel birliği sürecini önüne kattığının üzerinde duruyorlardı: "*Burjuvazi dünya pazarını sömürmekle, bütün ülkelerin üretim ve tüketimini kozmoplit bir hale getirdi. Gericileri derin üzüntülere sürükleyerek üretimin ulusal temelini çekip aldı. (...) Yerel ve ulusal teknik ve kendine yeterliliğin yerini genel bir dolaşım, ulusların genel bir karşılıklı bağımlılığı aldı. Ve bu maddi üretim için olduğu gibi entelektüel üretim için de geçerli.*"

Yalnızca yayılma değil *egemenlik* de sözkonusu: burjuvazi "yok olup gitmek istemeyen bütün ulusları, burjuvazinin üretim tarzını benimsemeye; uygarlık denileni kendilerine buyur etmeye, yani burjuva olmaya zorluyor. Tek kelimeyle, suretine göre bir dünya yaratıyor."[1] Bu, 1848'de geleceğin eğilimlerinin öngörülmesinden ziyade çağdaş gerçekliğin basit bir

1. K. Marx, F. Engels, *Komünist Manifesto*, Oğlak yay., 2005, s-20-21.

tasvirini oluşturmakta. 150 yıl önce *Manifesto*'nun kaleme alındığı günden *çok daha fazla* "küreselleşme" çağında *bugün* geçerli olan bir analiz sözkonusu.

Gerçekte sermaye, XX. yüzyılın sonuda, bugün olduğu kadar dünya üzerinde evrensel, mutlak, tastamam ve sınırsız bir iktidar icra etmemişti. Geçmişte asla şimdiki kadar kürenin tüm uluslarına kurallarını, çıkarlarını, politikalarını ve dogmalarını böylesine dayatamamıştı. Uluslararası mali sermaye ve çokuluslu şirketler ilgili halkların ve devletlerin denetiminden bu kadar kurtulmamışlardı. Daha önce hiçbir zaman IMF, DB ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar, kapitalist serbest kâr ve kapitalist serbest piyasa koşullarına göre insanlığın hayatını denetleme, yönetme ve yürütme gücünüe sahip olmamışlardı. Nihayet, insanlığın hiçbir döneminde beşeri hayatın her alanı –sportif, sosyal, kültürel, sanatsal, siyasal, cinsel, sağlık, eğitim– "bencil hesapların buzlu suyunda" bu kadar derine dalmamış ve sermayenin boyunduğu altına girmemişti.

Yine de, *Manifesto*'da oldukça önemli kimi yanılgılara da rastlıyoruz. "Serbet değişimci" bir iyimserlikten esinenlenen ve yeterince ekonomist bir tutumla Marx ve Engels –haksız olarak– "Ulusal ayrılıklar ile halklar arasındaki karşıtlıklar burjuvazinin gelişmesiyle, ticaret serbestliğiyle, dünya pazarıyla, sanayi üretiminin tektipleşmesiyle ve ve buna karşılık düşen yaşam koşullarıyla ortadan kaybolmakta" diye öngörmekteydiler.

Ne yazık ki hayır! XX. yüzyıl tarihi –iki dünya savaşı ve uluslar arasında sayısız çatışmalar– bu tahmini hiçbir şekilde doğrulmamakta. Hatta sermayenin gezegendeki yayılması uluslar arsındaki çatışmaları durmaksızın yeniden ve yeniden üretti ve dünya pazarındaki egemenliği elde etmek için emperyalistler arası çatışmalarla, emperyal baskıya karşı ulusal kurtuluş hareketleriyle ya da çok farklı biçimlerde devam et-

ti. Kapitalist pazarın egemenliği uluslar çatışmasını ortadan kaldırmadı öncesiz bir şekilde daha da *ağırlaştırdı*.

Öte yandan, XX. yüzyıl boyunca ulus devletin mantığının götürebileceği en dramatik sonuçlara tanık olduk. Nicos Poulantzas'ın doğru bir biçimde gözlediği gibi "*soykırımlar*... ulus devletlere özgü uzaysallaştırmaya bağlı modern bir yeniliktir: kuşatılarak türdeşleştirilen ulusal toprağın ayıklanmasının özgül dıştalama biçimidir (...) Soykırım, sınırların içinde *yabancı* topluluk haline gelenlere karşı ulusal alanların kapatılmasıyla ancak mümkün hale gelir. Timsal? Çağdaş tarihin ilk soykırımı olan Ermeni soykırımı, Kemal Atatürk tarafından genç ulus devletin kuruluşu, Osmanlı imparatorluğunun kalıntıları üzerine ulusal bir ülke inşası öncesinde olmuştur (...) Totalitarizmin kökleri modern ulus devlet tarafından maddileştirilen uzaysal kütükte yazılıdır..."[2]

Bugün bir kez daha kapitalist dünyasallaşmanın kimliksel paniklere ve kabile milliyetçiliklerine ne derece kaynaklık ettiğini gözlemekteyiz. Dünya pazarının yanlış evrenselliği partikülarizmi kıştırtmakta ve yabancı düşmanlığını artırmaktadır: sermayenin ticari kozmopolitizmi ve kimliğe ait saldırgan itkiler karşılıklı olarak birbirini beslemektedir.[3]

Ulus devletlerin geleceğine ilişkin tartışmada kaçınılması gereken iki hata var: ilki, ulus devletlerin çöküş, yokolma halinde kurumlar olduğu ve kapitalist küreselleşme sürecinin sonucu olarak ekonomik ve/veya siyasal tüm iktidarı yitirmekte olduğu; ve ikincisi, ulusun savunusu ve ulusal egemenliğin küreselleşmiş pazarın tetiklediği yıkımlara karşı tek ya da temel hat olduğuna inanmak.

2. N.Poulantzas, *L'état, le pouvoir, le socialisme*, Paris, PUF, 1978, p. 118.

3. Je reprend à mon compte les analyses de Daniel Bensaïd'in dikkat çekici titabı *Le Pari melancolique* (Paris, Fayard, 1997)'deki analizleri tekrarlıyorum.

İlkinden başlayalım: genellikle söylenenin aksine, ulus devlet siyasal ve ekonomik alanda karar verici bir rol oynamaktadır. Nicos Poulantzas emperyalist ülkelerde "Ulus devlet... sermayenin uluslararasılaşma sürecinin gereğini üstlenirken önemli değişikliklere uğramakta. Buna karşılık, emperyalizmin ve bu uluslarsılaşmanın bugünkü evresi, bu süreçte *ulus devletin* rolünün uygunluğunu hiç de yoketmemektedir"[4] diye yazmakta haklı.

Hatırlayalım ki G7'nin, IMF'nin, DB'nın, DTÖ'nün neoliberal politikalarını temsilcileri aracılığıyla belirleyenler egemen kapitalist ülkelerin devletleridir. Körfez ve Yugoslavya'daki emperyal savaş müdahalelerinin gösterdiği gibi, dünya ölçeğinde düzenlerini dayatmak için askeri aygıtlarını ve özellikle NATO'yu kullanan aynı devletlerdir. Kuzey Amerika ulus devleti, bugünkü dünyada biricik süper güç olarak tartışmasız bir askeri, siyasal ve ekonomik hegemonya uygulamaktadır.[5]

Güney ülkelerinde de ulus devletler önemli bir rol oynamaktan geri kalmamaktadırlar: istisnalar hariç, neoliberal "yapısal uyum" politikalarını gayretle uygulayan, dışborçların ödenmesini bütçenin birinci önceliği haline getiren, IMF'nin diktasına ve mali sermayenin emirlerine teredütsüz başeğen, emperyal sisteminin iletişim kayışı işlevini görmekteler.

"Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımlılığının ve borçlarının ağırlaştırılmasının ve "ekonomik felaket"in, sosyal gerilemenin, ekolojik felaketin, toplumsal eşitsizliğin üreticisi neoliberal politikalara, kapitalist küreselleşmeye karşı nasıl direnmeli? Ulus devletin bu direnişte bir rol alabileceği kesin ve –Immanuel Wallerstein'ın yerinde terminolojisini kullanırsak– sistem karşıtı hareketlerin ilk talebi de hükümetlerinin IMF'in yönelişlerinden kopması, dışborçların moratoryumunun ilanı

4. N. Poulantzas, «Les transformations actuelles de l'Etat, la crise politique et

ve iç pazarın gereklerine göre üretimin yönlendirilmesi. Ancak selametin yalnızca "ulusal" bir direnişin ürünü olabileceğine inanmak tehlikeli bir yanılsamadır. "'Kozmopolit kurumlara' karşı 'kendi' ulusal devletini savunma hattı" tuzağına düşmemeye dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmekte Nicos Poulantzas.[6] Çokuluslu sermayenin imparatorluğuna karşı etkili bir mücadele ulus devletle kendini sınırlayamaz. Bunun birçok nedeni var:

1) Ulusal düzeyde elde edilen zaferler sınırlı, eğreti ve dünyasal kapitalist pazarın ve kurumlarının gücüyle sürekli tehdit altındadır;

2) Sıkı sıkıya ulusal bir perspektif, alternatif bir dünyasal kutbun inşasına ve ittifak oluşumlarına imkan vermez. Yalnızca uluslararası güçlerin bir koalisyonu küresel sermayenin ve onun kurumları olan IMF, DTÖ vb. gibileri geriletebilir ve onlarla çatışabilir.

3) Ulusal devlet bir türdeş toplumsal alan değildir. Sınıf çelişkileri, toplumsal çatışmalar ve oligarşi ile emekçi kitleler, imtiyazlı seçkinler ve yoksul ve dıştalanmışlar arasındaki çatlaklar her ulusa nüfuz eder.

4) İlerici ve özgürleştirici ulusal hareketlerin –örneğin kürdlerde, filistinlilerde ve Doğu Timor sakinlerinde– meşruiyetini reddetmeden bugünkü dünyada milliyetçiliğin özellikle hoşgörüsüz, saldırgan ve hegemonyacı şekillere büründüğü inkar edilemez. Topluluklararası katliamlar, ulusal/dinsel savaşlar, "etnik arındırma" ve hatta soykırımlar XX. yüzyılın son on yılının ayırdedici özelliği oldu.

5) Çağımızın en acil sorunları uluslararasıdırlar. Üçüncü Dünya'nın borçları, eli kulağında ekolojik felaket tehlikesi, mali spekülasyonların denetimi gerekliliği ve vergi cennetleriin iptali gezegen düzeyinde çözümleri gerektiren küresel meselelerdir.

Sisteme karşı etkin bir mücadele yürütmek için aynı anda üç düzeyde davranmak gerekir: yerel, ulusal ve küresel. Zapatist hareket bu diyalektiğin iyi bir örneğidir: Chiapas'ın yerli topluluğuna ve onların özerklik taleplerine derinden kök salmış olarak aynı zamanda neoliberalizmin dünyasal hegemonyasına karşı mücadele ediyor. Bu aynı zamanda Brezilya'da, kitle hareketliliğinde ve yerel toprak işgallerinde toplumsal bir tabana sahip olan, Brezilya için alternatif bir gelişme projesi sunan ve liberal küreselleşmeye karşı uluslararası bütün seferberliklere düzenli olarak katılan MST'nin (topraksız köylüler hareketi) de durumudur.

"Küreselleşmeye" karşı geriye yönelik olarak ulusal (kapitalist) sanayi ya da pazarın, ulus devletin, "ulusal egemenliğin" bir savunusu değil, daha ziyade "gerçekten varolan" dünyasallaşmaya, yani emperyalist olana karşı, bir başka dünyasal proje, kurtarıcı, demokratik, eşitlikçi, özgürlükçü bir dünyasal proje için bir mücadele sözkonusudur. Bu demek değildir ki radikal toplumsal bir değişiklikten yana hareket bir yada bir kaç ulustan başlamazsa meşru olmaz. Ancak günümüzdeki mücadeleler öncekilerinden benzersiz derecede, gezegenin bir ucundan diğerine karşılıklı olarak bağımlı ve ilişkilidirler.

Küreselleşmenin meydan okumasına tepki olarak, orda burda özel çıkarları olan gruplardan ve devletlerden bağımsız yeni bir enternasyonalizmin ilk tohumlarının belirtilerini gözlemlemekteyiz. Bunlar, neoliberal kapitalist saldırıya karşı bir gün "*direnişlerin enternasyonali*"nin temellerini oluşturacaklardır.

Bu enternasyonalizmin yenilenmesi yalnızca işçi ve sosyalist hareketinin bütün bileşenleriyle (marksistlerden liberterlere) en radikal sendikal ve siyasal güçlerden geçmez. Yeni uluslararası duyarlılıklar feminizm ve ekoloji, ırkçılık karşıtı hareket, kurtuluş teolojisi, insan hakları savunusu derneklerinde ya

da Üçüncü Dünya ile dayanışma ve daha yakın zamanlardaki "dünyanın metalaşmasına" karşı mücadele hareketinin ağlarında olduğu gibi gezegen çapındaki toplumsal hareketlerde de belirmektedir. Pierre Bourdieu ya da Jacques Derrida gibi günümüzün en acil sorununun bir Direniş enternasyonali olduğunu söyleyen tanınmış aydınlardan sözetmeksizin.

Bazı NGO'lar egemen neoliberal çerçeveye kendilerini uyarlayıp kendilerini DB ve IMF'e "tavsiyeler"de bulunmakla sınırlayarak 'lobi' olarak basitçe işlerken, diğerleri Brüksel'deki CADTM; Samir Amin'in inisiyatifi ile ortaya atılan alternatif bir ekonomiden yana forum; Cenevova'daki DTÖ ve serbest değişime karşı halkların konferansı ya da ATTAC açıkça anti emperyalist eğilimlidirler.

Radikalleşmiş hıristiyanlar -özellikle Latin Amerika'da genellikle kurtuluş teolojisinden esinlenen– Üçüncü Dünya'nın toplumsal hareketleri ve de yoksul ülkelerin mücadeleleriyle dayanışma halindeki Avrupalı inisiyatifler gibi başlıca bileşenlerinden biridir. Hümanist etik ve evrensel hıristiylanlıktan esinlenmiş yeni bir enternasyonalist kültürün oluşumuna önemli bir katkıda bulunmaktadırlar.

Via campasina ile dünya ölçeğinde örgütlenen yeni köylü hareketi, DTÖ'ye karşı mücadeleyi, ekolojik mücadeleyi ve tarımsal mücadele arasında bağlantıyı kurmasıyla, bu uluslararası direnişler sürecinde stratejik bir yer işgal etmektedir. Bu örgütler tıpkı Brezilya'daki Topraksız Tarım Emekçileri (MST) gibi ya da Fransa'daki Köylü Federasyonu gibi, gezegenin ekolojik dengesini bozan, ormanları yıkan "verimlilik" politikasıyla, GDO ürünleriyle ve zararlı ilaçlarıyla kapitalist büyük tarımsal sanayiye karşı direnişin öncüsü olmuştur.

Gezegenin Kuzey'inden olduğu gibi Güneyinden, radikal soldan veya toplumsal hareketlerden gelen bu değişik eğilim-

lerin en etkin temsilcilerinin bir örneği, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu tarafından, Temmuz 1996'da Meksika'da, Chiapas dağlarında toplantıya çağrılan Neoliberalizme Karşı İnsanlıktan yana Gezegenler arası Konferansın bağrında, birlikçi ve kardeşçe bir ruhla buluşmaları olmuştur.

1999'da sendikal, ekolojist ve antikapitalist güçlerin önemli bir buluşmasına sahne olan Seattle olayları Dünya Ticaret Örgütünü –neolibeal küreselleşmenin bir numaralı aracı– başarısızlığa uğratarak Kuzey Amerika'da dünyanın ticarileştirilmesine karşı mücadeelin potansiyelini açığa çıkardı. Avrupa'da da geçtiğimiz [2000 yılı] Millau –José Bové ve onun DTÖ'ye karşı mücdelesiyle dayanışmada yüz bin kişi– seferberliği ve IMF ve Dünya Bankası toplantısı sırasında Prag'daki gösterilerde neo liberalizme karşı direniş haraketlerinin küçümsenmeyecek durumda oldukları görüldü. Aralık 2000 Paris Uluslararası buluşması ve Ocak 2001'de Porto Alegre'de gerçekleşecek olan Dünya Sosyal Forumu mevcut duruma –gerekli protestonun ötesinde– radikal alternatifler arayan bu gezegen ölçeğindeki hareketliliğin son örnekleridir.

Üç bileşen bu "Direniş enternasyonali"nin inşasına katılmakta:

I. Geçmişin otoriter (bir "kampa" ya da devlete körü körüne bağlı stalinci miras) cüruflarından kurtulmuş, proleter enternasyonalizminin anti kapitalist ve anti emperyalist geleneğinin yenilenmesi.

II. Yeni toplumsal hareketlerin insani, özgürlükçü, ekolojik, feminist ve demokratik esinleri. Ve

III. Uluslararası mali ve ticari sistemin kurumlarıyla boğaz boğaza gelmeyi isteyen gençleri, eleştirel araştırmacıları harekete geçiren neoliberal küreselleşmeye karşı yeni mücadele ağları.

Son yıllardaki hareketlilikler sırasında bu güçlerin bir yakınlaşmasına şahit oluyoruz. Yalnızca farklı toplumsal aktörler ve geleneklerin ve kültürlerin yakınlaşması değil, ama bir dizi sorunda karşılıklı öğrenme sözkonusu. Örneğin şunları görüyoruz: ekolojiyle ilgilenmeye başlayan sendikacılar; emekçilerin sorunlarıyla ilgilenmeye başlayan çevre savunucuları; feministlerden öğrenen marksisitler ve vice versa. Bu değişik duyarlılıklar arasındaki karşılıklı etkileşim ve birleşme, evrenselci ve özgürleşimci XXI. yy'ın enternasyonalizminin boy vermesini sağlayabilecektir.

Ocak 2001 Porto Alegre
Dünya Sosyal Forumuna sunulan metin
Çeviren: Masis Kürkçügil

Beşinci bir Enternasyonal'e doğru mu?

"Beşinci Enternasyonal", Marx'ın *Komünist Manifesto*'daki sözlerini alıntılamak gerekirse, bugün "*Avrupa'da ve dünyada kol gezen kızıl hayalet*" değildir henüz. Fakat giderek yol kateden bir fikirdir. Kısa zaman önce, bir Fransız işveren dergisi –metal sanayicileri bülteni– bir Beşinci Enternasyonal'in ortaya çıkma tehlikesinden söz ediyordu.

Ancak olası bir V. Enternasyonal'den söz etmeden önce, dört tarihsel enternasyonalin hızlı bir bilançosunu çıkarmak gerekir. Bu XXI. Yüzyıl'ın başında onlardan geriye ne kaldı?

Birinci Enternasyonal (Uluslararası Emekçiler Birliği –UEB) 1864'de kurulmuştur ve şu ünlü formülle biten kuruluş manifestosu Marx tarafından ele alınmıştır: "*Emekçilerin kurtuluşu kendi eserleri olacaktır*".

Marx'ın ve Proudhon'un taraftarları –Marx'ın daha büyük bir etkiye sahip olduğu ve Enternasyonal'in temel metinlerinden bazılarını yazdığı dönemde dahi– UEB'de birlikte çalışmışlar ve ilişkileri sadece çatışmalı olmamıştır.

Brüksel Kongresi (1868) sırasında marksistler ve –Paris Komünü'nün kahramanları arasında sayılacak olan Eugene Varlin gibi– sol proudhoncular arasındaki ittifak, kolektivist yani üretim araçlarına ortaklaşa el konulmasını öneren bir programın kabülünü sağlamıştır. Bakunin ve taraftarları ile

olan ilişkiler ise daha karmaşık bir hal almış, bu da bölünmelere yol açmış ve UEB'nin 1872'de ABD'ye taşınmasının ardından (Marx'ın kötü fikirlerinden biri!) çözülmesiyle sonuçlanmıştır.

Uluslararası Emekçiler Birliği bugüne kadar, kendini 1864'de Londra'da kurulan bu Enternasyonal'in mirasçısı sayan anarşist kesim içerisinde varlığını sürdümüştür. Varlığı artık yalnızca sembolik olsa da, liberter sosyalizmin daha dinamik ve daha açık olan yenilenmeci akımları, 2001'den itibaren bir şebeke kurmuşlardır: Uluslararası Liberter Enternasyonal (ULE). Bu şebeke Genel Emekçiler Konfederasyonu (CGT-İspanyol Devleti), Liberter Alternatif (Fransa), Uruguay Anarşist Federasyonu ...vs gibi önemli örgütleri kapsamaktadır. Ayrıca, şu son yıllarda anarşist akımlar, neoliberalizm karşıtı hareket içerisinde anlamlı gelişmeler kaydetmiştir. Kimileri UEB'ye, kimileriyse ULE'ye bağlıdır, fakat büyük bir kısmının uluslararası bağlantısı yoktur.

Friedrich Engels tarafından 1889'da kurulan İkinci Enternasyonal, 1914'de seksiyonlarının çoğunun emperyalist savaşa katılmasıyla çözülmeye uğramıştır. II. Enternasyonal 20'li yıllarda tamamen reformist bir yönelimle yeniden oluşturulmuş, ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir yapıyla Sosyalist Enternasyonal (SE) olarak yeniden örgütlenmiştir.

SE bugün, içinde ulusal kurtuluş cephelerinden –Sandinist Cephe veya Farabundo Marti Cephesi– emperyalizm yanlısı partilere –Tony Blair'in Labour Party'si– kadar çeşitli partiler ve hareketler barındıran oldukça heterojen bir yapıdır. Fakat asıl hakim olan eğilim Alman Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, İspanyol PSOE'si gibi partilerle ılımlı sosyal demokrasidir (yani sosyal liberalizm). He-

defi artık Engels, Wilhelm Liebknecht ve Jean Jaurès'in dönemindeki gibi kapitalizmin ortadan kaldırılması ve toplumun sosyalist dönüşümü değil, neoliberal kapitalizmin "sosyal" yönetimidir. SE gerçek bir siyasi örgüt gibi değil, bir tartışma kulübü, bir siyasi ve diplomatik anlaşmalar alanı olarak çalışmaktadır.

III. Enternasyonal, anti-emperyalist ve devrimci yönelimli bir uluslararası proleter partiler birliği kurmaya yönelik en önemli girişim olmuştur. Çeşitli otoriter özellikleri ve askeri tipteki disiplinine rağmen, ilk yılları içerisinde (1919-1924) Antonio Gramsci, Klara Zetkin, Andres Nin ve Jose Carlos Mariategui gibi simaların katıldığı gerçek bir enternasyonalist orgütlenme olmuştur. Lenin'in ölümünden sonra, stalinist bürokrasinin sultası altında, giderek sovyetlerin "tek ülkede sosyalizm"i inşaa politikasının bir aracı haline dönüşmüştür. Buna rağmen, Uluslararası Tugayların İspanya İç Savaşı'na (1936-1938) kitlesel katılımının gösterdiği gibi, komünist militanlığın kimi otantik enternasyonalist özellikleri varlığını sürdümüştür.

1943'de, müttefikleri Churchill ve Roosevelt'in taleplerini karşılamak üzere Stalin Komünist Enternasyonal'i lağv etmiştir. Fakat bu, dünyadaki komünist partilerin Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP)'ne olan politik, ideolojik ve örgütsel tam bağımlılığını azaltmamıştır. Son derece yanlış bir biçimde "reel sosyalizm" olarak adlandırılmış olan sistemin 1989'dan itibaren çözülmesiyle birlikte, III. Enternasyonal'in mirasçıları, bir kaç istisna dışında kendilerini ya siyasi bir marjinalliğe, ya da sosyal demorakisiyi benimsemeye sürükleyecek bir krize girmiştir. Yalnızca İtalya'daki Rifondazione gibi partiler bu yöne evrilmemiştir, çünkü sta-

linist geçmişleriyle bağlarını koparıp, sosyal hareketlerin katkılarına açık, radikal bir yol benimseyerek, gerçek bir yönelim değişikliğine gitmişlerdir.

Lev Troçki tarafından 1938'de kurulan IV. Enternasyonal, Komünist Enternasyonal'in bünyesinde anti-bürokratik bir eğilim oluşturan Uluslararası Sol Muhalefet'ten doğmuştur. Troçki'nin yanısıra yöneticilerinin birçoğunun –hem faşizm hem stalinizm tarafından– öldürülmesi ve yaşadığı sayısız bölünmeyle güçsüzleşen IV. Enternasyonal hiçbir zaman bir kitle hareketi haline gelememiştir. Fakat militanları Fransa'daki 1968 Mayıs olaylarında, ABD'de Vietnam savaşına karşı harekette ve çeşitli Latin Amerika ülkelerindeki diktatörlüklere karşı direnişlerde önemli bir rol oynamışlardır. "Dört", Ekim İhtilali'nin mirasını stalinizm felaketinden kurtarmaya, ve –Ernest Mandel, Livio Maitan, Hugo Blanco, Raul Pont, Alain Krivine ve Daniel Bensaid gibi militanlar ve yöneticilerle– devrimci-marksizmin teorisini ve pratiğini yenilemeye çalışmıştır.

Bu satırların yazarının da üyesi olduğu IV. Enternasyonal son yıllarda güçlenmiştir ve onlarca ülkede seksiyonlara sahiptir. Fakat sayı ve kaynak olarak hâlâ kısıtlı güçlere sahip bir örgüt olmaya devam ediyor. Filipinler ve Sri Lanka gibi istisnalar dışında, güçlerinin büyük kısmı Avrupa ve Latin Amerika'da yoğunlaşmaktadır. Militanları, bu ülkelerde örgütlü akımlar şeklinde daha geniş birliklerin kurulmasına katkıda bulunmuşlardır: İtalya'da Komünist Yeniden Yapılanma Partisi, Büyük-Britanya'da Sosyalist İttifak, Portekiz'de Sol Blok, Uruguay'da Geniş Cephe, Brezilya'da PT, Danimarka'da Kızıl-Yeşil İttifak... vs. Troçkizmi sahiplenen başka örgütlerin veya tarikatların tersine, "Dört" kendisini tek

devrimci öncü olarak görmemekte ve unsurlarından biri olacağı yeni bir kitle Enternasyonal'inin kurulmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Sermayeye karşı enternasyonalist direniş meselesi, bugünlerde çok açık bir güncellik kazanmıştır. Bugüne dek hiçbir zaman sermaye, dünya üzerinde bu denli mutlak ve sınırsız bir güç kullanamamıştı. Hiçbir zaman, kurallarını, politikalarını, dogmalarını ve çıkarlarını dünyanın tüm uluslarına dayatamamıştı. Bugüne dek hiçbir zaman, serbest kapitalist pazarın ve serbest kârın katı kurallarına göre insanlığın geleceğini denetlemeye ve yönetmeye yönelik, bu kadar yoğun bir uluslararası kurumlar şebekesi varolmamıştı (IMF, DB, Dünya Ticaret Örgütü). Hiçbir zaman çokuluslu firmalar ve mali piyasalar, böylesine sert biçimde küresel diktatörlüklerini uygulayamamışlardı. Ve, nihayet, yegane emperyal süpergücün, ABD'nin, iktidarı ve gücü bu denli saldırgan olmamıştı. Böylece, Komutan Yardımcısı Marcos'un "Avrupalı zapatistler"e mesajında (28 Ağustos 1995) yazdığı gibi, paranın ve uluslararası mali sermayenin güçlerinin, halklara, insana, onun kültürüne ve tarihine karşı yürüttüğü gerçek bir savaşa tanık oluyoruz.

Sermayenin ve hizmetindeki neoliberal hükümetlerin –80'li yıllarda Ronlad Reagan ve Margaret Thatcher ile başlayan– saldırısı, zirvesine Berlin Duvarı'nın çöküşü ve Doğu Avrupa ülkelerindeki kapitalist restorasyon sonrasında ulaştı. Tüm Batı başkentlerinde "ütopyaların ölümü" (veya "devrimin" ya da "marksizmin" ölümü) ile "Tarih'in sonu" zafer edalarıyla ilan edildi.

Solun bu bozgunu ve yönünü şaşırmışlığı çerçevesinde, karanlıkta parlayan bir kıvılcım gibi, 1994'ün zapatist ayak-

lanışı ortaya çıkar. İki yıl sonra Chiapas dağlarında *İnsanlık için ve Neoliberalizme karşı Kıtalararası Birinci Buluşma* gerçekleştirildi; dünyada büyük bir etkisi olan bu olay sayesinde yıllardan beri ilk kez, Kuzey'den ve Güney'den, Latin Amerika'dan, ABD'den ve Avrupa'dan, çeşitli eğilimlerden militanlar, aktivistler ve entelektüelleri biraraya geldi. Bu Buluşma'dan, "*neoliberalizmin temsil ettiği terörün enternasyonali*"ne karşı "*umudun enternasyonalini inşaa etmek*" gibi tarihsel bir çağrı çıkmıştır. İkinci Realidad Deklarasyonu'nun altını çizdiği gibi, -devasa- görevimiz "*tüm tikel mücadelelerimizin ve direnişlerimizin kolektif ağını kurmaktır. Neoliberalizme karşı direniş için kıtalararası bir ağ, insanlık için kıtalararası bir ağ kurmaktır. Bu kıtalararası ağ, tüm farklılıkları kabul ederek ve ortak noktaların altını çizerek, dünyada yaşanan diğer direnişlerle ilişkiye geçmeye çalışacaktır. Bu kıtalararası ağ, çeşitli direnişlerin sırtlarını birbirlerine yaslayabilmelerini sağlayacak tek araç olacaktır*".

1996'daki Chiapas Buluşması, bugün dünyanın dört bir yanında kendisini etkin biçimde ifade eden büyük anti-liberal mücadele hareketinin ilk perdesi olarak görülebilir. Her ne kadar bu girişimin doğrudan bir sonucu olmadıysa da –bu tipte, zapatist örnekten esinlenen başka buluşmaları Avrupa'da veya Latin Amerika'da örgütleme girişimleri başarılı olamadı–, herşeye rağmen bir başlangıç noktası oldu, anti-neoliberal ve anti-emperyalist yeni bir enternasyonalizmin doğum safhasını oluşturdu.

Birkaç yıl sonra, Seattle'daki büyük yürüyüş gerçekleşecektir (1999) ve o zaman ancak, bu yeni enternasyonalizmin, "Küresel Direniş Hareketi" olarak tanımlayabileceğimiz –ve basın tarafından yanlış biçimde "küreselleşme karşıtı" veya "globalophobe" olarak adlandırılan– temel vektörü oluşma-

ya başlayacaktır. Prag, Stockholm, Brüksel, Bangkok, Washington, Barselona, Cenova ve daha yakın bir zamanda –bir milyon katılımcıyla– Floransa'daki eylemlerin yanısıra Porta Alegre'deki Dünya Sosyal Forumu (2001, 2002, 2003), Avrupa Sosyal Forumu (2002) ve yerel, ulusal veya kıtasal düzeydeki benzer buluşmaları doğuracak olan bu "hareketlerin hareketi"dir.

Bu "alternatif küreselleşmeci" –başka bir dünya için– hareket son derece geniştir ve, dolayısıyla, heterojendir. Fakat dünyasal, uluslararası ve enternasyonalist bir karakterle birdenbire ortaya çıkıveriyor. Çeşitliliğine rağmen, bu hareket bazı temel ilkeler etrafında birleşti: "Dünya bir meta değildir", "başka bir dünya mümkün", "savaşa hayır"...vs, Bunlar çok genel ilkelerdir, ancak ciddi biçimde savunulurlarsa, o zaman derin bir yıkıcı potansiyele sahip olurlar. Bu birlik, aynı zamanda somut talepler etrafında gerçekleşiyor: Güney ülkelerinin borcunun silinmesi, vergi cennetlerinin kaldırılması, finansal hareketler üzerinde bir verginin uygulanması, genetik açıdan üzerinde oynanmış ürünler konusunda bir moratoryumun düzenlenmesi...vs (liste uzun). Ve, son olarak da düşman konusunda geniş bir konsensüs mevcut: neoliberalizm, IMF, DB, DTÖ, ABD emperyalizmi. Egemen düzene üretilen alternatifler konusunda ise sistemin "regülasyonu"ndan, devrimci ve sosyalist dönüşümüne kadar geniş bir yanıtlar yelpazesi var.

Çeşitlilik bir engel oluşturabilir fakat aynı zamanda bir zenginlik de teşkil eder. Küresel Direniş Hareketi'ne sendikacılar, feministler, marksistler, anarşistler, ekolojistler, kurtuluşçu Hristiyanlar, çeşitli eğilimlerden sosyalistler, köylü, yerli ve halk hareketleri, NGO'lar, entelektüeller ve hiçbir parti veya örgütle bağlantısı olmayan fakat başkalarıyla pı -

testo etmek, tartışmak ve mücadele etmek isteyen birçok genç, kadın ve emekçi var. Bu hareket buluşma, tartışma ve karşılıklı öğrenim için biricik fırsattır. Bu, herkesin, fikirlerinden ve inançlarından vazgeçmeden, diğerlerinin görüşlerini keşfedebildiği ve kendi düşüncesine ve pratiğine katabildiği karşılıklı bir kültürel değiş-tokuş sürecidir.

Tüm bu unsurların karışımı ve bileşiminden patlayıcı bir kokteyl doğmaktadır; bu, Küresel Direniş Hareketi'nin yeni enternasyonalist kültürüdür. Şüphesiz, bu süreç henüz ilk aşamalarında, ve henüz ortak bir yönelime sahip olmaktan uzak olsak da, harekette, radikal, mücadeleci ve kurumsallaşmaya soğuk bakan ortak bir ruhun oluştuğunu sezebiliyoruz.

Küresel Direniş Hareketi, ya da en azından en örgütlü şekli olan Dünya Sosyal Forumu (DSF) şimdiden belirli bir derecede uluslararası bir örgütlenmeye sahiptir. Forum'un bir Uluslararası Yürütme Kurulu var, ve bir Uluslararası Parlamenter Forum oluşturuldu. Fakat bu organlar, Forum'un kendisi gibi, çok heterojenler ve uluslararası siyasi bir güç olarak işlemiyorlar. Hedefleri daha sınırlı: DSF'nin ve kıtasal forumların örgütlenişi. Sosyal hareketlerin ağı, bu anlamda daha önemlidir, örneğin Via Campesina (Brezilya'daki Topraksızlar Hareketi (MST)'ni ve Fransız Köylü Konfederasyonu'nu kapsar); Brezilya'da CUT, uluslararası hareket ATTAC...vs. DSF'nin bünyesindeki başlıca güçleri onlar oluşturuyor, ve Forum'un sonunda yayınlanan, kimi siyasi analiz –anti-emperyalist, anti-liberal– unsurları taşıyan ve inisiyatifler, kampanyalar ve ortak eylemler için çağrıların bulunduğu belgeleri (Sosyal Hareketler Çağrıları) yine onlar üretiyor.

Burada potansiyel olarak bir "V. Enternasyonal"le mi karşı karşıyayız? İki açık sebepten dolayı hayır: 1) söz konusu olan, dünya çapında toplumsal dönüşüm projeleri taşıyan si-

yasi örgütler değil, sosyal hareketlerdir. 2) Küresel Direniş Hareketi ve kademeleri çok fazla heterojendir – ve de böyle olmalıdır–, çünkü içinde "düzenlenmiş", "insanileştirilmiş" veya "ulusal/demokratik"...vs bir kapitalizmin olabilirliğine inanan kesimler de vardır. Uluslararası Parlamenter Forum'da da aynı heterojenlik vardır.

Gerçek bir Enternasyonal için gerekli olan, Hareketin bünyesinde varolarak, kapitalizmi aşan bir alternatif proje ve ezenin de, ezilenin de olmayacağı yeni bir toplum perspektifi sunabilecek bir siyasi örgütlenmeler ağıdır –partiler, cepheler, hareketler. Bu tarzda bir şey, şimdiden Avrupa'da oluşmaya başladı: bu, Avrupa Antikapitalist Sol Konferans'tır. İçinde, Komünist Yeniden Yapılanma Partisi (İtalya); Devrimci Komünist Birlik (Fransa); Sol Blok (Portekiz); Sosyalist İttifak (İngiltere); İskoçya Sosyalist Partisi; Kızıl-Yeşil İttifak (Danimarka) ve daha birçok parti vardır. Tüm farklarına rağmen, tüm bu akımlar kapitalist küreselleşmeye, neoliberal politikalara ve emperyalist savaşlara karşı aynı tepkiyi paylaşıyorlar. Bununla birlikte, "pozitif" bir alternatife olan özlemi de paylaşıyorlar: anti-kapitalist, ataerkillik karşıtı, ekolojist ve enternasyonalist bir alternatif: "emeğin sömürülmediği ve kadınların ezilmediği, sürdürülebilir bir gelişmeye dayalı sosyalist ve demokratik bir toplum: özyönetimci ve aşağıdan bir sosyalizm." (Haziran 2002 Avrupa Antikapitalist Sol Konferansı"nın Açıklaması).

Bu deneyim başka kıtalara yayılabilir ve Küresel Direniş Hareketi'nin geniş anlamda en radikal siyasi duyarlılıklarını içeren bir ağ kurulabilirse, "Yeni Enternasyonal"imize kavuşabiliriz. Bunu illa ki "beşinci" olarak adlandırmak gerekmez, çünkü ilgili tüm akımlar geçmişin işçi ve sosyalist enternasyonallerinin tarihini sahiplenmeyebilirler. "Uluslararası

Antikapitalist Sol Konferans" veya "Yeni bir Enternasyonal için Eğilim" veya katılımcılarının yaratıcı imgeleminin ürünü olabilecek herhangi bir isim olabilir.

Bu yeni enternasyonal dört proleter enternasyonalinin olumlu katkılarını –seçici bir biçimde– sahiplenebilir. Babeuf'ün ve Fourrier'in, Marx'ın ve Bakunin'in, Blanki ve Engels'in, Rosa Lüksemburg'un ve Lenin'in, Emma Goldmann ve Buenaventura Durutti'nin, Gramsci ve Troçki'nin, Emiliano Zapata'nın ve Jose Carlos Mariategui'nin, Augusto César Sandino ve Farabundo Marti'nin, Ernesto Che Guevara ve Camilo Torres'in, Ho-Chi-Minh'in ve Nazım Hikmet'in, Mehdi Ben Barka'nın ve Malcolm X'in ve daha birçoklarının mirasçısı olacaktır. Fakat asıl referansı güncel toplumsal hareketler, ve özellikle de neoliberalizme karşı Küresel Direniş Hareketi olacaktır.

Geçmişin tüm enternasyonallerinden, en çok esin verecek olan şüphesiz Birinci Enternasyonal'dir –fakat tabii ki bugünkü siyasi ve toplumsal koşullar tamamiyle farklıdır–, çünkü Uluslararası Emekçiler Birliği, farklı siyasi görüşlerin düşüncede ve pratikte birleşebildiği çoğul, çeşitlilik arz eden ve demokratik bir hareketti. Bu, UEB'nin oluşturduğu biçimin ve işleyişin, bugün tekarlanabilir olduğu anlamına gelmez. Bu yeni enternasyonalist gücün sahip olacağı örgütsel biçimi öngörmek mümkün değildir –ademi-merkeziyetçi bir federasyon mu, örgütlü bir şebeke mi yoksa sadece periyodik toplantılar yapan bir konferans mı? Fakat kesin olan bir şey vardır, o da mutlaka esnek ve açık olması ve biçimsel bürokratik yapılara sahip olmaması gerektiğidir. İdeal olarak, sadece partileri veya cepheleri değil, aynı zamanda, sol dergileri, araştırmacı toplulukları, sosyal hareketin kimi örgütlerini ve entelektüelleri de kapsamalıdır.

Bu yeni enternasyonalin siyasi-toplumsal çerçevesini nasıl belirleyebiliriz? Bana öyle geliyor ki anti-kapitalizm ve anti-emperyalizm (yani bir dünya sistemi olarak kapitalizmin yok edilmesinin toplumsal adaletsizlikleri, sömürüyü ve baskıyı ortadan kaldırmak için yetersiz de olsa gerekli bir koşul olduğu inancı) temel kriterlerdir. Özgür, demokratik, eşitlikçi, dayanışmacı, ekolojik, feminist yeni bir toplum perpektifi –ki bu bizim için sosyalist bir toplumdur, ama bu tartışmaya açık bir meseledir– bir diğer temel unsurdur. Fakat bu Yeni Enternasyonal'in siyasi platformu ve ortak temelleri bizzat bu ağın ya da federasyonun oluşum süreci içerisinde belirlenecektir.

Bu akımın başlıca görevlerinden biri büyük Küresel Direniş Hareketi'nin içinde birleşik, demokratik ve çeşitliliğine saygılı biçimde yer alarak, onun gelişmesi, güçlenmesi ve genişlemesine katkıda bulunmak olacaktır.

Tüm fikir ayrılıklarının ötesinde, yeni enternasyonalin zapatist deneyimden öğreneceği çok fazla şey vardır. Herşeyden önce başkaldırı, anti-konformizm ve kurulu düzenle uzlaşmaz bir karşıtlık ruhu. 1996'daki "galaksilerarası" buluşma neoliberal kapitalizme karşı –yani dünyanın ve bizzat insanın kendisinin metalaşmasına karşı– mücadeleyi tüm ezilenlerin ve dışlananların, emekçilerin, köylülerin, yerlilerin, kadınların kısacası neoliberal çılgınlığın potansiyel kurbanı olan tüm insanlığın ortak hedefi olarak tanımlamıştı. Dolayısıyla bu mücadele insanlık için, insanların onuru için verilen bir mücadeledir: bu kavram hem Marx'ın ve Che Guevara'nın devrimci hümanizmasıyla hem de Chiapas'ın yerli topluluklarının deneyimiyle bağlantılıdır,

Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN)'nun bir diğer katkısı şu üç unsuru eklemleyebilmesidir: yerel (Chiapas yer-

lilerinin özerklik mücadelesi); ulusal (Meksika'da demokrasi için ve ABD emperyalizminin hakimiyetine karşı savaşım); ve uluslararası (neoliberalizme karşı ve insanlık adına savaş). Zapatistlerin düşüncesinde ve pratiğinde bu üç moment, kimi NGO'ların o zavallı formülünden ("küresel düşün, yerel eyle") çok daha diyalektik bir bakış çerçevesinde sıkıca biraraya gelmiştir.

Son olarak, zapatizm XXI. Yüzyıl enternasyonalizmine, artık soyut ve indirgemeci olmayan fakat farklılıkların kabulüne dayanan yeni bir evrensellik katıyor: "içinde birçok dünyayı bulunduran bir dünya" özlemi.

Nereden başlamalıyız? Yoldaşımız Daniel Bensaid'in altını çizdiği gibi başlangıç noktası öfkenin alt edilemez gücüdür, adaletsizliğin kayıtsız şartsız reddidir, boyun eğmemektir: "*Öfke bir başlangıçtır. Bir nevi ayağa kalkma ve yürümedir. Öfkeleniriz, başkaldırırız, sonra gerisine bakarız*".

Eğer dünyanın dört bir yanında mevcut düzene karşı bu öfkeyle, güçlülere başkaldırmayla ve başka bir dünyanın mümkün olduğu umuduyla güdülenen güçleri bir araya getirmeyi başarırsak, o zaman –sayılı veya sayısız– yeni bir Enternasyonal'in oluşturucu unsurlarına sahip oluruz.

Çeviren: U. Aydın

Sosyalist enternasyonalizm milliyetçi ideolojiye karşı olsa da; bu, hiçbir şekilde, onun ulusların tarihsel ve kültürel geleneklerini reddettiği anlamına gelmez.Tıpkı her ülkenin enternasyonalist hareketlerinin ulusal dillerini konuşmak zorunda olması gibi, ulusal tarih ve kültürün dilinin konuşulması gerekir, özellikle de bu kültür ezilen bir kültürse. Lenin'in kabul ettiği gibi her ulusal kültür ve tarih işçi sınıfının sosyalist kültürü tarafından özümsenmesi gereken demokratik, ilerici, devrimci yönlere ve uzlaşmaz biçimde savaşılması gereken gerici, şoven ve karanlık yönlere sahiptir. Enternasyonalistlerin görevi, dünya sosyalist hareketinin kültürel ve tarihsel mirasını kendi halklarının kültür ve geleneklerinin, çoğu zaman burjuva ideolojisi tarafından çarpıtılmış ya da gizlenmiş ve egemen sınıfların resmi kültürü tarafından örtbas edilmiş radikal ve yıkıcı boyutunu kaynaştırmaktır. Marksistler, devrimci mücadelelerde toplumsal formasyonların ulusal özgüllüklerini hesaba kattıkları gibi, ideolojik mücadelelerde de kendi tarih ve kültürleriyle ulusal özgüllüklerini bütünleştirmek durumundadırlar.

ISBN 975-7178-45-4
9 789757 178453